

PÁRISI LEVELEK
ÉS
TANULMÁNYOK

ÍRTA

ARÁNYI MIKSA DR.

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. NYOMÁSA
1908.

KÉT NAGY PREMIÈRE.

Paris, 1903. december 21.

A párisi színházi szezon később kezdődik, mint bármely más nagyváros színházi évadja. Nemcsak azért, mert a párisi közönség csak később tér vissza a nyári, tengeri és hegyi tartózkodási helyekről és október és november igen nagy szerepet játszanak a vadászok életében is, hanem különösen azért, mert október és november hónapokban naponkint sok ezerre menő idegen jön a francia fővárosba. Ezeknek, a múlt színházi idényben a párisi publikum által már meglátogatott darabjai épp oly élvezetet nyújtanak. A színházi igazgatók ennek következtében, különösen az elsőrendű nagy színházakban, december és január hónapokra halasztják a nagy sikert ígérő darabok első bemutatását.

A múlt hét három ilyen darabot hozott, melylyel a lapok hetekig foglalkoztak. Nem kisebb írók, mint Sardou Victor és Donnay Maurice álltak ki porondra.

Sardou »Sorcière« című darabját a Sarah Bernhard-féle színháznak szánta és noha az öreg Sardou már reklámra nem szorul, a lapok mégis naponként hoztak híreket, hogy a »Varázslónő« egyik legjobb darabja lesz és hogy Sarah Bernhardot soha jobb és szebb szerepben nem láttuk.

A közönség ezt kétkedve fogadta. Sardou öreg ember, sokáig hallgatott, Sarah is fáradt és az igazat megvallva, a nagy költséggel átalakított Sarah Bernhard-féle színházba a párisi ember nem igen szeretett járni az utolsó időben, mert a kiállítás óta, mikor a nagy művésznő az »Aiglon «-ban lépett fel naponként mintegy két éven át, alig lehetett őt számbavehető új szerepben látni. Ehhez még az a gyengéje is járul, hogy Sarah rendszeren fiatal leány- vagy asszony-szerepekben szeret fellépni és bizonyos fantázia mégis kell hozzá, a közel 60 éves asszonyt fiatal, szép, husz-harmincz éves asszonyok színében elképzelní.

A közönség, mely e híreket kétkedéssel fogadta, alaposan csalódott. Sardou soha jobb és fiatalabb darabot nem írt és Sarah Bernhard soha jobb és elragadóbb szerepben nem lépett fel. A siker óriási volt, a mire ezen színháznak pénzügyi és morális szempontból egyaránt szüksége is volt, mert az utolsó két esztendőben a színpad csak régi dicsőségéből, a régi repertoirból előszedett darabokból élt. La dame aux camélias, Fedora,

Tosca leszállított helyárrakkal hónapokig lettek előadva. Tout est bien ce qui finit bien és most a színház és a közönség is meg lesznek elégedve, mert kétséget nem szenved, hogy hosszú időn át ezt a darabot nagy sikerrel és »elfogyott jegyekkel« elő fogják adhatni és »tout Paris« sietni fog ezt a csodás asszonyt legújabb szerepében megnézni. Maga a szerző, kinek nagy hírneve amúgy is már az irodalomé, szintén meg lehet elégedve, mert darabja olyan anyagból készült, hogy világi körútra bátran fogja ereszthetni.

Két nagy premierről akarván »Az Újság« olvasóinak referálni, nem mondhatom el részletesen a »Varázslónő« tartalmát, de hiszen ez nem is szükséges. A legjobb darab cselekménye, ha egy cikk keretébe beszoríttatik, rendesen csak halvány képet nyújt arról, a mi a színpadon történik. Én nem kételkedem, hogy a magyar közönségnek amúgy is nemsokára alkalma lesz e kitűnő darabbal alaposan megismerkedni, mert a magyar színházak igazgatói bizonyára sietni fognak azt előadni.

Az első felvonásban nem történik jóformán semmi, exopozíció az egész. Megismerkedünk Toledo városában a polgárok és katonák folytonos súrlódásaival, a spanyolok és maurok közti harcokra vezető egyenetlenségeivel és a szent inkvizíció borzasztó műveleteivel és térfoglalásával.

Zoraya, a darab hősnője (Sarah Bernhard) mór eredetű, ki apjától tanulta a gyógyítás és ölés bizonyos titokzatos módozatait, a melyeket a XV. és XVI. században a varázslók, kuruzslók, táltosok tiltott cselekményeinek tekintettek, de modern szemmel, mai napon a színpadon tekintve, tisztán hipnotizmusból állanak. Hipnotizmus képezi Sardou darabjának az alapját. Zoraya és Don Enrique kapitány szeretik egymást, de don Enrique a toledói kormányzó Juana nevű leányának a vőlegénye is. A leány holdkóros, éjjel alva sétál és ez az oka, hogy az esküvő közte és Don Enrique közt meg nem tartható. Az orvosok, tudósok és papok minden gyógyszere és tanácsa hasztalan, a szerencsétlen leányon senki, apja nagy szomorúsága és kétségbeesése daczára, segíteni nem tud. Végre nevelőnője elhozza őt a varázslónőhöz, a fiatal és szép Zorayához, ki hipnotikus álomba ejti és megparancsolja neki, hogy ezentúl éjjel neki sétálni többé nem szabad. A leány teljesen Zoraya hatása, hatalma és akarata alatt áll. Meg lévén gyógyítva, Jouana és Don Enrique házasságának már mi sem áll útjában. Zorayának azonban a Jouana és Don Enrique közti viszonyról tudomása nem volt és mikor erről a házasságról az egybekelés napján értesült, mikor a násznép javában mulatott, belopódzott Jouana szobájába és újra hipnotikus álomba ejtette. Mikor távozni

akart, Don Enrique-vel találkozott. Az elfogatási parancs akkor már ellene ki volt adva és Don Enrique, ki még mindig szereti, a Zorayát elfogni akaró katonát leszúrja. Minci a kettő fogságba kerül. Ez a második és harmadik felvonás cselekménye.

A negyedik felvonásban az inkvizíció törvényszéki termében vagyunk. Eddig a darab érdekes és érdekfeszítő, de e felvonásban Sardou remekművet alkotott és az egymást követő jelenetek, a klasszikus színdarabok legszebb és legmeggrázóbb jeleneteivel vetekedhetnek. Ximenes bíbornok a törvényszék elnöke, kinek türelmetlen, parancsoló és zsarnok magatartásából azonnal láthatjuk, hogy Don Enrique-et meg akarja menteni és Zorayát elveszíteni, máglyára száni. Zoraya bátorsággal védi magát, rövidlátással, türelmetlenséggel vádolva a kormányt, a törvényszéket és zsarnoksággal, jogtiprással az inkvizíciót, de csak addig teszi, míg a bíbornok Don Enrique megmentésére célzó szándékát észre nem veszi.

– Miért nem mondta mindjárt, hogy meg akarja menteni! – kiált fel – és akkor minden további ellenvetés nélkül hagyta magára bizonyítani, hogy Don Enrique-et varázsitalal kerítette hatalmába, varázsitalal bírta rá az őt elfogni akaró katona gyilkosságára és a többi be nem bizonyított cselekmények elkövetésére. E gyönyörű jele-

netnek következménye az, hogy maga Don Enrique, ki nem tudja, hogy tisztán az ő megmentési céljából vádolta magamagát, undorral elfordult tőle és eltaszította magától. Máglyára ítélik.

Az ötödik felvonásban Zoraya büntetését végre kellene hajtani, de Don Enrique már akkor tudomást szerzett a varázslónő önfeláldozásáról és mi sem természetesebb, hogy megmentésére törekszik. Miután ez nem sikerült, megvesztegette a hóhért, hogy előbb ölje meg és csak aztán vessze a tűzhalálra. Közben Jouana még mindig alszik és az összes orvosok gyógyszerei, a papok és az áhítatos közönség imádsága daczára, hipnotikus álmából felébredni nem tud. Megmenteni senki se tudja, a kormányzó kétségbe esik. Mentség csak egy van: a varázslónő, kit éppen máglyára vezetnek.

A kormányzó nem habozik, teljes bocsánatát helyezi kilátásba, ha leányát felébreszti. Jouanát behozzák. Zoraya egy szavába és parancsába kerül és a kormányzó visszaverte leányát, a varázslónő pedig teljes szabadságát. A katonák és a közönség annyira fel vannak bőszülvén ezen bocsánat miatt, hogy erőszakkal akarták a máglyára dobni és csak mikor Don Enrique kardjával védi s néhány katonát leszúrt, Zoraya látva, hogy a nagy tömeg dühének ellentállani úgy sem képesek, mind a kettő megmérgezte magát.

A Gymnase nevű színház Donnay Maurice »Le retour de Jerusalem« című darabját mutatta be és »telt ház« előtt naponként adta elő. A szerző nagy hírneve jogosulttá tette a darab iránti érdeklődést és bátran lehet kérdezni, hogy mi indíthatta a ragyogó tehetségű író, ki Lysistrata, Clairière és csak a múlt évben a »Théâtre Français«-ban előadott »L'Autre danger« című darabjaival oly nagy sikereket aratott, hogy oly művet írjon, mely tárgyánál fogva azonnal két részre osztotta a hallgatóságot: zsidó-barátokra és antiszemitákra. Ha ez volt Donnay szándéka, ez fényesen sikerült. Okos dolog volt-e ez az ő és a közönség szempontjából, más kérdés; mert utoljára is az ember azért jár színházba, hogy mulasson és nem azért, hogy politikát csináljon. Mikor az intervjut kereső hírlapírók megkérdezték Donnayt, hogy tulajdonképpen milyen darabot akart írni, zsidó-barát vagy antiszemitikus darabot, a szerző azt felelte: »Én mindenekelőtt »érdekes« darabot akartam írni és távol állt tőlem vallási kérdést felvetni«. Valóban pedig, ha a szerző szándékát előadás után vizsgáljuk, azon meggyőződésre jutunk, hogy Donnay magával a vallással keveset törődik, azonban a kérdéseket felvetette és a közönségre bízta annak eldöntését, hogy rokonszenvét ennek vagy annak az alaknak kölcsönzi-e. A színházat látogató közönség teljes

szabadsággal használta is ezt a jogát, mert egész estén át tapsolt az egyiknek, lepisszegte a másikat, aszerint, mint cselekedete, felfogása, véleménynyilvánítása megtetszett-e vagy nem.

De mit is akart bizonyítani Donnay? Hogy a zsidó és aryai fajok közt oly belső ellentét, az érzelmek és nézetek oly különbsége létezik, hogy ezen két fajhoz tartozó lények egyesülése csak bajt és szerencsétlenséget hoz, mely a házasesetben gyűlöletre, szakításra vezet. Minden, a két faj egyesítésére törekvő kísérlet hasztalan.

Donnay sokkal nagyobb tehetség, mintsem hogy az általa választott tárgygyal és általa teremtettt alakokkal ezt bizonyítani ne tudná, de ez még nem bizonyítja e tan általános igazságát.

Aubier Michel ős nemesi család sarja, házasesember, gyermek apja, beleszeretett a nagy műveltségű, zsidó eredetű, arisztokratához férjhez ment Henriette de Chouzayba, kit valamikor Judithnak hívtak. Mindkettő elvált és szabadságukat visszanyerve, közös háztartásra léptek. Jeruzsálemből visszatérve, hová Judithot tanulmányai, vágyai vezetik, daczára annak, hogy házassága alkalmával katolikus vallásra tért át, megesküdütt, hogy ezen túl csak vallásos meggyőződésének és az elnyomott zsidóság sorsa javításának és a zsidó eszmék és tanok terjesztésének fog élni. Mindjárt az arisztokratikus eredetű, őt szerető, de hazáját imádó

Aubier Midiéinél kezdi. A köztük fejlődő ellentét fokozódik a darab végéig, míg Judith belátja, hogy ők ketten egymással nem élhetnek, és ezt tudomására hozva Midiéinek, el is hagyta.

Kétséget nem szenved, hogy a közönség Aubier Michel pártján van. Az ő áldozatkészsége, hazaszeretete, nemesebb érzése meghódította a néző rokonszenvét, míg Judith türelmetlen, elavult doktrínái maga ellen kihívták a rosszakaratot és sokszor visszataszítóvá tették. Óriási taps kísérette Michel hazaszerető, nemes gondolkodású monológjait, sziszegés és ohó! kiáltások, mikor Judith faja észbeli felsőbbségéről beszélt és a tetszés- és nemtetszés-nyilatkozatok hol az egyik, hol a másik párt részére váltakoztak. A darab rendkívül érdekes. Más kérdés, vajjon felépítése, a jellemek rajzolása épp oly mértékben sikerült-e; de a Gymnase elérte célját, mert az összes jegyek hetekre előre el vannak adva.

A »RADIUM« ÉS CSODÁS HATÁSA.

Paris, 1904 december 31.

Ma Parisban mindenki »radium«-ról beszél. Az üzleti kirakatokban rádium-kalapok, rádium-gombok, rádium-gallérok és radium-ruhák láthatók, és a ki az utolsó hetekben a lapokat figyelmesen nem olvasta, még a legmodernebb újévi kívánságot se érti, mely így hangzik: »B. U. É. K. és tíz gramm rádiumot hozzá«.

A feltalált új elem egy grammjának ugyanis 150.000 frank az értéke és a mi még ennél többet ér, hogy a világon ma még tíz gramm radium nem is létezik.

Annyi bizonyos, hogy ma egész Parisban ünnepelebb és gyakrabban emlegetett név, mint Curie tanár és feleségéé nincs. Az ismeretlen tudós vegyészből egyszerre világhírű ember lett. Nem akarom mondani, hogy Curie találmánya minden reklám és pártfogás nélkül is nem tört volna magának utat a hírnév felé, de kétséget nem

szenved, hogy a »Matin«, mintegy félmillió példányban megjelenő előkelő napilap segítségével nélkül, ez valamivel nehezebben ment volna és hosszabb ideig is tartott volna.

Ezelőtt mintegy 14 nappal a »Matin« figyelme ez új találmányra fel lett hívva. A dolgot megvizsgálván, d'Arsonval egyetemi tanárt kérte fel, hogy e találmány jelentőségéről írjon cikket. A tudós tanár e meghívásnak készségesen eleget tett és azóta nemcsak a »Matin«, de az összes napilapok hasábjait közölnék az új találmány nagy horderejéről és jelentőségéről. Így megtudtuk, hogy Curie éveken át nagy nehézségek közt folytatott munkát végzett, mely idő alatt összes megtakarított pénzét elköltötte és hogy további kutatásokra bizony az anyagi eszközök híján van.

A »Matin«, mely magának akarta tulajdonítani a dicsőséget, hogy egy ily tehetséges vegyész nagyon fontos találmánya előestéjén elsőnek segítségére sietett, harmincezer franknyi összeget bocsátott Curie rendelkezésére és másnap, magától értetődik, ezt nagy garral hirdette is. De ezt a reklámot egy napilaptól, mely a közönség áldozatkészségének igénybevétele nélkül ilyen áldozatot hoz, rossz néven venni nem is lehet. Curie tanár a »Matin« által kutatási célokra átengedett összeget köszönettel fogadta, és hogy háláját kifejezze a »Matin«-nek, egy deczigrammnyi radiumsót, mint

fáradtságos kutatásainak első eredményét átengedte.

A »Matin« ezt szerkesztőségében kiállította; mi helyest a közönség erről értesült, a »Matin« hotelje napokon keresztül valóságos népvándorlás központja lett, úgy hogy a rendfentartás céljából rendőri segítséget igénybe kellett vennie. Az eredménynyel mindenki meg lehetett elégedve; a »Matin« is, mert nemcsak hogy további kutatásaihoz a segédeszközöket megszerezte, de napok óta a lapokban és a társaságokban egyébről nem is beszélnek, mint Curie vegyész fenomenális találmányáról.

De hát az említett 30.000 frankkal Curien segítve még nem volt. Egyrészt adóságokba keveredett, másrészt egy deczigramm radium előállítására annyi erezet és oly hosszú munkát igényelt, hogy a segítség csak pillanatnyi volt. A francia ember hírneves honfitársaira mindig büszke és a nemzet öntudat fölébred, mihelyest francia által francia földön tett új fölfedezésről vagy találmányról van szó. A francia sajtó syndicatusa intézkedett, hogy Osiris, a sokszoros milliomos által rendelkezésére bocsátott százezer frankos díjból Curie hatvanezret kaphasson. Teljes boldogságához még csak egy körülmény hiányzott: bő és a modern technika minden vívmányával ellátott laboratórium. Mihe.lyest köztumomású lett, hogy Curie milyen szűk és szegény laboratóriumban dolgozik, a francia

közoktatási miniszter kívánságát teljesítette az által, hogy a Sorbonneba a vegytan és a természettani tudományok tanárává nevezte ki, mely állással, magától értetődik, modern laboratórium és szép fizetés is jár. De hát nézzük már mostan, miből áll tulajdonképpen a nagy port felvert »radium« és melyek tulajdonságai?

Több mint kétezer év óta arra tanítottak bennünket, hogy a világegyetem négy elemből áll: a föld, a víz, a levegő és a tűz, mihez négy tulajdonsága járult: a melegség, a hideg, a szárazság és nedvesség. Az elemek és tulajdonságaik összetételeiből keletkeztek a föld lényei, és az emberek vérmérséklete és egészségi állapota is szoros összeköttetésben áll velük. Ezen tan mint bebizonyított tény nemzedékről nemzedékre szállt, és a ki ebben kételkedett volna, bizonyára mint a természettudományok klasszikus tantételei ellen vétő hitetlen, komoly számba se ment volna. Midőn Lavoisier a levegőt elemezte és konstataálta, hogy ezen nem egyszerű elem két gázból áll, u. m.: oxigén és ózomból, a vegytani tudományok elismert matadorjai a legnagyobb megtámadtatásokban részesítették őt, bebizonyítván, hogy a tűz, a levegő, a víz és a föld oszthatlan elemek. Ma már mindenki Lavoisiernak ad igazat és mindenki tudja, hogy a víz oxigén és hydrogen összetételéből áll. A XIX. században csak 65 elemet

ismertünk és ma már jóval több létezik, melyek közül az uranium, actinium, thorium, polonium, radium csak az utolsó években lettek feltalálva. Mindezen elemek különös tulajdonsággal bírnak nehézség, elektromosság, melegség, világosság szempontjából, és mindegyikben érvényre jut a természettudományok dualisztikus tana: az anyag és erőről; de míg az eddig ismert összes elemek erejüket külső forrásból merítették, az uranium és radium feltalálása halomra dönti az eddig ismert tantételeket és oly anyagot szolgáltat, mely erejét és tulajdonságát eddig nem ismert forrásból meríti. Ezen két elem hő- és fénysugarakat ad a nélkül, hogy valamit is vesztené erejéből és súlyából és az eddig ismert tapasztalatok szerint, mint kimeríthetetlen hő- és erő-forrás jelentkeznek.

Már 1901-ben Becquerel Henri a párisi Société Astronomique előtt kimutatta, hogy az uranium a Röntgen-sugarakhoz hasonló tulajdonsággal bír. Ezen kísérletekből kiindulva, Curie, a párisi Ecole de physique et de chimie tanára és neje, ki buvárlataiban leghívebb és legszorgalmasabb munkatársa volt, az electroscopé segítségével egy Csehországban előforduló ércben új elemre akadt, melynek Curie, mert felesége, született Sclodowska lengyel származású, »polonium« nevet adott. Kutatásaikat folytatva, az ércet mindjobban koncentrálnak, újabb elemet találtak fel, mely milliószor nagyobb

erejű, mint az uranium és mely találmányukat »radium«-nak nevezték el.

Hogy mily fáradságos és hosszú munkát végzett Curie, abból látható, hogy egy tonna kezelt és elemzett ércből csak egy deczigramm rádiumot lehet nyerni; úgy hogy egy gramm radium előállításához 10,000 kiló érc szükséges. Egy gramm rádiumnak ma 150,000 frank az ára.

A radium fényes sóalakú elem, mely a fényképészeti lemezekre bármily testen keresztül hat, és fénye bármely magas vagy alacsony hőmérséklet alatt sem változik. Egy másik nevezetes tulajdonsága abból áll, hogy az eddig villanyvezetéki célokra használt összes izolátorok, mihelyt radiummal összekötetésbe hozatnak, jó villanyvezetőkké válnak. Oly helyen, hol radiumsó bizonyos ideig őriztetett, többé semmiféle villanyizolátor nem használható; minden test kitűnő villanyvezetővé válik.

Fénysugarai meg nem törhetőek és tükrön vagy más testen egyenes irányban keresztülhatnak. A sugarak gyorsasága olyan, mint a fényé, 300.000 kilométer egy másodperc alatt. A radium a villanyosság és hőség állandó, kifogyhatatlan forrása és d'Arsonval egyetemi tanár szerint ezen elem a természet eddig ismert törvényeivel ellentétben áll. Ha üvegcsőben elzárt radium közelébe hőmérőt hozunk, hőmérséke 3-4 fokkal emelkedik és a mi

még különösebb, a vele érintkezésbe hozott testek bizonyos idő után saját külön tulajdonságait veszik fel.

Mindezen sajátosságai csodálatosak és bámulatosak. Szemünk a radium közelében jobban és világosabban lát és ha a radiumsó testünkkel érintkezésbe hozatik, sebet ejt rajta, mely csak hónapokig tartó gyógykezelés után gyógyul be. Itteni tudományos körökben azon kérdés merült fel, nem lesz-e lehetséges ezen elemet a rák és hasonló bajok elleni gyógykezelésre felhasználni.

Ha sötét helyen radiumsót halántékunk közelébe hozunk és szemünket becsukva tartjuk, szemünk lát, minek következtében az orvosok véleménye szerint, igen tág tér nyílik bizonyos vak-sággal járó szembajok gyógyítására.

Hogy honnan veszi a radium erejét, azt senki se tudja és ezen kérdésre se d'Arsonval tanár, se Flammarion, a híres csillagász, kik az új találmányról legutóbb előadásokat tartottak, feleletet adni nem képesek. Valószínű azonban, hogy a meglepő tulajdonságokban a villanyosság nagy szerepet játszik. Bizonyos, hogy a vegytani és természettani tantételek némelyike a legközelebbi jövőben változást fog szenvedni, és hogy sok oly tudományos kérdés felett, melyről azt hittük, hogy végleg el vannak döntve, új vitatkozások fognak keletkezni.

Mindezekből bátran lehet következtetni, ha émely tudományos felfedezés bizonyos büszke öntudatot ébreszt is bennünk, egyúttal bizonyos fokú szerénységre is kell hogy intsen bennünket és különösen arra figyelmeztessen, hogy állításainkat abszolút határozottsággal ne hirdessük, mindig szem előtt tartva, hogy mily keveset tudunk még a természet titkairól. Még mindig azzal a sphynxszel állunk szemben, melyről a latin költő azt írta: *Felix qui potuit rerum cognoscere causas.*

AZ OROSZ-JAPÁN HÁBORÚ LEHETŐSÉGÉNEK HATÁSA FRANCZIAORSZÁGBAN, S A MAJESTÉ JACQUES I-ER, AUTOMOBIL-IPAR ÉS SÍNNÉL- KÜLI AUTOMOBIL-VASÚT.

Paris, 1904 január 11.

Mindenütt nagy érdeklődéssel és figyelemmel kísérik az orosz-japán összeütközés eshetőségeit, de a közvetlenül érdekelt feleken kívül, talán sehol sem mérlegelik ezt oly nagy fontossággal, mint Franciaországban. Eltekintve attól, hogy Oroszországgal szövetségben van, az által is különösen érdekelt, hogy Oroszország ma Franciaországnak körülbelül tíz milliárddal tartozik. Éveken keresztül, valahányszor Oroszországnak hitelre volt szüksége, a francia pénzügyi piac és a francia magántőke volt az, mely az orosz szárazföldi és tengeri haderő felszereléséhez, az orosz ipar fejlesztéséhez, az orosz szibériai vasút felépítéséhez szükségelt óriási összegeket szolgáltatta. így képzelhető, hogy a francia lakosság, mely a világon

talán a legtakarékosabb, mily feszült figyelemmel kíséri a naponként közzétett izgató politikai híreket, melyek a jelen pillanatban egymásra farkasszemet néző két nagyhatalom intéző köreit habomra vagy békére fogják vezetni.

Ami most a távol Keleten történik, nem egyéb, mint a két állam politikai és kereskedelmi befolyása közti küzdelme, melyben bizonyos mértékben az egész civilizált világ érdekelve van. Noha Oroszország a most megszállva tartott Mandzsuoorszáiban óriási pénz- és véráldozatot hozott, mégis rokonszenvvel látjuk a modern fejlődés felé nagy lépésekkel haladó japáni állam erőfeszítését, mely arra törekszik, hogy Mandzsuoorszáig, Korea és Kina a nemzetközi kereskedelem számára nyitva maradjanak. Japán erélyesen követeli, hogy Oroszország vonja vissza Mandzsuoorszáiban összpontosított haderejét, a mit Oroszország ugyan többször megígért, de folyton azon ürügy alatt halogat, hogy az orosz alattvalók és az orosz vasutak vonalai még nem nélkülözhetik az orosz katonák védelmét a kínai rablóbandák gyakori betörései és támadásai ellen. A japán kormány érzi, hogy ha területe és lakossága függetlenségét hoszu időkre biztosítani kívánja, az Oroszországgal való összeütközést ugyan most elhalaszthatja, de a végleszámolást a nagy orosz birodalommal előbb-utóbb el nem kerülheti.

De hát mindezen híreket a távíró amúgy is el-

vitte Magyarországra és én ezúttal csak arról kívántam tájékoztatni »Az Újság« olvasóit, hogy itteni politikai körökben miképen vélekednek az esetleges háború következményei felől, hogy milyen álláspontot fog elfoglalni az oroszokkal szövetségben élő francia és a japánokkal rokonszenvező angol kormány és van-e kilátás arra, hogy Franciaország és Angolország hadseregei tényleges részt vegyenek az esetleges háború kitörése alkalmával.

A szövetséges hatalmak 1902-ben kötött szerződéseinek értelmében, a francia és angol kormány csak akkor tartozik ténylegesen beavatkozni és katonai segítségben részesíteni a háborúba elegyedett szövetségesét, ha »idegen, harmadik hatalom« támadólag lép fel, a mi bizonyára Kínára vonatkozott; de Kína soha senkinek háborút nem üzent, se 1840-ben, se 1859-ben, se 1884-ben, se 1900-ban, soha rendes háborút nem vezetett, legfőleg jó szervezett rablóbandái gyakori betöréseiről volt szó. Ha az orosz-japán háború alkalmával ilyen történnék, »ezt harmadik idegen hatalom« katonai beavatkozásának nem tekintenék és miután sem az Egyesült-Államok, sem Németország, sem Olaszország katonailag beavatkozni nem fognak, valószínű, hogy úgy Angolország, mint Franciaország a háborút viselő feleket magukra hagyják és beavatkozásukat csak a békekötés idejére fogják fenntartani.

Az újságok naponként megjelenő háborús hírei daczára, francia politikai és pénzügyi körökben erősen bíznak abban, hogy a két fél mégis oly kiegyezési alapot fog találni, a mi nemcsak megbecsülhetetlen előnyére válnék a tízmilliárdnyi adósságát féltő Franciaországnak, de egész Európa pénzügyi és kereskedelmi piacainak is. A dél-afrikai és kínai háborúk éveken keresztül mintegy fogva tartották a nagy pénzintézeteknél összehalmozott óriási tőkéket, minek következtében a vállalozási kedv háttérbe szorult, az ipar és kereskedelem pangott. Mikor a délafrikai háború megszűnt, mindenki, mintegy nagy lidércnyomás alól felszabadulva, türelmetlenül várta kedvezőbb konjunktúrák, új pénzügyi és ipari vállalkozások és alkotások érkezését. Ezen időpont tényleg be is következett. A bankok üzleteket, a tőkék foglalkozást kerestek és mindenki az 1904-iki évet, mint minden irányban nagy fellendülést ígérő időszakot üdvözölte.

Ha az orosz-japán háború kitör, e szép reménységnek valószínűleg hosszú időre véget vetne.

*

Lebaudy Jacques, ki mint »Jacques premier« önmagát kinevezte Szahara császárijának és operettbe való hiúsággal lépett az alattvalók nélküli, általa képzelt trónra, néhány hónap óta igen foglalkozója, vagy jobban mondva mulattatja a francia

lapokat és a pikáns híreket leső közönséget. Néhány nap óta a nagy boulevardok hosszában, majdnem minden utca sarkán a »camelot«-k nagy lármával áruba bocsátják a »Sahara« című újság megjelent első számát. »Le Sahara journal officiel de Sa Majesté Jacques premier, vient de paraître, 10 centimes« és a járó-kelő jókedvű és kíváncsi publikum sorba veszi a szaharai császár hivatalos lapját. Lebaudy nagyon haragszik Franciaországra, hol szerinte az egyéni szabadság szent hagyományai naponként lábbal tiportatnak. Ez arra indította őt, hogy Afrika északi részében egy senki által nem lakott, elhagyott területet a civilizáció számára meghódítson és a szenvedő emberiségnek átadjon. De úgy látszik, nem a francia erkölcsök súlyedése miatt haragszik, hanem különösen azért, mert a francia kormány 500.000 franknyi kártérítést kér tőle azért, mert mikor múlt évi júniusban, saját hibája folytán szaharai birodalmában, a maurok fogságába került, őt francia tengerészt az afrikai tengerparton elfelejtett, míg ő a Frasquita nevű hajóján kényelmesen hazafelé vitorlázott, a francia kormány ezen őt tengerész megmentése céljából a »Galillée« nevű nagy hadihajót kénytelen volt teljes felszereléssel útnak indítani. Mikor a foglyokat szerencsésen hazahozták, ő felségének prezentálta az 500.000 frankra emelkedő számlát, a mit ez azon ürügy alatt megfizetni vonakodott,

hogy ha a francia kormány az elégedetlen választók kegyét keresi, annak költségeit fizesse meg maga; szerinte nem hadihajó kellett volna a Szaharába, hanem jó konzul, ki ha a maurokra kívánsága szerint ráijeszteni akart volna, az öt matrózt azonnal hazabocsátották volna.

Tény az, hogy hírneves expedíciója óta Lebaudy Franciaországba nem jött, hanem előbb Belgiumban tartózkodott és most Londonban ütötte fel sátorát, hol a »Sahara« értesítése szerint újévkor fogadta a diplomácia, a nagy politikusok és »hű« alattvalóinak újévi kívánságait.

A milyen bolond Lebaudy vállalkozása, épp oly örömet szerez neki; annyiszor hallja és olvassa címét »Sa majesté Jacques premier«, hogy valószínűleg meg van győződve róla, hogy tényleg császár. Körülötte a nagy szolgaszemélyzet és fizetett hivatalnokok megadják neki a császári titulust, harmadik személyben beszélnek vele, a mi oly élvezetet nyújt neki, melyet csak olyan ember engedhet meg magának, kinek apja halála után 270 millió franknyi vagyont hagyott hátra és a mely vagyon 300 millió frank lesz azon a napon, mikor az argentiniai állam- és értékpapírok régi folyó árukat vissza fogják nyerni. De akkor úgy látszik »Jacques premier« ő felségével máshol fogunk találkozni.

Franciaországban az utolsó évtizedben fel-
lendült iparágak közt egy se mutathat fel oly kéz-
zelfogható, messzeható sikereket, mint az automobil-
ipar, mely Parisban éppúgy mint egész Francia-
országban, óriási mértékben terjedt. Az igaz, hogy
más országokban, például Angolországban, Német-
országban és az Egyesült-Államokban is igen erőlködnek e modern közlekedési eszköz részére a tért
meghódítani és hogy az ezidei irlandi Bennett-féle
nemzetközi versenyben a német eredetű Mercedes-
automobil érkezett be elsőnek, de ez csak sajtóságos
véletlennek volt tulajdonítható; nem szenved semmi
kétséget, hogy oly szép kivitelű, praktikus, gyors
és tökéletes automobiloikat sehol se tudnak gyár-
tani, mint Franciaország fővárosában. Paris utczáin
majdnem annyi az automobil, mint a kocsis és nem
képzelhető szebb látvány, mint egy szép napon a
Champs Elysée-n, vagy az Avenue du Bois-ban
végigsétálva, megtekinteni a sokféle, elegáns kivitelű,
elektromos és benzin-automobiloikat, melyekkel
legfőbb baja a rendőrségnek van az által, hogy
azokat, a gyakori elgázolásoknak elejét veendő, az
előírt gyorsaság kereteiben visszatarthassa.

A »Palais d'Industrie«-ban decemberben tartott
automobil-kiállításon mindenki meggyőződhetett
hogy a legújabb kivitelű Panhard- s Mors-féle
benzin-, a Krieger-féle elektromos automobiloik oly
tökélyre vitettek, hogy maguk e nagy iparvállalatok

szakemberei kijelentették, hogy néhány esztendeig újabb modelleket építeni nem fognak. A ki ma egy új Panhard-féle automobilt akar megszerezni és nem kívánja magas felpénzzel másodkézből megvenni, annak azt legalább nyolcz hónappal előbb meg kell rendelnie, mert a gyár rövidebb lejáratú megbízásokat nem fogad el; s azon csodálkoznunk nem is kell, ha tekintetbe vesszük, hogy az egész világból Parisban rendelnek automobiloikat és hogy minden valamirevaló gyáros több évi gyártmányát már előre el is adta.

Az elektromos automobil-ipar is szépen halad előre, csakhogy mai napig ezen fajta kocsik még mindig csak mint városi közlekedési eszközök használhatók. Noha a legutolsó kiállításon a Krieger cég által bemutatott, új kivitelű elektromos automobiloik nyolczvan kilométernyi utat megtehető akkumulátorokkal voltak ellátva, mégis senki se mer villamos-kocsin a városon kívül oly helyre kirándulni, hol villanyos-telep nincs, attól való félelmében, hogy visszatérése alkalmával útközben megakad. Elég gyakran vagyunk tanúi azon komikus látványnak, hogy egy ily kültelepen megakadt, erejéből kifogyott elektromos kocsi elé két-három ló van fogva, mely azt a raktárba viszi, hogy új életet öntsön beléje. Ezért addig, míg oly akkumulátorokat nem fognak feltalálni, melyek legalább is 200 kilométernyi utat képesek megtenni,

az elektromos autók csak mint legegészségesebb és legkényelmesebb nagyvárosi közlekedési eszközök fognak szerepelni. Azonkívül nem minden konyha bírja el egy villamos kocsi beszerzési árát, mely ma még mindig 16.000 frankba kerül, fentartási költsége pedig havonként legalább is 800 frank.

De megvolt az ezidei autók kiállításának maga speciális újdonsága is: a sínnélküli autók vasútja, mely Renard kapitánynak köszöni ezen igen érdekes találmányát és melyet a francia sportkörök mint igen messzeható újítást üdvözölnek. Léteznek tíz, húsz, sőt száz lóerejű autók, melyeken mindig csak meghatározott csekély számú utasok foglalhatnak helyet, de oly szerkezet, mely megengedte volna, hogy két vagy több autót lehessen veszély nélkül egymáshoz kapcsolni, még nem létezett. Az erre vonatkozó kísérletek mindig rosszul ütöttek ki és évek óta felhagytak már a reménnyel is ily szerkezetet feltalálni, azon többszörös kísérleteken alapuló tapasztalatból indulván ki, hogy az autók csak csekély számú személyek leggyorsabb magánközlekedési eszköze. A nehézség abból állott, hogy az autókat úgy egymáshoz kapcsolni, hogy az úgynevezett erő nyújtó mozgókocsi a hátul bekapcsolt többi autót irányíthassa is. Ezen fényesen sikerült szerkezet találmánya a léghajózás körül nagy érdemeket szerzett Renard kapitánynak, kinek öt autóból álló sínnélküli autók-vonatját gyak-

ran van alkalmunk Paris utczáin láthatni. A találmány abból áll, hogy az első kocsi, mely semmiben sem különbözik a közönséges nagy alakú automobiloktól, a hátul bekapcsolt öt kocsinak a mozgató erőt nyújtja, melyek mindegyike erre a célra szolgáló készülék segítségével az első kocsitól nyeri az erőt és a mi fő, az irányt is, úgy, hogy minden kocsi abszolúte ugyanabban a vágányban mozog és akkor áll meg, mikor az első kocsi. Ha tekintetbe vesszük, hogy óránként mintegy 20 kilométernyi sebességgel halad, tehát oly gyorsasággal, mint sok viczinális vasút és hogy se sínre, se építkezésre szükség nincs, hanem minden jó országúton haladhat, könnyen látható, hogy az automobilizmus ezen legújabb találmánya hivatva van a jövő közlekedési eszközök megalkotásában fontos szerepet játszani.

MODERN SZOCZIÁLIZMUS.

Paris, 1904 február.

A francia szociálizmus annyiban különbözik a többi modern államban fejlődött szociálista doktrínáktól, hogy sehol se kapott oly nagy mértékben állami, hogy ne mondjam hivatalos színezetet, mint Franciaországban. A szociálista tanok hirdetői itt azzal dicsekedhetnek, hogy parlamenti képviselők már hatalmas pártot képeznek, melylyel minden kormánynak számolni kell. Igen erősen latba esik azon körülmény is, hogy a megelőző kormány kereskedelmi minisztere Miilerand szociálista volt, és hogy a francia képviselőház múlt évi alelnöke Jaurès volt, ki az ez évben tartott képviselőházi elnöki választások alkalmából ezen méltóságából ugyan kibukott, de mint a mostani parlament legtehetségesebb és legbefolyásosabb államférfiainak egyike, igen nagy politikai szerepre van hivatva. Jaurès tehetségét Gambettáéval hasonlítják össze és mint komoly miniszterkandidátus

a francia parlamentben és politikai körökben igen nagy tekintélynek örvend.

De hát a szocziálisták türelmetlen emberek Franciaországban épp úgy, mint más államokban, és nem mindig méltányosak azokkal szemben, kik nagy horderejű ügyüket a legnagyobb odaadással, de a viszonyokhoz alkalmazott mérséklettel szolgálják. Minden ország szocziálistái türelmetlenül várják, hogy képviselőik az ország kormányzásában tényleges részt vegyenek és képzelhető, mily nagy örömmel és elégtétellel vették tudomásul néhány esztendővel ezelőtt a hirt, hogy Millerand mint francia kereskedelemügyi miniszter belépett a kabinetbe.

De a mily arányban Millerand tekintélye emelkedett az országban, épp oly arányban vesztett befolyásban és közkedveltségben a szocziálistapártban. Azzal vádolták ugyanis, hogy a szocziálizmus részére csak lépcsőfok volt a hatalom eléréséhez és hogy azon reformokból, melyeket a párt programjába felvett, semmit, vagy vajmi keveset vitt át a gyakorlati életbe, míg végre elégedetlenségükben odáig mentek, hogy a volt minisztert a pártból kizárták.

A francia szocziálizmus a pártban folyton uralkodó egyenetlenségek és a főszerep rivalitásáért való küzdelmek daczára, igen nagy mértékben terjed az országban. Eltekintve attól, hogy vannak

»departement«-ok, melyek a francia kamarába választott öt-hat képviselő közt három vagy négy szocziálistát küldtek, mint például Puy de Dome, Bouches du Rhone, de a szocziálisták igen nagy tért hódítottak a községek közigazgatásában is. Nem ritka az eset, hogy az ország leggazdagabb városainak adminisztrációja, mint például Lille városáé, egészen a szocziálisták kezeiben van. Lille, Franciaország legnagyobb ipari városának polgármestere, községi tanácsa és legfőbb hivatalnokai szocziálisták, egész közigazgatása, a francia törvények szem előtt tartásával, szocziálisták által vezetetik, kik nem csekély önérzettel hirdetik, hogy Franciaország ezen Paris után leggazdagabb, 300.000 lakossal bíró városa, a legjobban és legtakarékosabban közigazgatott városok közé tartozik. Igaz, hogy Liliében rossz néven veszik, hogy a polgármester 8000 franknyi fizetést húz, de a szocziálisták azzal argumentálnak, hogy minden város polgármestere kap fizetést és így nincs semmi ok arra, hogy szocziálista polgármester ingyen szolgáljon oly gazdag várost, mint a milyen Lille, különösen mikor kimutatni képes, hogy szocziálista közigazgatása sokkal takarékosabb, mint bármely más városáé. Hogy a szocziálisták ezen törekvése hová viszi őket, legjobban látható a lillei új színház felépítése körül alkalmazott taktikából. A lillei opera mintegy másfél évvel ezelőtt leégett. A régi és rozoga

épületért nem volt kár és sokan örültek, hogy ezen dúsgazdag város, melytől csak félórányi távolságban fekszenek Roubaix és Tourcoing nagy és kifejlett iparral bíró városok, hol minden ház és épület egy óriási gyár és honnan a legnagyobb francia vagyonok veszik eredetüket, oly operaházat fog építeni, mely építkezési szempontból is a lakosok művészeti érzékét ki fogja elégíteni. Beszéltek hat millió franknyi összegről, melyet az opera felépítésére szántak és az erre vonatkozó tervek és költségvetések be is érkeztek.

A községtanács azonban csendben előkészítetett egy 600.000 frankra emelkedő költségvetést és ez összeggel építette fel százhusz nap alatt nagy kényelemmel, de kirívó egyszerűséggel operaházát, melyben az utolsó hetekben a párisi nagy opera legnagyobb művészei közreműködésével tartották meg az első előadást. Az előadást követő társasvacsorán a polgármester azt a kérdést vetette fel, nem lesz-e okosabb a megtakarított öt millió frank után járó kamatot nagy művészek díjazására és egyéb művészi célokra felhasználni? ezt Liliben »szocziálista takarékoság«nak nevezik.

Mint más országokban, a francia szocziálizmus mozgalma is az alsóbb néposztályokból felfelé indult. Eleinte titkos társaságokat alakítottak, melyek nemsokára helyi csoportokká alakultak át

és egész megyékre kiható nagy organizációt vettek fel. A szociálizmus szolgálatában álló hírlapok és a szociálista doktrínákat hirdető nyomtatványok nyomatékot és befolyást biztosítottak a szervezetnek, mely különösen az általános szavazati jog kiterjesztése után a képviselői és községi választásoknál nyilvánult olyannyira, hogy ma már e hatalmas szervezettel, melynek terjeszkedését épp úgy, mint a gondolat szabadságát megállítani nem lehet, minden kormánynak számolnia kell.

Egy francia szociálista író a szociálizmus terjedését és világhódító hatását a kereszténységgel hasonlította össze. Szerinte mind a kettő a paradicsomot ígéri: a kereszténység az égben a szociálisták a földön, mind a kettő a szenvedések teljes megszűnését vagy a tökéletes boldogságot hirdeti. Valamint az első kereszténységnek, úgy a modern szociálizmusnak is vannak vértanúi azon számos szabadságbüntetést szenvedő úttörőben, kik a társadalmi igazságot hirdető eszméikért lakoltak. Az ó-kor tudósai és bölcsészei hevesen támadták és kritizálták a kereszténységet türelmetlen és sokszor érthetetlen tanaiért és ennek daczára a kereszténység óriási mértékben haladt és meghódította a világot; épp úgy a szociálizmus is a nemzetgazdák és állambölcsészek által folytonos megtámadtatásnak van kitéve, kik napnál fényesebben bizonyítják, hogy a szociálista tanok nem állják ki a logika,

a józan ész és a tudomány kritikáját és ennek dacára a szocializmus minden művelt világban óriási mértékben halad.

A francia szocialisták közt az egyenetlenség azért oly nagy, mert intranzigens elemei, kik a tömeget vezetik, radikális tanaikból semmit engedni és az államhatalommal való megalkuvásról tudni nem akarnak. Abból a szempontból indulnak ki, hogy ha támogatásukkal egy szocialista politikus oly befolyásra tesz szert, hogy a kabinet-alakítással megbízott miniszterelnök őt tárczával megkínálni kénytelen, minisztersége alatt is maradjon hű elveihez és ne szolgáljon antiszocialista törekvéseket. Ha Millerandot, a volt kereskedelmi minisztert a pártból kizárták, történt az, eltekintve apróbb személyes jellegű intrikáktól különösen azért, mert Millerand modern politikus, mérsékelt szocialista. A párt legtehetségesebb tagjai azon véleményt vallják, hogy ha a szocializmus tanait a tiszta teóriából a gyakorlati életbe át kell vinni, azt csak megalkuvás és transzígálás íéyéri érhető el; azáltal különösen, ha tanait két részre osztják, olyanokra, melyeket a modern állami létet minden nagyobb megrázkódtatás nélkül át fog vehetni és olyanokra, melyekről a modern szocializmus saját jól felfogott érdekében mindenkorra vagy legalább hosszú időre kénytelen lesz bementani.

Minden modern állam törvényhozása magáévá tette a szocializmus legfőbb alaptételét, mely abból áll, hogy az állam azért létezik, hogy az egész nemzet, az összes lakosság anyagi jólétét és erkölcsi boldogságát a lehetőség határai közt előmozdítsa és biztosítsa, arra törekedve, hogy az alsóbb és szegény néposztályok egyenlő jog és igazságban részesüljenek, hogy minden emberi lénynek emberhez méltó existenciája lehessen.

Nem maradhat fent Marx tétele, hogy minden vállalat az állam kezében központosuljon, mert az állam, mint általános vállalkozó, bizonyára kevesebbet produkálna, mint a mostani világrendben a magánvállalkozók, kik a szükséghez képest a kereslet és kínálat törvényei szerint igazgattatnak.

Hogy a világon a nyomort enyhítsük, szükséges, hogy minden ember saját munkája gyümölcsét szabadon élvezhesse; de ahhoz nem szükséges, hogy a munkások a szükséges szerszámok és gépek tulajdonosai legyenek, mert számos példa van arra, hogy sok szövetkezeti alapon alakult és saját gépeivel és szerszámaival bíró szövetkezet egyáltalában nem prosperál és a munkások jogos keresetét megtéríteni nem képes. Bátran lehet állítani, hogy az a társadalom, hol az állam az összes funkciókat fogja teljesíteni, sokkal szegényebb lesz, mint ama másik társadalom, hol az állam a maga részére csak az öt megillető működési kört

tartotta fenn: az igazságszolgáltatást és a jogvédelmet.

A szoczialisták különösen abban tévednek, hogy a nagy társadalmi problémák megoldását a termelési eszközök szocializálásától teszik függővé. Sokkal könnyebben és mindenesetre korábban megvalósíthatók, programjuk politikai jelleggel bíró követelései, mint például: az asszony jogkörének a kiterjesztése, ingyenes igazságszolgáltatás, a közvetett adók eltörlése, az állandó hadsereg megszüntetése, holott programjuk közgazdasági követelései, mert a jelenlegi társadalmi rendet felforgatni kívánják, kivihetetlenek. A politikai követelések megvalósítása több jogot és egyenletesebb igazságot szolgáltatna, a közgazdasági követelések teljesítése pedig, mert a tőke és tulajdon ellen irányul, világforradalmat idézne elő.

A világra kerülő emberek két egymástól különböző kategóriához tartoznak: szegények és gazdagok, vagyis olyanok, kik szüleiktől semmiféle földi javat nem örökölnek és olyanok, kik kisebb-nagyobb mértékben bizonyos vagyoni értékre számíthatnak. Az első osztályba tartoznak a proletárok, az utóbbihoz a tőkepénzesek. A mérsékelt szoczialisták felfogása szerint, ha az emberiség csak egy százon keresztül az általános és egyenletes igazság és jog törvényei szerint fog fejlődni, a földi javak oly nagy mértékben fognak szaporodni,

hogy alig fog többé oly ember születni, ki szüleitől egy bizonyos vagyoni értéket ne örökölné; tehát nem a tőke vagy a vagyon megszüntetése vagy elnyomatása képes a szocziálisták problémáját megoldani, hanem célját csak a proletárizmus megszüntetése, a földi javak rendkívüli mértékben való gyarapítása által fogja elérhetni.

A szocziálizmus tehát csak tranzigálás és megalkuvás által fog diadalra juthatni és e tekintetben az idő haladásával tényleg bizonyos mérsékeltség vagy engedmény észrevehető. Harmincz évvel ezelőtt a szocziálisták főcélja volt, a világrendet romboló forradalom által felforgatni és nem volt kevesebbről szó, mint a tulajdon minden kártérítés nélküli elkobzásáról és egyenletes felosztásáról. Ma már erről ritkábban hallunk beszélni és a legvérmesebb szocziálisták se kívánják ezt a forradalmat azonnal, hanem kezdik belátni, hogy a szocziálista problémák a minden országban tapasztalható szükség mértéke szerint, az egyedül kompetens törvényhozás által minden brutalitás és rázkódtatás nélkül lesznek megoldhatók. Ez abból is kitűnik, hogy az azelőtti, teljesen instranzigens szocziálizmus Európa legműveltebb államaiban rendes politikai párttá átalakult, mely az ország kormányzásában állandó és az őt megillető szerepet követeli.

A szocziálizmus most még gyermekéveit éli

és így még irányítható. A mérsékelt szocziálisták fölfogása szerint azonban az irányítás csak úgy érhető el, ha az állami ügyeket vezető politikusok és a felsőbb osztályok a szocziálizmus élére fognak állani és siettetni fogják politikai követeléseik érvényesítését. Ez esetben a szocziálista problémák hibáik és tévedéseik nélkül fognak diadalra jutni. Ha pedig az állami ügyek élén álló arisztokratikus és polgári osztályok ezen sürgős megoldást igénylő társadalmi kérdések előtt kitérnek, látni és hallani nem akarnak, ez esetben, szerintük, a szocziálizmus hibáival és tévedéseivel a most uralkodó polgári osztályok rovására, fog magának utat törni.

Franciaországban jelenleg a mérsékelt szocziálisták a radikálisokkal hadilábon állanak és kétséget nem szenved, hogy az utóbbiak az erősebbek.

FRANCZIA SZÍNHÁZAK. SZERZŐK ÉS DARABOK. ÉRDEKES PREMIÈRE A VAUDEVILLEBEN.

Paris, 1904 február 26.

Február és márczius a színházi évad legnevezetesebb hónapjai. Minden színházigazgató javában élvezi munkája eredményét, a mely igen nagy mértékben attól függ, hogy idejekorán milyen szerző és milyen művészek közreműködését tudta színháza részére biztosítani. Valamint iparvállalatoknál az ügyes és körültekintő gyárigazgató már nyáron készíti elő a téli idényre szükségelt áruit, úgy a párisi nagyszámú színházaknál uralkodó, óriási mértékben kifejlődött versenynél fogva, a modern és körültekintő színházigazgató már jóelőre iparkodik színháza részére biztosítani modern és a közönség által kedvelt szerzők közreműködését. A párisi színházigazgatók e tekintetben sokkal kedvezőbb helyzetben vannak, mint például a budapesti vagy bécsi színházak igazgatói; nemcsak azért, mert Franciaország a modern

vígjáték vagy színmű hazája és mert a francia színműirodalom az összes modern nemzetekéi közt a legtermékenyebb, hanem különösen azért, mert a világon egyetlenegy város se rendelkezik oly nagyszámú színházlátogató közönséggel, mint Paris. Vannak Parisnál nagyobb és több lakossal bíró központok, mint például London; de ezen rengeteg város, ha idegenforgalma akkora vagy nagyobb is, az odaérkező idegenek kvalitása egészen más természetű és nem nyújtja a londoni színházak részére azt a kontingenst, melyet a világ minden részéből beözönlő és mulatni vágyó idegen természetesen magával hoz Parisba. Londonban üzleti elfoglaltság vagy a rengeteg város megismerése céljából mennek az emberek, Parisba mulatni jönnek. Jó darabok, jó előadások és a rendelkezésre álló hálás és kifogyhatatlan közönség, az ügyes színházigazgató részére már előre biztosítják a sikert, ki ha érdekes, vonzó tárgyú darabra tudott szert tenni, az egész színházi évadot biztosította maga részére. Parisban az olyan darab, mely legalább is száz egymásután következő estén át meg nem töltötte a színházat közönséggel, a jó és tetsző, darabok közé nem sorozható.

Ki gondol arra Parisban, hogy ez évben a Sarah Bernhard-féle színházban más darabot lásson mint Sardou Viktor, most már százhuszszor elő-

adott »Sorcière« (a varázslónő) című, »Az Újság«-ban is megismertetett kitűnő drámáját. A »Renaissance«-ban Capus »Ellenfél« című darabja, a »Gymnase«-ban a Retour de Jerusalem, a »Théâtre Français«-ben a Dédale »(Útvesztő)« hónapok óta töltik meg a színházat és a ki jegyről gondoskodni kivan, ha nem akarja a színházi ügynökségek borsos árait megfizetni, napokkal, de sokszor egy-két héttel előre kell, hogy biztosítsa a maga részére a belépti-jegyeket.

A Théâtre Français, mely Franciaország és a francziák felfogása szerint a világ legelső színháza, az utolsó esztendőben újra igen öröndetes felvirulásnak indult. Míg más szubvencionált színházak, csak az állami segély igénybevételével képesek magukat fentartani, addig a Comédie Française most esténkint telt ház előtt játszik. A szövetkezeti alapon álló színházi tagok egész osztaléka a múlt esztendőben huszonhatezer frankra emelkedett, tehát a »sociétaire« ezidei osztaléka mintegy hatezer frankkal magasabb, mint a megelőző évben, a mi mindenesetre igen szép eredmény, ha tekintetbe vesszük, hogy a kiállítási esztendőben a tűzkatasztrófa e színháznak óriási károkat okozott. A színházi bevételek sohasem voltak nagyobbak, mint az utolsó három esztendőben, a mi nemcsak a művészek remek játékának és Claretie szakavatott, kitűnő vezetésének tudható

be hanem különösen annak, hogy az előadott darabok vonzóak és a színházlátogatóknak a legnagyobb igényeiket is kielégítő művészeti élvezeteket nyújtják.

Néhány évvel ezelőtt a színházi kritikusok a Comédie Française közeli jövőjét sötét színekkel festették. Augier et Dumas, a modern színház óriásai meghaltak, Pailleron megöregedett és a fiatalok közt nem vettek észre senkit, ki abszolút értékű és biztos sikert ígérő darabok írásával, ezek helyét méltóan betölthette volna. Újra bebizonyult, hogy a nagy írók halála az irodalomra nézve ugyan pótolhatatlan veszteséget jelent, de munkájuk és működésük, művészi érzékkel bíró nemzet életében, nem maradhat hatástalan. Az utolsó század utolsó évtizedének színpadi óriásai a fiatalokban méltó utódokra akadtak, a mennyiben egész Tűj generáció iparkodott az üressé vált helyeket elfoglalni. Porto-Riche, Lavedan, Hervieu, Donnay, Brioux, Mirbeau, Prévost, Catul Mendés, s Capus mind új nevek és minden tőlük eredő új darab dicsőséget hoz nemcsak szerzőjének, de a francia Irodalomnak is, mely büszkeséggel látja, hogy a francia irodalom az egész világ legnevezetesebb színházait látja el új, modern és biztos sikert ígérő darabokkal.

1902-ben a Comédie Françaisban, majdnem egy egész éven át adták »Priola márkit« és a

»Lautre danger«-t (Új veszély). Múlt esztendőben Mirbeau »Les affaires sont les affaires« (Üzlet, üzlet) című darabja egész évig adatott elő és bejárta az egész világot. Ez évben a »Dédale« (Útvesztő), Hervieu érdekes darabja vonzza a közönséget, úgy hogy sokszor heteken át a színház pénztárában »az összes jegyek elfogytak« és már most is jelenti, hogy a jövő idényre Prévost és Capus elkészítették új darabjaikat Paris nemzeti színháza részére.

A Vaudeville előkelő rangú színház, mely Parisban körülbelül azt a szerepet játszza, mint nálunk a Vígszínház. Porel, igazgatója, kitűnő színházrendező hírében áll, ki mint Rejane, a még mindig fiatal párisi kedvencz színésznő férje, színházát igen magas niveaura tudta emelni. Eltekintve attól, hogy a Vaudeville minden nevezetesebb tagja előkelő művész hírében áll, azon körülmény, hogy Rejane az utolsó esztendőben csak ebben a színházban játszott, elégséges, hogy a Vaudeville minden előadását érdekessé tegye. Porel igazgató feleségével a színházi idény kezdetén összeveszett, minek következtében az erélyes asszony válópert indítván férje ellen, egy szép napon őt és színházát faképnél hagyta. Ez nem kis zavart idézett elő az előkészítés alatt levő darabok szereposztása körül, mert a szerzőkre nézve se közönyös, hogy

ki játszsa azt a szerepet, melyet ők Rejanenak szánva, egészen testéhez szabtak.

Ilyen darab volt Guinon Albert »Decadence« (Hanyatlás) című négy felvonásos színműve, melynek főszerepe Rejanenak volt szánva, de melyet a nagy művésznő semmi körülmények közt a Vaudevilleban addig játszani nem akart, míg Porel e színház igazgatója. A lapok sokáig vitatkoztak afölött, hogy kinek van igaza: a férjnek vagy az igazgatónak-e? A férj a válást nem bánta, de a színgazgató az elvállalt kötelesség teljesítéséhez ragaszkodott és Rejanet perrel kényszeríteni akarta, hogy Jeanine szerepét személyesítse; de miután a hosszú perlekedés alatt a színházi idény is előrehaladt, a türelmetlen szerző kívánságára, a főszerepet a fiatal és szép Cerny vállalta el. A darab érdekességét növelte még azon körülmény, hogy a francia hatóságok előadatasi jogát a múlt esztendőben, osztályok és felekezetek elleni izgatási tendenciái miatt megtagadták. A cenzura ezen tilalmát a belügyminiszter csak ez év kezdetén függesztette fel, mikor Guinon kimutatta, hogy az ő darabjában sem foglaltatik több izgatás, mint Donnay »Jeruzsálemből való visszatérés« című művében, melynek előadását a cenzura meg nem akadályozta. Végre hosszú vajúadás és küzdelem után a közönség nagy érdeklődése mellett, a »Décadence« elő lett adva a Vaudevilleban.

Nagy várakozással mentünk a színházba, de kevés elégtétellel tértünk haza. A darab rendkívül érdekes, felépítése a színházi technikát kitűnően értő szerző kezére vall, de alakjai kellemetlenek, cselekvésük visszataszító és erőszakos. Tárnya ugyanaz, mint a Gymnaseban előadott Donnay-féle darabé, vagyis a zsidó és a katolikus fajok egyesítésének lehetetlensége, azon különbséggel, hogy Donnay főalakja egy arisztokrata, ki zsidónőt vesz el, míg Guinon művében Strohmann nevű dúsgazdag, fiatal zsidó-bankár beleszeret a francia legelőkelőbb arisztokrata körökhöz tartozó, de vagyoniilag tönkrement elegáns, szép és fiatal Baríleur Jeanine herczegnőbe. Ez noha Cherance márkiba szerelmes, atyjáért feláldozza magát és Strohmann felesége lesz. Nemcsak hogy férjét nem szereti, de utálja a zsidókat, lenézi üzleti szellemüket, megveti férje atyját, anyját és egész családját és ebbeli érzelmeinek minden alkalommal jelenlétükben is kifejezést ad; a mellett azonban elfogadja Strohmann millióit és pazarul költekezik. Magától értetődik, hogy az ilyen alapra fektetett családi élet boldog nem lehet és hogy Jeanine és Cherance márki tovább szeretik egymást. E szerelmi viszonyt nem is titkolják és Jeanine a féltékeny férje kérdésére minden habozás nélkül megvallja, hogy a márki iránt érzett szerelménél csak az iránta táplált gyűlölete nagyobb. A gyáva zsidó férj

könyörgésre fogja a dolgot, de Jeanine hajthatatlan maradt és egy heves családi jelenet után férjét elhagyta. A márki lakására ment azon eltökélt és férje előtt nem titkolt szándékkal, hogy a válás után a márki felesége lesz; de Cherance márki is vagyontalan ember és az elegáns és pazar életmódhoz szokott hercegnő, midőn Strohmann élénk színekkel festi előtte jövőjét és atyja és testvérei nagy összegekre emelkedő esedékes váltói meg nem fizetése által bekövetkezendő családi nyomorúságát, elhatározta, hogy férjéhez visszatér, de a márki iránti szerelméről le nem mond. Strohmann ezt az alkut is elfogadta.

Ez a darab rövid tartalma. A Décadence czim az arisztokrácia hanyatlására vonatkozik, melyet Guinon léhának, munkára képtelennek fest, mely, ha vagyonát veszette, pillanatnyi kényelméért a családi név dicsőségét és ősei hagyományait is feláldozni képes. Lehetséges, sőt valószínű, hogy léteznek hercegek és grófok, kik a nyomortól való félelmük miatt rangjukat és nevüket áruba bocsátják; de Guinon azon hibába esik, hogy általánosít és túloz és az egész francia arisztokráziát arczul üti. A mellett arról meg van győződve, hogy igazságos, mert a másik osztályt, zsidó bankár osztályát épp oly radikálisan épp oly leplezetlenül állítja élénk. A Barfleur berezeg és Strohmann bankár szalonjaiban a darab

személyesítői a legsértőbb és legszemtelenebb kifejezésekkel illetik az egymással vetélkedő társadalmukat, foglalkozásukat, vallásukat és jellemüket. E merészségek és erőszakosságok képezik a darab alapját, melynek hibáit a legragyogóbb polémiák és legszellemesebb párbeszéddek sem felejtetik el. Amily igazságtalan Guinon az arisztokráciával, épp oly kíméletlen a zsidókkal szemben. A modern életben nem létező alakokat állit elébünk. Az öreg és fiatal Strohmann bankárok galicziai származású zsidók, kik Parisban letelepedve, óriási vagyona tettek szert; de míg az öreg Strohmann németes vagy zsidós francziasággal beszél, a fiatal Strohmann Náthán már kifogástalanul tud francziaul. Külseje, alakja és jelleme annyira visszataszító, hogy nem vagyunk hajlandók elhinni, hogy ezen vézna, csúf alakú és gyáva fiatal ember merészelne a ragyogó szépségű, a legmagasabb osztályhoz tartozó Jeanine herczegnőbe beleszeretni és kezét kierőszakolni, és nem vagyunk hajlandók elhinni, hogy létezzék ember, ki herczegnőért küzdve, képes legyen Cherance márkitól és saját feleségétől nyilvánosan annyi sértést és megalázást zsebre rakni, a nélkül, hogy a sértő férfiút arczul ne üsse, vagy pedig ki ne hívja. Strohmann Náthán naponkint milliókat keres, de gyáván túri Cherance márki sértegetéseit és feleségével folytatott szerelmi viszonyát.

Az öreg Strohmanné is sajátos alak. Míg férje a hercegi család pártját fogja és Jeanine atyjának milliókat kölcsönöz, hogy a francia arisztokratikus körökbe bevezesse, az öreg asszony feladata, hogy a fia családi boldogságát elősegítse; de azt úgy gondolja elérhetőnek, ha az arisztokrácia és Jeanine ellen izgat. Disznóhúst még nem eszik, mert a zsidó ortodox vallás ezt tiltja, de hercegi és grófi családokkal folyton érintkezik. Midőn Barfleur herceg jelenlétében az öreg Strohmanntól negyvenezer franknyi sürgős kölcsönt kér, német nyelven szórói-szóra, hogy a herceg meg ne értse, a következőket mondja: »Borg doch dem Schweinskopf nicht so viel Geld«. A herceg véletlenül tudott németül; ez ízléstelenségnek nem volt meg a kellő hatása, mert a francia közönség csekély része értette német tartalmát.

A darab kiállítása gyönyörű, előadása kitűnő.

**MAGYARORSZÁG FRANCZIAORSZAGBAN ÉS
KÜLFÖLDÖN. - AZ OROSZ-JAPÁN HÁBORÚ
HATÁSA FRANCZIAORSZAGBAN. – OROSZ
ROKONSZENV PARISBAN. - FEHÉR ÉS SÁRGA
FAJOK ÖSSZEÜTKÖZÉSE.**

Paris, 1904 márczius végén.

Nincs borzasztóbb magyar emberre nézve, mint az a mindennapi tapasztalat, hogy külföldön még mindig nem ismernek bennünket. Nem beszéllek itt ama nagyjainkról, kik szellemük hatalmával a határokon keresztül is utat törtek maguknak és kiknek dicsősége el van ismerve Franciaországban, Angliában és Amerikában épp úgy, mint nálunk. Kossuth, Petőfi, Liszt, Jókai, Munkácsy működését és ragyogó tehetségét nem kell ismertetni a külföldön, mert ezek nevei már a történet és művészet iskolai előadásai révén is a nemzetközi dicsőségek soraiban foglalnak helyet; de ha ezen nagyjainktól eltekintünk, szomorúan kell tapasztalnunk, hogy Franciaországban és a külföldön alig

ismernek bennünket és semmivel se tudnak többet rólunk, mint Szerbiáról, Bulgáriáról vagy Törökországról.

Igen gyakran találkozunk a francia művelt társadalmi körökhöz tartozó emberekkel, kik Budapesten megfordultak és a legnagyobb elragadtatással nyilatkoznak székesfővárosunk gyönyörű fekvéséről, nagyvárosi életünkről, múzeumaink gazdagságáról és az Andrássy-út szépségeiről, de ezen turisták nagyobbára Bécs felé tartott útjukban csak úgy jöttek Budapestre, mint a hogy a Paris megtekintésére vágyó idegen kirándul Beimsba vagy Versaillesba. Beims is szép és érdekes város, hatalmas, világraszóló pezsgőgyáraival. Versailles is felejthetetlen emléket hagy hátra művészi és történelmi képtáraival és nagyszerű vízi játékaival, de az utazás cél- és központja mégis Paris és az idegenforgalom által mégis első sorban Paris nyer. Csak igen kevesen jönnek hozzánk Budapest és Magyarország megtekintése, a magyar kultúra és civilizáció tanulmányozása s az ország nevezetességei megismerése céljából. Budapestet nagyobbára Bécsből való kirándulási helynek, vagy ha Törökország és a Bosporus képezik az utazás célját, a keleti ut megállási helyének tekintik.

Én nem mondom, hogy mindezért a magyar kormány vagy a magyar főváros felelős, noha tagadhatatlan, hogy az ország megismertetése, vagy

az idegenforgalom emelése és irányítása érdekében az utolsó esztendőekben alig történt valami; de utoljára azért mi magyarok még se tehetünk, ha a »Temps«, Franciaország legnagyobb és legelterjedtebb napilapja budapesti előfizetőinek szánt lap-példányát így czimezi: »Budapest, Autriche«, vagy ha a »New-York-Herald« párisi kiadása, ezen igen elterjedt és előkelő olvasóközönnyel bíró angol nyelvű napilap, valahányszor Széli Kálmánról, Apponyiról vagy Tisza Istvánról beszél, mindig így nevezi: »Herr von Széli, Herr von Apponyi, Herr von Tisza«, éppen úgy, a hogy a »Herr von Koerber«-ről beszél. E helytelenségek mi magyarokra nézve bosszantók, de a külföldiekre nézve semmi fontossággal nem bírnak és legföljebb az illetők földrajzi ismereteik fogyatékoságát és a helyi viszonyok abszolút tudatlanságát bizonyítják.

Hogy magyarországi születésű embert itt »autrichien«-nek néznek, mindennapi dolog és sok időre, fáradságra és nagy türelemre lesz szükségünk, míg a francziák, angolok és amerikaiak fejébe be tudjuk verni, hogy a Duna és Tisza közt ezer év óta lakik egy nép, mely függetlenségére és önállóságára épp oly büszke, mint ők, mely sehogyse akar az »autrichien« sok fajú, sok nyelvű és sok nemzetiségű államok közé soroztatni.

Múlt héten Parisból Nizzába utazva, vonatunk Marseilleben tíz perczig megállt, a mely időt arra

akartam felhasználni, bogy »Az Újság«-nak sürgönyözzek. Sürgönyömet így címeztem: »Újság, Budapest«. Sietve vittem a távírdába, hol a hivatalnoknő a szavakat olvasva, ezt kérdezi tőlem: »Budapest, c'est en Allemagne?« De akkor már elhagyott türelmem és azt feleltem neki: »Non, c'est en Chine«.

Nem volt sok időm és különösen nem annyi, hogy ezen körülbelül 40 éves hivatalnoknőnek, ki tehát hivatalában valószínűleg már nem is új, földrajzi előadást tartsak, de csak annyit jegyeztem meg neki, hogyha én sürgönyhivatali tisztviselő volnék és nem tudnám, hogy egy 700.000 lakossal bíró város melyik ország fővárosa, szégyelleném magam. Aztán megsajnáltam szegényt, nem az ő hibája, hogy oly kevés ember sürgönyöz Marseille-ből Budapestre, hanem alighanem a magyaroké, kik nem létesítenek gyakori kereskedelmi összeköttetést a világ legnagyobb kikötői egyikével.

Nem kételkedik benne senki se külföldön, hogy lovagias, harcias és vendégszerető nép vagyunk, épp úgy, a mint hogy nálunk mindenki tudja, hogy a francia szellemes, szeretetreméltó és önző, vagy hogy az angol büszke, száraz és bizalmatlan. Nálunk minden művelt ember ismeri a francia forradalom nagy alakjait, Molière, Racine, Corneille, Shakespeare nagy műveit és még sok mindent, a mi ezen két nagy ország történeti, irodalmi és

alkotmányjogi viszonyaira vonatkozik, ellenben a francziák és angolok túlnyomó többsége Magyarországot Ausztria tartományának tekinti és a törvényeink által biztosított alkotmányjogi szabadságainkról, önállóságunkról és Ausztriához való viszonyunkról semmit se tud, vagy igen hamis fogalommal bír.

A francia lapok közt a »Temps«, a »Journal des débats« elég gyakori sürgönyöket közölnek Budapestről. Időről-időre e két nagy lapban elég hü fordítások is foglaltatnak a magyar parlamenti és politikai viszonyokról, de a sok millió példányban megjelenő több párisi és nagy olvasóközönséggel bíró vidéki lapok részére a magyar politika, tudomány és társadalom nem létezik. Ezek részére Magyarország tényleg Kínában van.

Az orosz-japán ellenségeskedések megkezdése előtt igen kevesen hittek Franciaországban e háború kitörésében. Az igaz, hogy a francia lapok heteken át hosszú hasábokban értesítették olvasóikat az orosz és japán háború készülődéseiről, de az ilyen tudósítások más alkalommal is megjelentek és nem vezettek háborúra. Magában Oroszországban sem hittek a háború ily gyors és hirtelen kitörésében és a nagy francia közönség e készülődéseket legfeljebb így értelmezte: »Si vis pacem, para bellum«. E hitetlenségükért a francziák ez egyszer

óriási árt fizettek, mert tudvalevő dolog, hogy az orosz-francia szövetséget a francziák azzal pecsételték meg, hogy az orosz államadósságból mintegy tíz milliárd franknyi összeget helyeztek el saját országukban. Ezen rengeteg összegű orosz adósság nem hever a nagy tőkepénzesek és bankárok pénzszekrényeiben, hanem a francia kormány jóvoltából és jóakaratából a jómódú, takarékos és munkájából élő francia bourgeoisie járadékjövendelmét képezi. Az orosz 3 százalékos járadék a háború kitörése előtt a párisi tőzsdén körülbelül 80 frankba került és az ellenségeskedések után ama két hét előtti szombaton egy-két nap alatt 72 frankra szállt alá, minek következtében a francziák óriási károkat szenvedtek. A francia járadék, mely pedig a világ legbiztosabb állampapírjai közé tartozik, épp úgy, mint az összes tőzsdei értékek igen nagy árcsökkenésnek voltak kitéve, minek következtében a megriadt közönség pár nap alatt milliárdokat veszített. Ki tudja, hogy a bank és tőzsdei viszonyok hova fejlődtek volna, ha Rouvier francia pénzügyminiszter, kit a legnagyobb francia pénzügyi kapacitásnak tartanak, a párisi tőzsdetanácsossal közbe nem lép és nem követeli az állami kinevezéstől függő »agents de change«-októl a francia tőzsdetörvény ama paragrafusának legszigorúbb alkalmazását, hogy a ki a tőzsdén francia állampapírt el akar adni, annak kell mutatnia, hogy az állampapírral tényleg

rendelkezik is. Ez által egyszerre megállította ama nagyszámú, az árak csökkentésére törekvő tőzsdejátékosok üzelmét, kik a sötétben halászva, semmit se kockáztatva, saját zsebük részére az államvagyonban óriási pusztítást vittek véghez.

A kormány erélyes közbelépésének, a francia sajtó hazafias közreműködésének és a háború színteréről érkezett kedvező események hatásának sikerült a fejvesztett riadalmat lecsendesíteni, minek következtében a francia járadékkal együtt az orosz állampapírok és a többi tőzsdei értékek árban emelkedtek ugyan, de a francia pénzügyi és kereskedelmi piacz nyugalomát biztosítani nem tudták.

A francziák tisztában vannak azzal, hogy az Oroszországgal kötött igen becses szövetség, mely eddig is morális szempontból az országnak már nagy hasznára vált, a minden alkalommal és körülmények közt kifejezésre került rokonszenvnél egyéb kötelezettségeket is ró rájuk. Az csak természetes, hogy a francia lapok az orosz sebesültek részére százezreket gyűjtenek és hogy Parisban épp úgy, mint a vidéken, a nagyobb bankok és takarékpénztárak bejáratánál nagy hirdetések vannak kifüggesztve, melyek tudtul adják, hogy az intézet az orosz sebesültek részére beérkező összegeket ingyen átveszi, nyilvánosan nyugtázza és rendeltetési helyére juttatja. A francia legelőkelőbb körök közreműködésével számos mulat-

ság jótékony előadás, tombola és sorsjegyeladás az orosz sebesültek javára rendeztetik. Szintúgy bámulatos és lélekemelő ama látvány, hogy a rendes körülmények közt annyi pártra osztott politikai közvélemény mint egyesül azon törekvésben, hogy az oroszok iránt érzett nagy rokonszenvét, a nagy nemzethez méltó módon nyilvánítsa és a czár és népe tudomására hozza. Az orosz-francia szövetség megalapítása óta, most állja ki első próbakövét és a francziák érzik, hogy a most teljesített szolgálatok mérvétől fog függni e szövetségnek az országra nézve valamikor, talán súlyosabb viszonyok közt nyilvánuló értéke.

Az oroszok iránt érzett rokonszenvnél csak a japánok iránti ellenszenv nagyobb. A francziák elismerik a japánok bátorságát, ambícióját és határt nem ismerő erélyüket, de bíznak az orosz birodalom hatalmában, az orosz katona kitartásában, az emberanyag és az anyagi eszközök kifogyhatatlanságában, melyek, bármennyi előnyt is nyújtson kezdetben a japánoknak, az oroszok készületlensége és az orosz fővárostól mintegy 8000 kilométerre eső harcztér, előbb-utóbb Oroszország részére biztosítani fogják a végleges győzelmet.

De nemcsak az oroszok és francziák közt fennálló barátság és szövetség szempontjából ítélik meg Franciaországban a távol Keleten végbemenő keményeket, hanem mindinkább terjed azon meg-

győződés, hogy az orosz fegyverek jelenleg Európa biztonsága és a kaukázusi faj érdekében nagy, messzeható kulturális munkát végeznek. Ez ugyanis az első támadó háború, melyet az európai országokban alsóbbrendűnek vélt sárga faj a fehér fajnak üzent. Eddig azon véleményben voltunk, hogy fegyvereink és hadi tudományunk felsőbbségével az ázsiai népek felett uralkodni képesek vagyunk; de a japánokat ezekre kitanítva, e hatalmi eszközöket magunk adtuk ki kezünk közül. A japánok az ázsiai népfajok közt az elsők, kiket a modern haditudományok minden titkába beavattunk és valószínű, hogy sikerükön okulva, a közel vagy távol jövőben a kínaiak és a többi, sok száz millió lakossággal bíró ázsiai népfajok e példát követni fognak. Mi lesz Európa sorsa, ha a japán birodalom szomszédságában élő, négyszáz milliónyi lakossal bíró Kína óriási ereje tudatára ébred?

A jelen háború világosan mutatja az Európát fenyegető veszélyt és a francziák felfogása szerint, csak az orosz fegyver győzelme lesz képes a bajt, ha nem is teljesen elfojtani, de legalább is hosszú évtizedekre tőlünk elhárítani. Kétséget nem szenved, hogy a sárga és kaukázusi faj ilyképeni összeütközése oly háborút teremtene, melyet a világtörténet még nem ismer. A sárga faj hatalomban és erőben való növekedése, a francziák ázsiai gyarmati tartományai szempontjából igen nagy

veszélyt rejthet magában, de szerencsénkre az ázsiai népfajok oly mértékben megerősödése, hogy Európa veszélyeztetve legyen, még igen távol van. Kína négyszáz milliónyi lakossága daczára csak mintegy 600.000 rosszul felfegyverzett, ki nem képzett katonával rendelkezik, melylyel szemben az európai hatalmak huszonnégy millióra emelkedő, jól felfegyverzett, munkában edzett véderőre támaszkodnak. Eltekintve attól, hogy a kínaiak rossz katonák és a háborútól irtóznak, honnan venné ez a nélkülözésekhez szokott szegény ország, minden más feltételtől eltekintve, az ily örült vállalathoz szükséges milliárdokat?

**CROCKER-DOYEN-AFFAIRE. – A TITKOS
SZÉRUM. – POZZI TANÁR FELLÉPÉSE. –
A MŰTŐK KONGRESSZUSA. – DOYEN DOKTOR
MAGYARÁZATA. – ELLENŐRZŐ – BIZOTTSÁG
KIKÜLDÉSE.**

Paris, 1904 október 25.

A mr. Crocker és Doyen dr. affaire]e hetek óta foglalkoztatja a francia közvéleményt. Mind a kettő igen híres ember. Crocker azon amerikai milliomosok közé tartozik, kik az utóbbi évtizedben az amerikai kőolaj-, aczél- és egyéb trösztökben száz millióra menő vagyona tettek szert és kik minden esztendőben pár hónapra jönnek át Parisba egyrészt, szórakozás céljából, másrészt, hogy a nagy szabó-atelier-k legszebb toalettjeit és a képcsarnokok legremekebb képeit összevásárolják. A Vanderbilt, Astor, Crocker, Makay, Morgan családok épp oly ismeretesek Parisban, mint hazájukban, azon különbséggel, hogy ott szerzik a milliókat, Parisban meg elköltik.

Doyen dr. a leghíresebb francia operatőrök közé tartozik. Régen a párisi Hotel de Dieu (köz-kórház) műtőfőorvosa volt és merész operációival oly nagy hírnévre tett szert, hogy ezen tekintélyes állását elhagyva, egy a modern kényelem és technika minden vívmányával ellátott szanatóriumot építtetett, hová nemcsak Franciaország, de az egész világ gazdag betegek tódulnak, gyógyulást és műtétet keresve, ezen csodálatosan ügyes és szerencsés műtéteiről híres chirurgusnál. Doyen dr. árai igen magasak; azon senki se akad fenn, ha egy vakbél- vagy rák-operációért huszonötezer frankot kér és azt gazdag kliensei meg is fizetik neki. Doyen dr. igen geniális és ügyes, biztoskezü doktor hírében áll, ki a pénzzel ugyan gazdálkodni nem tud, de ki, a milyen könnyen keres, épp oly pazarul tudja' a megkeresett pénzt elkölteni. Amellett szép, elegáns és finom modorú ember; nem mint sok műtő, kiket az Isten szintén tehetséggel megáldott ugyan, de kik tudományukat és kiváltságos helyzetüket sokszor durvasággal, a beteg és környezete iránt tanúsított kíméletlenséggel érvényesítik. Nem csoda tehát, hogy Doyen doktornak saját kartársai közt igen sok irigye és még több ellensége támadt, kik örömmel ragadták meg az alkalmat, hogy reputációján csorbát ejtsenek.

Crocker és felesége ez év nyarán jöttek Párisba, hogy úgy mint más esztendőben, pár

hónapot töltsenek a kontinensen. Crockerné útközben megbetegedett és a konzultált angol és francia orvosok mellrákot konstataáltak. Semmi se volt természetesebb, mintsem hogy a sok millióról ismert, feleségét nagyon szerető amerikai felkereste Doyen doktort és az ő gyógykezelésére bízta szenvedő nejét. Doyen dr. szintén rákot konstataált és szerinte műtetre és az általa feltalált rák elleni szérummal való gyógykezelésre volt szükség, mely esetben – Crocker szerint – biztos gyógyulást helyezett kilátásba. Egy feltételt azonban kikötött magának, tudniillik azt, hogy a műtét és a szérummal való gyógykezelés ára 100.000 frank és annak előzetes megfizetését követelte. Magától értetődő dolog, hogy Crocker ezen feltételt elfogadta és a százezer frankról szóló chequet azonnal át is adta.

A gyógykezelés és operáció heteket vett igénybe, úgy hogy az asszony szeptember kezdetén szerencsésen meg is halt. Betegsége utolsó heteiben Crocker más hírneves tanárokat és doktorokat is konzultált, kik megállapították, hogy a titkos szérum használata folytán a beteg állapota nemcsak hogy nem javult, hanem határozottan rosszabbodott, mi a katasztrófát csak siettette és elősegítette. Felesége halála után Crocker, ki a 100.000 frank előre való megfizettetése és egyéb a gyógykezelés ideje alatt felmerült apróbb jelentőségű incidens miatt Doyenne neheztelt, a dolgot nem hagyta

annyiban. Pert indított ellene, azzal vádolván őt, hogy titkos, az egyetem és az orvosi kar által meg nem vizsgált, ismeretlen szérummal gyógykezelt feleségét, ki daczára annak, hogy határozott gyógyulást helyezett kilátásba, meghalt; minek következtében az általa előre megfizetett 100.000 frank visszatérítését követeli, előre kijelentvén, hogy ha a pert megnyeri, ezen összeget a Pasteur-féle intézetnek ajándékozza.

Crocker ügyét első sorban felkapta a New-York Herald párisi kiadása, mely a kontinensen élő amerikaiak és angolok közt igen nagy olvasó közönséggel bír, de mely Parisban is a legelőkelőbb lapok közé tartozik. A New-York Herald magáévá tette Crocker ügyét. Heteken át naponként hosszú hasábkokban támadta Doyent, bírálta eljárását és mindennap más-más francia és külföldi előkelő egyetemi tanár és műtő interviewját közölte arra nézve: jogos és szokásos-e egy operációért 100.000 franknyi honoráriumot kérni, illő dolog-e a tiszteletdíjat előre kérni és megengedett dolog-e az orvosi tudomány mai stádiumában oly hírneves doktornak, mint a milyen Doyen dr., egy titkos, meg nem engedett és meg nem vizsgált szérummal betegeket kezelni?

A New-York Herald után az összes napilapok foglalkoztak az ügy gyei és így majdnem minden francia orvosi kapacitás nyilatkozott e kérdésben, erülve lehetőleg a személyeskedést Doven dr.-ral.

Majdnem mindegyik azon véleménynek adott kifejezést, hogy az operációért kért 100.000 frank igen nagy és szokatlan összeg, de az operatőr ily dúsgazdag emberrel szemben maga állapíthatja meg munkája értékét. Az összeg előre való megfizettetése szintén szokatlan, de bizonyos körülmények által indokolt lehet. Mindnyájan azonban abban megegyeztek, hogy a titkos szérum alkalmazása nemcsak törvényileg tiltott dolog, de ily előkelő állású orvos részéről való használata, az orvosi tudomány és az orvosi állás méltósága ellen való merénylet. Ha az eddig gyógyíthatlannak tartott rákbaj elleni szérum felfedezése tényleg sikerült, kötelessége lett volna Doyen dr.-nak első-sorban a párisi orvosi egyetem és az orvosi kar figyelmét e felfedezésre felhívni, a szérumot és hatását ellenőriztetni és megvizsgáltatni és a készítéséhez szükséges anyagok ismertetése által lehetővé tenni, hogy az egész világon a szenvedő emberiség ez iszonyú és mindinkább terjedő baj ellen orvoslást találhasson. Legkíméletlenebbül bánt el vele Pozzi dr. egyetemi tanár, ki mint a párisi orvosi társaság elnöke, határozottan követelte a titkos szérum alkotó anyagának ismertetését. Hasonló értelemben nyilatkoztak Poirier és Sebileau tanárok is, kik az 1895 április 25-én kelt törvényre hivatkozva, követelték Doyen dr. nyilatkozatát. Miután a Crocker-esetből kifolyólag Doyen dr. be-

látta, hogy az ügyet többé agyonhallgatni nem lehet, kijelentette, hogy az október közepe táján Párisban tartandó műtők kongresszusán, az általa feltalált szérumról és hatásáról előadást fog tartani.

Ritkán mutatkozott oly nagy érdeklődés tudósok vagy szakemberek kongresszusa iránt, mint a múlt héten a párisi orvosi egyetem dísztermében tartott műtők kongresszusa iránt, melyen nemcsak a francia és külföldi egyetemek leghíresebb tanárai, Páris nevezetes orvosai vettek részt, de az előkelő párisi társaság ismert alakjai, egyetemi polgárok, amerikaiak, angolok részéről az egyetem valószínűságot ostromnak volt kitéve. Mindenki meg akarta hallgatni Doyen dr. előadását a szérumról, a rák gyógyításáról és esetleg a Crocker-affaire-ről való nyilatkozatát.

A napirenden levő egyéb kérdések iránt kevesebb érdeklődés mutatkozott; csak mikor Pozzi tanár, mint a kongresszus elnöke, Doyen dr.-nak adta a szót, mindenki a legnagyobb érdeklődéssel és figyelemmel az előadó felé fordult.

Doyen dr. kissé idegesen, de maga felett uralkodva, emlékeztette kartársait, hogy évtizedek óta kutatja a rákbaj gyógyító szerét és hogy kutatása eredményéről többször a francia tudományos akadémiában és az orvosi körben is nyilatkozott. E kutatások közepette felfedezte a rákbaj mikro-báját, melyet »Micrococcus neoformans«-nak neve-

zett el és vele egyetemben feltalálta a rákbaj elleni oltóanyagot is, melynek készítési módját részletezte. Megemlítette, hogy összesen 242 rákbeteget kezelt, kik közül 46 még most is felügyelet alatt van, 128 nem gyógyult meg, mert a betegség a szérummal való gyógykezelés kezdetén már előhaladt stádiumban volt, 6 beteg, noha a rákbaj gyógyuló félben volt, más közbejött baj következtében halt meg. 20 általa gyógykezelt beteg állapotáról még biztos adatokkal nem szolgálhat, de összesen 42 teljesen felgyógyult betegről számolhat be, kiket bármikor a kongresszus által kiküldendő vizsgálóbizottságnak bemutatni hajlandó. Ő épp úgy járt el, mint Pasteur, Koch és Roux, kik száz meg száz betegen észlelt tapasztalataik ellenőrzésére felhívták az orvosok és tudósok figyelmét. Ha Poirier Metchnikoff, Marcus és Roux tanárok állítják, hogy szorgos kutatásaik dacára a rákmikróbát felfedezni nem tudták, ennek egyedüli oka, hogy a Pasteur-féle bakteriológus intézet nem rendelkezik műtétteremmel, pedig a rákmikróba csak frissen kivágott rákindulatú daganatban észlelhető és rövid idő múlva elpusztul. Kötelezte magát arra, hogy nemcsak a kiküldendő ellenőrzőbizottságnak, de minden erre hivatott orvosnak a »Micrococcus neoformans«-t, valamint meggyógyított betegeit be fogja mutatni.

Ez előadásnak igen nagy hatása volt. A kon-

gresszus elfogadta Doyen dr. indítványát, elhatározván hogy miután a chirurgusok kongresszusa csak időleges egyesület, nem lehet hivatva állandó ellenőrző-bizottság választására, hanem fel fogja kérni a Pasteur-féle bakteriológus intézet és a Société de Chirurgie igazgatóságát, hogy erre hivatott két-két tagját küldje ki a kérdés bakteriológiai és klinikai fontosságának megvizsgálására. A Pasteur-féle intézet azonnal két világhírű tudósát, Metchnikoff és Roux tanárokat jelölte ki.

VALLÁSI ÉS EGYHÁZI VISZONYOK FRANCZIA- ORSZÁGBAN.

Paris, 1904 december 1.

Franciaország par excellence katolikus ország. Bármennyire is törekedtek az utolsó évtizedekben liberális szellemtől és a modern eszméktől áthatott államférfiak és bölcsészek, mint Jules Ferry, Jules Simon, Paul Bert, Floquet, a köztársasági államformával kapcsolatosan a vallás és hittannak az iskolai tanításból való kiszakításával, az államhatalomnak az egyházi ügyekbe való minél szorosabb beavatkozásával, a lakosság széles rétegeiben mélyen lakozó vallásosságot, ha nem is kiirtani, de legalább gyengíteni, mégis tagadhatatlan, hogy az egymást követő kormányok élén álló férfiak kisebb vagy nagyobb erélylyel folytatott törekvése, nagyobbára hajótörést szenvedett. Franciaország még ma is, az egyház és az állam közt most már nyíltan kitört háborúja daczára, mégis Európa legkatolikusabb és legvallásosabb országai közé tartozik.

A lakosság mély vallásos érzülete nem nyilvánul külsőségeken, mint például Angolországban vagy az Egyesült-Államokban, hol a vásár- és ünnepnap szorosan a családé, a templomé és a nyugalomnak van szánva, hol a törvény rendelkezésénél fogva az üzletek, posta, távírda zárva vannak, színházakban nem játszanak, futtatások nem rendeztetnek. Franciaországban ellenkezőleg, mikor a vállalatok a legkülönbözőbb szórakozásokra és multságokra hívják a közönséget, a lakosság áhítatosan keresi fel a templomokat és minden kényszer nélkül, saját meggyőződéséből hódol vallásos érzületének. Ez nyilvánul Parisban is, hol a templomok vásár- és ünnepnapokon zsúfolva vannak, de különösen a vidéken, hol sz idegenek özönlése és szórakozási vágya nem zavarja a vallásos hangulatot, hol a családok minden kényszer nélkül az iskolákban annyira nélkülözött hittani tanításban részesítetik gyermekeiket. A munka szünetel, a családok és munkások vasárnapi öltözetet vesznek fel és minden külső jel mutatja, hogy a vasárnap a vallásos érzületnek és nyugalomnak van szánva.

Ilyen körülmények közt nem lehet csodálkozni azon, ha a radikális kormányok és különösen a mostani kormány azon törekvése, hogy a vallási érzületek félretolásával vagy megsértésével minden egyházi és világi rendelkezés és intézmény a köz-

társasági államforma megerősítési és fentartási céljai szolgálatába szegődjék, nagy elégedetlenséget szült a lakosság széles rétegeiben. Az egyház és állani egymástól való szétválasztását célzó, most már a képviselőházhoz is benyújtott törvényjavaslata, a jelenlegi kormánynak amúgy is nagyszámú ellenségeit úgy politikai, mint társadalmi körökben lényegesen fokozta.

A francia köztársaság és az egyházi hatalom közti viszony már évek óta igen gyenge lábon állt; de a vallás- és közoktatásügyi minisztérium élén álló férfiak tapintata és mérséklete, valamint a Vatikán törekvése, hogy az amúgy is feszült viszonyt ki ne élesítse, békés mederben tartotta a két hatalmat, mi g két váratlan esemény teljesen fel nem zavarta a látszólagos egyetértést.

A lavalai püspök ellenségei a szentszék tudomására hozták, hogy e főpap az egyház és erkölcs törvényeibe ütköző életmódot folytat és hogy különösen a karmeliták főnöknőjét a kelletténél gyakrabban látogatja. Ennek következtében a Vatikán államtitkárja, a francia kormány értesítése nélkül, egyenes utón Rómába czitálta az erkölcstelen életmóddal vádolt püspököt. A lavalai püspök kötelességéhez híven, a Vatikántól nyert meghívást minden habozás nélkül beküldte a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, ki Geay püspöknek megtiltotta a Rómába való utazást. A Vatikán az egy-

házi hatalomnak föltétlenül nem engedelmeskedő főpapot állásától felfüggesztette. A francia kormány a római Curia ezen önkényes eljárásában a Napoleon ideje óta még érvényben levő konkordátum megsértését látta, mi nem csekély mértékben hozzájárult a kedélyek felizgatásához.

A második incidens a dijoni püspök liberális gondolkodásmódjában és cselekedeteiben találja magyarázatát. X. Pius pápa tudomására hozták, hogy e főpap szabadkőműves, minek következtében hivatala és működése alól ideiglenesen felfüggesztette és a francia kormány értesítése nélkül, szintén Rómába hívta. A római Curia és a francia kormány közt fennálló konkordátum értelmében francia püspök a kormány előleges beleegyezése nélkül székhelyét el nem hagyhatja. Ez okból a francia vallás- és közoktatásügyi miniszter követelte a Vatikántól, hogy a meghívást tartalmazó levelek azonnal visszavonassanak, a mely kívánságnak a szentszék eleget tenni vonakodott. Ez incidensek voltak egyenes okai annak, hogy a francia kormány vatikáni nagykövetét visszahívta és a szentszékkel a diplomáciai összeköttetést megszüntette.

Igaz, hogy a római Curia mindenkor magának vindikálta a jogot, hogy diszciplináris utón a püspököket állásuk alól felfüggeszthesse, vagy felmenthesse; de a francia kormány e jogot soha

elismerni nem akarta. A kormány vádolja a szentséket, hogy a konkordátumban biztosított jogait nem respektálja és hogy egyházi hatalmával visszaél, jelesen az által, hogy levelez a püspökökkel, beavatkozik az állam belső ügyeibe, nyilvánosan bírálja a francia kormány cselekedeteit és az állam törvényeit. Az állam és egyház közti viszony túrhetlenné vált az által is, hogy a püspökök és papok a köztársasági kormányforma és intézményei ellen nyilvánosan, a szószékről izgattak. Nem ritkák azon esetek, hogy a papok a szószékről egyenesen a kormányt támadták, mi különösen a választások idejében sok egyenetlenségre és a klerikális és liberális elemek összeütközésére vezetett.

A kormány rossz néven vette a pápától, hogy a püspököknek és papoknak a köztársasági kormányforma elleni túlkapásait meg nem tiltotta, hanem ellenkezőleg, sokszor helyeselte, a mi különösen abban talált kifejezést, hogy a francia kormányt legélesebben támadó lapokat, mint például a »La Croix«-t segélyben részesítette. A francia képviselőházban igen nagy azon radikális és szociálista képviselők száma, kik mint az állam és egyház szétválasztását célzó törekvés barátai, évenként felszólaltak, hogy a francia állami költségvetésben egyházi célokra szánt negyven milliónyi összeg töröltessék és iskolai vagy egyéb kulturális célokra fordítottassék.

A két hatalom közti összeütközés, a köztársasági elnök Rómába való utazása idejében, vette kezdetét, mikor a Vatikán érthető érzékenységből ezen utazást ellenezte. Ez célhoz nem vezetett ugyan, de nem kis mértékben járult hozzá, hogy a Vatikánt kontemplatív álláspontjából kizavarja.

1872-ben Jules Simon, akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter volt az első, ki a püspökök kinevezését a pápai hatalom előleges jóváhagyásától tette függővé. E rendelkezést a jelen kormány magához és a köztársasági kormány formához méltatlannak nyilvánította azért, mert a Parisban székelő a pápai nuncziusnak kelletténél nagyobb hatalmat biztosított, a mi különösen azon körülményben talált kifejezést, hogy a nunczius a Vatikánnak tetsző püspököket kinevezette, de a köztársasági színezettel bíró jelöltek kinevezését megakadályozta; ennek következtében már évek óta mintegy tíz egyházi kerületben püspöki kinevezés meg nem történhetett, mert egyszer elfoglalt álláspontjából egyik fél sem akart engedni.

Pár héttel ezelőtt Combes miniszterelnök egy hozzá intézett interpellációra következőképen felelt: »Elvben már évek óta az állam és egyház egymástól való szétválasztásának vagyok barátja, de még múlt évben is azon véleményben voltam, hogy a francia képviselőházban nem találok többet, mely azt megszavazza. Már akkor is meg

voltam győződve, hogy a pápa és a papság mindent elkövetnek, hogy ez lehetségessé váljék. Ha bizonyos események bekövetkezésének előrelátása annyit jelent, mint azokat előkészíteni, úgy a szétválasztást előkészítettem. Semmi kétségem nincsen az iránt, hogy a pápai hatalom, miután a lelkiismereti szabadságot békóba verte, arra is törekszik, hogy az állam rendelkezési szabadságával ugyanezt tegye.«

A francia kormány által jelzett vádjaira, X. Pius pápa utolsó allokucziójában megadta a választ, mely igen nagy hatással volt úgy a köztársasági párt radikális, mint mérsékelt politikusaira, valamint az egész ország közvéleményére is. A pápa szerint nem igaz a francia kormány vádja, mintha a pápa a kinevezésre kijelölt püspököket instituálni vonakodnék. Ellenkezőleg, a kormány azt kívánja, hogy a püspöki institució az összes püspököknél egyszerre történjék, hogy a pápa a kinevezésre megjelölt összes püspököket minden ellenvetési jog gyakorlása nélkül egyszerre kinevezze. Az utolsó száz esztendőben a pápa a kifogásolási jogot csak a legkritább esetekben gyakorolta és ha az utolsó időben e jog igénybevétele gyakoribb, úgy e körülmény a francia kormánynak egyházi kérdésekben igen gyakran radikálisan megnyilatkozó cselekedeteiben találja magyarázatát. A pápa most is késznek nyilatkozott a kormány által megjelölt néhány püspököt azonnal kineveztetni és instituálni.

»Tout ou rien« (mindent vagy semmit) mondja a francia miniszterelnök és benyújtotta az állam és egyház szétválasztását célzó törvényjavaslatot, mely 25 paragrafusban magában foglalja az egyházi viszonyok, papok fizetési módozatai, a vallás-gyakorlati kérdések úgy egyházi, mint rendőri rendezését. Világos célja, a vallási kérdések olyképeni elintézése, hogy az összes egyházi és vallási intézmények kénytelenek legyenek az állam szupremáciáját elismerni.

Nem lesz könnyű dolog e törvényjavaslatból törvényt csinálni és ha a jelenlegi miniszterelnöknek sikerülni is fog a képviselőházban részére többséget szerezni, kérdés, nem fog-e a szenátusban el nem hárítható nehézségekre akadni.

AZ AMERIKAI LAKOSSÁG NEMZETISÉGE ÉS HAZAFISÁGA, TÁRSADALMI VISZONYOK, KLUB- ÉLET, NŐI KULTUSZ, AZ AMERIKAI LEÁNYOK, HOSSZÚ UTAZÁSOK.

New-York, 1905 január 16.

Az amerikai büszkélkedik abban a tudatban, hogy míg az európai nemzetek és nemzetiségek majdnem mindegyike hozzájárult az Unió 80 milliónyi lakosságának szaporításához, addig igen kevés egyesült állambeli polgár cseréli fel hazáját az európai vagy más világrészbeli külföld polgárságával. A ki egyszer az Egyesült-Államok polgárának felesküdt, az él és hal mint olyan. Sajnos, hogy e büszkeség igen sok tekintetben jogosult. Az Európából kivándorolt milliónyi nép százezrei, mihelyst csak a törvény engedi, mint a hogy az európai ember kabátot cserél, úgy cseréli fel a német, az angol és sajnos igen gyakran a magyar is nemzetiségét az Egyesült-Államok polgári jogával.

E tényt európai szempontból és különösen mi magyarok specziális nemzeti szempontból, sajnál-

hatjuk ugyan, de azon csodálkozni nem lehet, ha tekintetbe vesszük, hogy az Egyesült-Államok lakosságának rengeteg szaporodása, nagyobbára az európai hazájában meg nem élhető, vagy a hazáját bármely okból elhagyni kényszerült elemből került ki. A kivándorolt az Egyesült-Államok szabadelvű törvényeiben biztonságot talált, a megélhetést és sok esetben meggazdagodást megengedő kedvező közgazdasági viszonyokban csábító felbátorítást nyert a hazafiúi érzelmek elfojtására és az új nemzetiség felvételére. Ha e tekintetben az első nemzedék metamorfózisában bizonyos habozást találunk is, sajnos, a mindennapi példa bizonyítja, hogy az emigrált lakosság második nemzedéke már igen ritkán nyelvéből, de legtöbbször csak hallomásból tudja, hogy atyja a német, francia, angol vagy magyar nemzet polgára volt.

Egy séta New-York utczáin könnyen meggyőzhet bennünket e tény igazságáról. Budapest utczáin igen sokszor fennakadunk az idegen és különösen németnyelvű czégtáblák és felírások nagy számán; de határozottan lehet állítani, hogy Budapesten sokkal több a magyar felírás és czégtábla, mint New-York, Chicago vagy Washington Utczáin az angol, hol a legtöbb németnyelvű cég igazolja az üzlettulajdonos idegen eredetét. A különbig csak az, ha New-Yorkban az ilyen üzletbe tekintünk és német vagy francia szóval akarjuk

a felajánlott árucikket megvásárolni, azt daczára annak, hogy New-Yorkban most is 300.000 német és mintegy 800.000 idegen származású ember lakik, senki se érti, míg Budapesten a külföldi ily kellemes meglepetésben nem részesülhet.

Érdekelt megtudni, hogy miképpen vélekedik a tősgyökeres amerikai, a mennyiben az 500 éves történetre való tekintettel itt tősgyökeres származásról beszélni lehet, az immigrait lakosság hazafiságáról és hogy milyen a régi és az új polgári elem közti viszony. A régi lakosság sarjadékai, kik magukat büszkén az ország legjobbjainak tekintik, meglelégedéssel látják, miképpen gazdagszik az ország a hangyaszorgalmú bevándorolt lakosság munkálkodása eredményeivel és hogy az új polgár mily nagy öntudattal és büszkeséggel vallja magát a legnagyobb és leggazdagabb szabad állam polgárának. A mennyi öntudat lakozott a régi »civis romanus«-ban, annyi büszkeséggel veri a mellét az amerikai: »I am a citizen of the United States«.

A régi, vagyonra és családi származására büszke amerikai, elismeri az új polgár jó tulajdonságait, hazafiságát, a bevándorlásból az országra háramló előnyöket, vele az üzleti összeköttetést keresi és ápolja, de társadalmi összeköttetést nem tart fenn, asztalához meg nem hívja. Bátran lehet állítani, hogy az új New-Yorkban több a társadalmi kaszt, mint akár Parisban vagy Buda-

pesten. A Vanderbilt-, Astor-, Gould-, Rockefeller-családok itt épp oly megközelíthetlenség, mint Parisban a Quartier St. Germain legarisztokratikusabb családjai és a gyönyörű, szintúgy páratlan kifejlődésnek indult klubélet talán sehol annyira kizárólagos természetű, mint az Egyesült-Államokban. Minden kasztnak, minden foglalkozásnak megvan a maga, a felvételi szabályoknak éppúgy, mint a tagoknak nyújtott előnyök tekintetében egymással versenyző, Budapesten és Parisban nem is sejtett fényűzéssel és kényelemmel berendezett klubja.

Az amerikaiak híresei az ő rendes, mondhatnám példás családi életükről. Nem mintha a new-yorki férj jobb volna feleségéhez vagy nagyobb odaadással ragaszkodnék családjához, mint a francia, angol, vagy magyar, hiszen tudvalevő dolog, hogy a Parisba felesége nélkül került amerikai a Maxim, Moulin rouge, Folies bergères leghívebb látogatója; de bátran lehet állítani, hogy a női nem iránti kultusz és tisztelet sehol a világon annyira kifejlődve nincsen, mint a yankeek országában. Ebben a tekintetben szintúgy túlzásig mennek. Ha a gyorsvonati sebességgel, a 25-ik emelet magasságáig felmenő liftben, tíz férfi ül és véletlenül egy az alsóbb osztályokhoz tartozó, ha nem is elegánsan felöltözött nő bejön, mind a tíz férfi gyorsan leveszi kalapját. Az elektromos földfeletti, földszinti és földalatti vasúti kocsikban, a férfi mindig tartó-

zik a hely nélkül maradt nőnek helyét átengedni s dohányzás tekintetében a férfi valóságos rabja a női nemnek. A szálloda ebédlőjében, magától értődik a »no smoking«, a mi annyit jelent, hogy a dohányzás tilos. Az ember foglalkozása után haladva, kénytelen a nagy távolságokra való tekintettel vasútra ülni, hol megint a »no smoking« az első, ami szemünket megüti, éppúgy, mint a bankokban, nagyobb irodákban, üzletekben és mindenütt, hol női közönség is jár, »tilos a dohányzás«. Ez a drákói szigorhoz hozzá nem szokott idegennek kellemetlenné teszi az amerikai tartózkodást.

De a női nem iránti, különösen külsőségekben nyilvánuló nagy kultúrának megvan a pszichológiai magyarázata. A francia leány házasságáig a szigorú szabályok és pedagógiai nevelés valóságos rabja. Színházba csak igen ritkán és csak igen válogatott kevés darabhoz járhat, férfival alig jön össze, a világról és az életről semmit, vagy igen keveset tud, míg férjhezmenetele alkalmával a gyakorlati életben ni eg nem tanulja, hogy álmai gyakran hamisak, ideáljai csalfák voltak. Az amerikai leány ellenben teljes szabadsággal neveltetik. Egyedül sétál, fiatal emberek társaságában a legjobb osztályhoz tartozó leányok egyedül mehetnek színházba és hangversenyre, kocsizni, korcsolyázni, úgy hogy mikor az amerikai leány férjhez megy, már egyrészt pár évvel idősebb, mint az európai leány.

másrészt már sokkal több tapasztalatot szerzett az életről és világról s a férfinem állhatatlanságáról is. Tehát jobban válogatja férjét, nehezebben határozza el magát a férjhezmenetelre és sokkal gyakrabban, mint Európában, a házasság tisztán szerelmi vonzalomra vezethető vissza.

Muret, ismert francia író, az amerikaiakról és az Egyesült-Államokban tett utazásáról irt érdekes könyvében, a francia és amerikai leányok közti különbséget a következő szellemes módon fejezte ki: »Ha francia leány férjhez megy, férje meg lehet győződve, hogy az első csók, melyet felesége valaha idegen férfinak adott, az övé, de valószínűleg ő nem az utolsó férfi, ki ilyen kitüntetésben részesül. Ha ellenben amerikai leány megy férjhez, férje tudja, hogy ő nem az első férfi, kit felesége megcsókolt, de biztosra veszi, hogy az utolsó és hogy utána már senki se következik.«

Az amerikai asszony kitűnő anya, jobb anya, mint feleség. Háztartásában takarékos, gyermekei ájtatos és erkölcsi nevelésére a legnagyobb gondot fordítja. A férj foglalkozásának él, kora reggeltől késő éstig a szüntelen, fáradhatlan munka rabja, melynek egyedüli célja a vagyonszerzés, a gyors meggazdagodás, mely a családnak kényelmet és jólétet biztosít.

Az ország nagy terjedelme a hosszú és fáradtságos utazásokhoz szoktatja az amerikai lakosságot.

Például egy New-Yorkból Kaliforniába öt napig tartó, óránként átlag kilenczven kilométernyi gyorsasággal haladó vasúton tett utazást csak annyiba veszi a new-yorki kereskedő, mintha mi Budapestről Bécsbe vagy Münchenbe utazunk. A nagy távolságok a férj hosszú távollétét teszik szükségessé, a mi az amerikai nő függetlenségét és önállóságát igen nagy mértékben fejleszti. Európában mi fennakadnánk az oly példán, hogy az asszony gyermekeivel tisztán szórakozás szempontjából több hónapra Amerikába utaznék. Itt mindennapi dolog, hogy míg a férj foglalkozásának és klubjának él, az asszony a gyermekekkel együtt több hónapra Európába utazik. Mikor egy new-yorki szép nőtől, ki három havi európai távollét után gyermekeivel együtt visszatért férjéhez, azt kérdeztem, nem hiszi-e, hogy az ily hosszú szórakozásnak szánt távollétben, nem rejtőzik-e nagy adag önzés, azt a feleletet kaptam, hogy a nagy utazásokkal járó hosszabb elválások fentartják és ápolják a családi élet frissességét és melegségét, a mit itt úgy fejeznek ki: »to renew love«.

AZ AMERIKAI SZÍNHÁZAK.

New-York, 1905 február 1.

Két hónap óta beutaztam az amerikai Egyesült-Államok legnevezetesebb városait, mint Chicagót, St.-Louist, Niagarát, Buffalót, Washington, Milvaukeet, Filadelfiát, Baltimoret és majdnem minden este megnéztem valamely színházi előadást. Semmi sem képes távol világrészben vagy vidéken idegent a lakosság szokásairól, ízléséről és művészi érzékéről oly gyorsan tájékoztatni, mint a színházak, múzeumok és egyáltalában a különféle szórakoztatóhelyek. E tekintetben New-York, valamint a többi amerikai városok a mi európai felfogásunktól teljesen különböznek. Nem mintha az újvilág lakosai nem szeretnék a színházakat, vagy meg nem becsülnék a művészi nívón álló előadásokat, hiszen New-Yorknak van vagy negyven, az amerikaiak által elsőrangúnak vagy kitűnőnek nevezett színháza, melyek naponként megtelnek közönséggel a melyekért a beléptidíjak magasabbak, mint Európa legművésziesebb színházaiban, de a mit a

színházi igazgatók a közönségnek nyújtanak, igen messze áll a mi igényeink és művészi ízlésünk kielégítésétől.

New-Yorkban, valamint az Egyesült-Államokban egyáltalában, oly értelemben vett vezető intézet, mint például nálunk a Nemzeti Színház, Parisban a Théâtre Français, vagy Bécsben a Burgszínház, nem létezik. Minden színház tartja magát egyaránt elsőrangú intézetnek, melyben a művészek az elfogadásra ajánlott darabok szerepek szerint változnak. De nem is tartják szükségesnek ily intézet létesítését, hiszen Európa gondoskodik Amerika részére darabokról és művészi erőkről. Az európai »star«-ok vagy nagynevű művészek által szerződött színházi társulatok keresik fel a dollárok hazáját, hol hónapokon keresztül városról-városra utazva, hirdetik az európai művészet dicsőségét és restaurálják az Európában különböző vállalatok vagy szenvedélyek által kissé lesoványodott pénztárczákat. Sarah Bernhardról, Réjane-ról és idősebb Coquelinról szól a mese, hogy valahányszor valamely szerencsétlen színházi vagy egyéb pénzügyi operáció alkalmával elvesztették vagyonukat vagy annak egy részét, Észak- vagy Dél-Amerikában egy éven át folytatott vendéjátékkukkal, képesek voltak a veszteségeket helyreépíteni.

Az amerikai építkezési stílus a színházi architektúrában is visszatükröződik. A színházak kül-

seje egyszerű, nagyobbára minden külső díszítés nélkül való és a színházak homlokzata semmiben sem különbözik más építkezésektől; de belsejük túlterhelt és a mivel az európai szemnek különösen meg kell barátkoznia, az az, hogy míg nálunk a modern színházak falazata, díszítései és a páholyok nagyobbára világos tónusban tartatnak, addig Amerikában majdnem az összes színházak belső színei sötétek, bordó-vörösek, zöldek vagy sötétkékek.

A néhány évvel ezelőtt leégett »Metropolitan operahouse« helyébe egy óriási színházat építettek, melynek nézőteréről és színpadjáról bátran lehet állítani, hogy a világ összes színházai közt a legtágasabb, díszítésére nézve a legművésziesebb és leggazdagabb. Maga az építkezés külseje és lépcsőháza oly egyszerű, hogy semmiben sem különbözik a többi new-yorki nagy bérházak külsejétől.

Van az amerikai színházaknak egy igen kellemetlen szokásuk, mely igen sok tekintetben rontja a kényelemhez szokott európai színházlátogató művészi élvezetét. Ruhatárak egyáltalában nincsenek vagy igen szűkek, de a mi fő, hogy a közönség által igénybe nem vétetnek. Az amerikai színházakban nem engedik meg sehol, hogy a nők kalappal jöjjenek a nézőterre. Ez helyes, de az egyszerű logika azt parancsolná, hogy úgy, mint Balunk Európában, a kalapokat a ruhatárban letegyék. De nem, a nők és férfiak kalapjaikkal; téli-

kabátjaikkal és bundáikkal a kézben foglalnak helyet az amúgy is szűk padsorokban, a mi a színházban való tartózkodást kényelmetlenné teszi. Ennek egyedüli oka az, hogy a yankee türelmetlen és színház után a ruhatárban a letett tárgyakra várni nem akar.

A mi a színházakban előadott darabok minőségét illeti, azok a közönség ízlése és szokásaihoz vannak szabva. Az amerikai, ki a mielőbbi meggazdagodás véghetetlen szomja által hajtva, gyors és izgatott tevékenységet folytat, nem szereti a nagy drámát, hanem szereti a víg énekkel és táncz-czal egybekötött bohózatokat és operetteket. Legnagyobb csodálkozásomra több helyen tapasztaltam, hogy magas művészi nívón álló, bármely európai színház becsületére való művészek, mint például Mansfield, Fiske, drámákban vagy komoly színművekben üres ház előtt játszottak, míg a legbutább, nálunk még a legprimitívebb közönség előtt elő nem adható operettek, naponként zsúfolt ház előtt adatnak. A színházlátogatás célja a szórakozás és a napi gondoktól való pillanatnyi megszabadulás; és nem a komoly műfajokkal járó nagy művészi alkotások által szerzett élvezetek, melyek iránt az újvilágban csak igen csekély érdeklődés mutatkozik.

A legtöbb amerikai színházban előadott darabok tartalma rendkívüli naivságról tesz tanúságot. Típusa az éneklő és tánczoló operetté, egy féltuczat

intrigával vőlegény és menyasszony közt, melyek a darab végén bekövetkezett házasság boldogságában találják az elmaradhatatlan kiengesztelést, de soha a nélkül, hogy a kórus és az egész személyzet majdnem minden jelenetben a leggracziózusabb tánczokkal ne kísérné a darab sovány meséjét. Igen jellemző, hogy Amerikában minden művész, férfi és nő, első és másodrangú színész énekel és tánczol, de míg énekük jelentéktelen és semmitmondó, tánczolni jobban tudnak, lejtett lépésük gracziózusabb mint nálunk Európában.

A közönség a legideálisabb, a mit színházi igazgató képzelhet: fizet, mulat és tapsol. Csak július 14-ikén, a francia köztársaság nagy nemzeti ünnepén, mikor minden párisi színház ajtaja a közönség részére ingyen megnyílik, láttam ily jókedvű és hálás közönséget, melyet a művészek tetszésük szerint tapsra és nevetésre bírhatnak. A legcsekélyebb arczfintorgatás vagy komikus színezettel bíró mozdulat vagy czirkuszi fordulat, hangos hahotára bírja a közönséget. Magától értetődik, hogy ily viszonyok közt a színházigazgatók nem nagyon törnek a fejüket, hogy mily darabokat adassanak elő és nem sok gondot okoz nekik, vajjon a darab megfelel-e művészi és drámai szempontból mindama kellékeknek, melyek nélkül Európában új darab bemutatása majdnem lehetetlen.

Az elektromos világítással elért hatásokban,

az amerikai színpadok fölötté állnak az európaiaknak, valamint általában véve azt lehet állítani, hogy az előadott darabok minőségének gyengeségét, a legköltségesebb, sokszor pazar és a szemnek teisző díszítésekkel iparkodnak pótolni, mihez a »chorus girl« szépsége és fiatalsága is tartozik. Sehol a világon a kórusleányok szépségére és fiatalságára oly nagy súlyt nem fektetnek, mint Amerikában. Igen gyakran a színházigazgató sikere attól függ, hogy mily mértékben képes erre vonatkozólag a közönség igényeit kielégíteni. A kórusleányok dala és tánca a fő, ez pótolja a darab tartalmát, ez vonul végig a darabon.

Színpadi életük csak húsz éves korukig tart, aztán másoknak, fiatalabbaknak és szebbeknek engedik át helyeiket, de ezen idő alatt kitűnően fizettetnek. A legkisebb fizetés 500 korona havonként.

Mikor Parist elhagytam, egy boulevardi színházigazgató barátom arra figyelmeztetett, ha valahol a nagy Amerikában oly eredeti, nagy sikerű darab előadására akadnék, melyről azt hiszem, hogy a párisi közönséget is érdekelné vagy mulattatná, hívjam fel a darabra figyelmét. Igen szerettem volna kívánságát teljesíteni; de noha az Egyesült-Államok legnagyobb városait bejártam, sehol oly eredeti amerikai darabra nem akadtam, melyet művészi színvonalon álló európai közönségnek be lehetne mutatni.

PARIS OKTÓBER KEZDETÉN. - A KILOMÉTER- MÉRŐ ALKALMAZÁSA PARISBAN. – A SZÍN- HÁZAK ELŐKÉSZÜLETEI AZ ÚJ SZEZONRA.

Paris, 1905 október 8.

A párisi nagy élet ez év őszén sokkal később vette kezdetét, mint más években, mi abban a körülményekben is találja magyarázatát, hogy az ez idei nyár kivételesen meleg volt és a Trouville, Cabourg, Biarritzból visszatérő elegáns közönség, valamint Vichy és Aix les Bains fürdővendégei csodákat beszélnek, hogy mit szenvedtek az ezidei nyári hőségtől. Ennek következménye aztán a késő visszatérés Parisba. Úgy látszik, az idegenforgalom is sokkal lassúbb, mint más években, mert a szállodatulajdonosok panaszkodnak, hogy oly rossz szeptemberük már régen nem volt, mint az idén. Ez abból magyarázható, hogy az orosz-japán háború következtében, az annyira kedvelt és pazar költekezési modorukért is igen szívesen látott orosz utasok ez évben kimaradtak, a mint kimaradtak ez idén az orosz baccarat-

játékosok is Vichyből, Aix les Bainsből és Biarritz-ből, kiknél a száz és ezer »Louis«-val felajánlott baccarat-bank csak olyan mindennapi játék, mint nálunk az egy-, öt- vagy tízkoronás »nemzeti«. Végre tekintetbe kell vennünk, hogy a saint-louisi világkiállítás nagy csomó európai, de mindenesetre rengeteg számú amerikai utazót vont el ez év őszen a párisi élet központi zajától.

Más években október első napjaiban Paris legszebb. Talán azért mondják legszebbnek ősszel, mert több heti távollét után, melyet a francia kastélyában vagy a tengerszélen töltött, semmi se vonzza jobban, mint azon központba való visszatérés, hol több vagy kevesebb pénzért, mégis a legválogatottabb és legraffináltabb élvezeteket meg tudja szerezni.

Ez évben a színházak későbbben nyíltak meg, a lóversenyek kevésbé látogatottak, a Louvre, Bon marché és Printemps kevesebb üzletet csinálnak és még a párisi tőzsde is bizonytalan, nem tudva, Oroszország fog-e új kölcsönt kívánni vagy nem, Port-Arthur a legközelebbi likvidáció alkalmával az oroszoké lesz-e még, vagy pedig a japánok megkezdik-e már bevehetetlen várrá célzó erősítési munkálataikat Port-Arthurban?

Kellemes meglepetés a párisiakra az új kocsi-tarifa. Tudvalevő dolog, hogy a közönséges halandó

Parisban egylovas kocsiban jár, a mit nálunk »komfortáblis« névvel szoktunk megjelölni. A gyors és kényelmes kétlovas fiakker itt ismeretlen. Évtizedek óta az egylovas kocsin a főváros belsejében megtett út ára borraivaló nélkül egy frank ötven centimes volt és egy órai út két frankba került, a mit a kocsi használatba való vétele alkalmával a kocsisnak be kellett jelenteni. E rendszerből kifolyólag az utazóközönség végzetlen szekatúrának volt kitéve; mert ha például valaki órai használatra vette a kocsit és olyan utat akart megtenni, mint a budapesti nyugati indóháztól az üllői-úti kaszárnyáig és onnan vissza a Vigszínházig, a kocsis gyorsított lépésben menesztette ugyan lovát, de jó gyalogos bizonyára gyalog épp annyi idő alatt is megtehetette volna az utat, mint az az elfáradt ló, melyet ez esetben a saját előnyét kereső kocsis gyorsabb menésre nem is bízott. Hozzájárult még a francia kocsis gyakran tapasztalt brutalitása, mely abban találja magyarázatát, hogy a Paris kövezetén járó, mintegy tizenötezer számozott kocsi nagyobbára részvénytársaságé, mely 18 franknyi napidíjért bérbe adta a kocsit és lovat. A kocsis mint oly vállalkozó jelentkezett, ki a jó vagy rossz üzleti viszonyok hatása alatt, jó vagy rossz kedvét érezte a foglalkozása után járó utasokkal. E mizériáknak véget vetett egy németországi találmány, az

úgynevezett kilométermérő, melyet itt »taxamètre«-nek vagy »compteur kilométrique«-nek neveztek el. E készülék, a kocsi belsejében alkalmazva, helyreállította a jó viszonyt a kocsis és utas közt. Alkalmazásával mindenki megtalálja számadását: a kocsis, az utas és a bérbeadó részvénytársaság is. A kocsis többé nem vállalkozó, hanem ha úgy tetszik, üzlettárs, mert a megtett kilométerek arányában, a napi bevételek után bizonyos százalékot kap, melyek megengedik neki, hogy minden koczkázat kizárásával, borralalók beszámítása nélkül, naponként 5 és 6 frank közt kereshessen. Az utas egy útért többé nem fizet, mint azelőtt, 1 frank 50 centimes-ot, hanem 75 centimes-ot és meg van az az előnye, hogy két kilométernyi utat egy frankért sokkal gyorsabban tehet meg. Végre a részvénytársaság is meg van elégedve az eredménnyel, mert a kilométermérő pontosan megmutatja, hogy a kocsis, ha vendég ült a kocsiban, hány kilométernyi utat és mennyi idő alatt megtett volt. Ennek ellenőrzéséhez pedig csak az szükséges, hogy az üresen álló vagy járó kocsi »libre« (szabad) jelzéssel legyen ellátva, mire a minden utcza sarkán álló rendőrök ügyelnek és minek jelzésére maga a kocsis is vigyáz, mert a »libre«-nek ellentéte az »occupé (elfoglalva) és mihelyt ezen jelzés látható, a készülék táv- és időmérője mozog.

A számítás alapja az, hogy a minimális tarifa 75 centimes, melyért az utas 9 percnyi időt és 1200 méteres távolságot vehet igénybe. 5000 méteres távolságért, vagyis 35 percnyi időért fizet 1 frank 60-at és 8 kilométeres utért, vagyis egy óráért 2 frank 45 centimes-ot, azontúl pedig minden 400 méteres út 10 centimes-ba kerül.

A legjobb üzletet mégis a német feltaláló csinálja, mert a kocsirészvénytársaság a pátensért minden készülék után naponként 50 centimes-ot fizet, a mi tekintélyes összegre mg és szép jövedelmet biztosít a feltalálónak, ha tekintetbe vesszük, hogy egy készülék ára csak 80 frank és a leg-
rövidebb idő alatt mintegy 15.000 darab lesz alkalmazásban.

A mióta a »taxaméter« van használatban, a párisi kocsis a legszeretetremlőbb emberré változott, a lovak minősége is javult, mert a társaságra most határozott veszteség, lassú járású lóval kilométerek után fizetett útra indulni.

Nyáron igen kevés színházban játszanak Parisban. A Théâtre Français és az opera ugyan egész éven át nyitva vannak és noha e két állami intézet legjobb művészei egész nyáron át vendégszereplési körúton vannak, az augusztus és szeptemberi hónapok felhasználtatnak arra, hogy

a fiatalabb és kevésbé ismert művészeknek tér nyitassék tehetségük érvényesítésére. E két színházon kívül csak egy-két kisebbrendű színház tart nyáron át előadásokat. A színházigazgatók és szerzők azonban nem pihennek. Az előbbiek arra törekednek, hogy az őszi és téli idényre minél jobb darabra telessenek szert, az utóbbiak pedig a hegyek mögé vagy tenger mellé visszavonulva, iparkodnak a dicsőségüket hirdető új darabjaikat minél előbb befejezni.

Három havi szünet után, végre október első napjaiban majdnem minden színház megnyílik, ha nem is mindjárt új darabbal. Némelyik a múlt szezón utolsó darabját veszi elő, hogy valahogy elhúzhassa az októberi napokat, mikor az igazi párisi színházlátogató közönség még nem szereti az estéket a színházban tölteni, az ideérkező idegeneknek pedig a múlt évad darabja is nagyobbára új. Mások meg jogosan tarthatják műsoron a múlt évben nagy sikerrel előadott egyetlen darabjukat, mint például a Gymnase, mely mintegy 250 estén szüntelenül adta telt házak előtt Donnay kitűnő színművét »Le retour de Jerusalem«, vagy az »Athenée«, mely egy év óta esténként a közönség nagy szórakoztatására ismétli »Le prince Consort« című igen mulatságos darabját. Múlt évben első előadása után, frivolsága miatt, nem is mertem volna »Az Újság« olvasóinak, e darabról referálni, épp oly

kevéssé, mint a »Nouveauté« színház által mintegy kétszázszor előadott »La main passe« című bohózatáról, melynek látásánál önkénytelenül az ember eszébe jut, hogy milyen igazságtalanság volt Brioux »Les avariés« című színműve előadását eltiltani, mikor a »La main passe« előadását megengedték. Múlt évben a Vaudeville-nek nem volt szerencsés szezona. Noha e színház művészei kitűnőek, előadásai kerekdedek, Porel igazgató nem tudott zöld ágra vergődni, különösen azért, mert a színházi évad kezdetén felesége, Réjane elhagyta, mi alaposan felzavarta a készülődés alatti műsorát. A későbben kapkodva előkészített darabok közül egyiknek se volt valami különös sikere. Annál nagyobb gonddal készült az ezidei színházi szezorra. A Vaudeville volt az első, a párisi nagy színházak közt, a mely új darabbal lépett a porondra. Bisson »Les trois Anabaptistes« (»A három anabaptista«) című vígjátéka nem valami klasszikus alkotás, de igen kellemes és kedves darab. A három anabaptista három intim barát, kiket hivatásuk hosszú időre és távolságra elválasztott, de az egyiknek válási pere az előre nem látott, de nagy szellemességgel csoportosított körülmények alatt, megint összehozott. A művészek összjátéka kifogástalan és bizonyára alkalmat fog adni a Vaudeville-nek e vígjátékát jó hosszú ideig műsoron tartani.

L'ESCALADE (BETÖRÉS), SZÍNEMŰ 4 FELVONÁSBAN, ELŐADATOTT ELŐSZÖR A PÁRISI RENAISSANCE-BAN.

Paris, 1905 november 8.

A Renaissance a legelőkelőbb párisi színházak közé tartozik, különösen mióta Guitry, a jeles színész igazgatósága alatt áll, ki nemcsak a legkitűnőbb művészi erőket volt képes szerződtetni színháza részére, hanem emelte annak színvonalát különösen azáltal, hogy minden esztendőben a leghíresebb szerzők új darbjait tudta megszerezni. Még élénk emlékezetünkben van Brandés kisasszony, a »Théâtre Français« jeles tagjának kilépése e színház kebeléből, ki a Renaissance-hoz szerződötve, per nélkül megfizette a 100.000 franknyi bírságot és így természetes, hogy a leghíresebb szerzők szívesen írnak darabokat oly színház részére, melyben Guitry és Brandés játszsza a főszerepet.

Donnay Maurice darbjainak első előadása, már évek óta irodalmi esemény számba megy, különösen ha az utolsó két esztendőben a Théâtre

Francaisben a »L'autre danger«-vel (új veszély) és a Renaissance-ban a »Retour de Jérusalem«-mel elért óriási sikereit vesszük tekintetbe. Az előbbi még most is a Théâtre Français reportár-darabját képezi, ez utóbbit pedig egy egész éven át naponként telt ház előtt adták; így természetes, hogy Donnay »L'escalade« (betörés) című új darabja a legelőkelőbb párisi közönség legnagyobb figyelmé és várakozása mellett adatott elő.

Múlt évben szemére vetették Donnaynek, hogy a »Retour de Jérusalem« című darabjában a vallási felekezetek közti egyenetlenkedéseket és súrlódásokat hozta színpadra, mire oly nagy tehetségű írónak, mint a milyen Donnay, szüksége nincs. Az eredmény igazat adott a szerzőnek, ki azt állította, hogy a színházban a választandó tárgyra nézve szabályokat felállítani nem lehet, hogy minden író oly tárgyat választ, melylyel azt hiszi, hogy a közönség figyelmét és érdeklődését fel tudja hívni. Minden író maga részére csak saját egyéniségéből és tehetségéből folyó szabályokat fogadhat el, melyeket vérmérséklete, tapasztalata és elért sikerei módosíthatnak ugyan, de a választandó tárgyra nézve általános szabályok, ha ugyan ilyenek léteznek, fel nem állíthatók.

A »L'escalade« című darabjával Donnay tudományos pszichológiai térre lépett. A cselekmény pszichológiai és fiziológiai vitatkozások közt folyik

le, melyekről el kell ismerni, hogy a legnagyobb eleganciával és szellemességgel párosult párbeszédben állítatnak a közönség elé. Egy tudós lelkében végbemenő szerelmi szenvedély fokozatos fejlődését látjuk, ki nem hisz a szerelemben, melyet az emberi lélek és agy diformációjának és hamis kinövésének tart. Érdekes a szerelem mikrobájának térfoglalását megfigyelni. Mint egy bevehetetlennek képzelt vár, mely folytonos támadásnak és ostromnak van kitéve, megnyitja kapuit és az ellenség kezébe kerül, úgy látjuk a darab hősének büszke és hideg ellenállását és védekezését a szerelem ellen. Szerinte a szerelem csábításai ellen mindenki tud védekezni, különösen ha újtájból kitér, de tudományos kutatásai és előadásai közben észrevétlenül maga esik áldozatává, annak bizonyítékául, hogy a szerelem ellen óvszer nincsen és hogy ott és akkor kapja meg az ember lelkét, mikor legkevésbé van elkészülve rá. A szerelem elleni küzdelem nagy tehetséggel, ügyes technikával és eredetiséggel vezetettik, úgy hogy a legnagyobb érdeklődéssel és legcsekélyebb fáradság nélkül képesek vagyunk annak fázisait követni.

A darab cselekménye kevésbé érdekes, mint lélektani okadatolása, de a benne felvetett eszmék újak és a szerző úgy a forma eleganciája, valamint a felállított tételek érdekessége által, feltétlenül uralkodik felettünk. Biztos kézzel oda vezet ben-

nünket a hová akar, annak bebizonyítására, hogy zerelem elleni ellenállás haszontalan és felesleges. Soindre Vilmos, a párisi egyetemen a fiziológiai pszichológiának híres tanára, kinek a szerelem lélektanáról megjelent új munkája nagy port vert fel nemcsak a tudományos világban, de tárgya érdekességénél fogva Paris legelőkelőbb társadalmi köreiben is. Nem csoda tehát, ha a legszebb nők ismeretségét óhajtják és keresik, a mi nem könnyű dolog, mert Soindre meghívásokat nem fogad el, estélyeket nem ad, asszonyokkal nem érintkezik és csak oly betegeket enged házába, kiken az általa feltalált műszerekkel a legkomplikáltabb tanulmányokat és méréseket eszközli, mint például a szívdobogás mechanikai mérését és az agy ellentállási képességének megállapítását. E munkásságában hasznos segédkezet nyújt neki Boisduchand kartársa és barátja, kinek kedvéért kivételesen megengedi, hogy fiatal, szép és elegáns nővére, Gerberoyne meglátogathassa atelierját. Szintúgy érezzük, hogy az első felvonás végével e szép és kellemes asszony látogatásával bírjuk a darab kulcsát, hogy ez az asszony lesz hivatva Soindre szerelmi ellenállását megtörni. Az első összeütközés ártalmatlan volt, csupa tudományos fejtegetésből áll a szerelem lélektanáról. A szép asszony olvasta a tudós új könyvét és az általa felvetett kérdésekre Soindre a leghidegebb tudományossággal felelt:

– Tehát ön nem hisz a szerelemben?

– Azt hiszem, hogy két lény sorsát egyesítheti, családot alapíthat, de . . .

– De hiszen a mit ön így magyaráz, – szól, a szép asszony – az a házasság és nem a szerelem vagy ha jobban tetszik, a házastársak közti törvényes, rendes, megengedett szerelem, míg az igazi szerelem, a melyet ön nem ismer, a tiltott, a veszélyes, az akaratunk elleni szerelem.

Mindezen kérdésekre és észrevételekre Soindre hidegen válaszol, de érezzük és látjuk, hogy ez az okos asszony felkeltette érdeklődését, mert ebédre való meghívását elfogadta, a mit eddig még mindig visszautasított.

A második felvonásban már a fülig szerelmes tudóst látjuk, ki már elegánsan öltözködik, nem dolgozik oly szorgalmasan, mint azelőtt és kinek legnagyobb öröme abban telik, ha Gerberoyénak magyarázhatja tudományos kutatásai eredményeit. Az asszony látszólag ellentáll Soindre szerelmének, mert feltett szándéka volt többé férjhez nem menni, miután első férjében, ki egy szerelmi kalandból kifolyólag párbajban halt meg, csalódott; de minél nagyobb az asszony ellenállása, annál jobban fokozódik Soindre szerelme, melyet többé titkolni nem képes.

Mind a ketten Trouville-ban, tenger mellett, nyaralnak és egy estély alkalmával, mikor a ven-

dégek éjjel utáni két óraker már elhagyták a házat, mikor a fiatal asszony lefeküdni készül, mint Romeo Júliához, úgy mászik fel létrán a fiatal asszony lakásába vezető erkélyen keresztül a tudós tanár.

Az első felháborodás lecsillapodása után, mikor Soindre egy mesterileg előkészített jelenetben megmagyarázta, hogy a mióta először látta, mily nagy változáson ment keresztül, mint döntötte halomra a gyakorlat, egy életen át nagy gonddal felépített teóriáját a szerelemről, mily nagy szerencsétlenség volna rá nézve, ha szerelme viszonzást nem találna, mily kevés értékkel bírna rá nézve az élet, ha házassági ajánlatát visszautasítaná. Végre mikor Soindre könnyörgésre fogta a dolgot és sirva fakadt, Gerberoyne is megbocsátotta az éjjeli betörést, mely valóságban meg nem lepte, mert régen érezte, hogy, habár sokáig küzdött ellene, ő is szereti.

De akkor már a reggeli hajnal kiharadt és k érve-kérte, hogy hagyja el. Mit fog a világ mondani, ha valaki megtudná, hogy hajnali órában hagyta el a lakását? Soindre ezt be is látja és miután először megcsókolta, ugyanazon az utón, amelyen jött, akart távozni; csakhogy az már nem volt lehetséges, mert a kertész, ki a hajnali órában a . kerti munkához látott, észrevevén a szokatlan létrát a ház erkélyén, azt egyszerűen eltávolította. Soindre többé nem az erkélyen, hanem csak a rendes utón, ajtón keresztül, volt kénytelen távozni.

Másnap reggel a villa lakosai közül többen látták, hogy a hajnali órában egy férfi hagyta el a házat, de senki se tudta, hogy ez a férfi ki volt és honnan jött, míg Soindre és Gerberoyne maguk meg nem magyarázták a létra, az éjjeli betörés és a hajnali eljegyzés történetét.

A mint a cselekmény e rövid vázlatából kiteszik, Soindre önmagával jött ellenkezésbe, mert nemcsak hogy szenvedélyes szerelmét megakadályozni vagy meggyógyítani nem tudta, hanem az első felvonásban és a darab további folyamában a szerelemről fölállított összes teóriája hajótörést szenvedett.

Guitry Soindre szerepében és Brandes mint Gerberoyne remekeltek de a többi művészek játéka is kitűnő volt. Kétséget nem szenved, hogy »Tout Paris« meg fogja nézni Donnay új darabját, melyről nem lehet ugyan mondani, hogy legsikerültebb alkotásai közé tartozik, de tudományos irányánál fogva új és érdekes és minden színházlátogatónak egy kellemes, szórakoztató estét fog nyújtani.

A KÖZLEKEDÉS CSODÁI.

Paris, 1906 deczember 27.

A francziák büszkék legmodernebb nemzeti iparukra, amint Parisban az automobil-ipart nevezni szokták. Valóban, ki csak néhány esztendőre vissza tud emlékezni, lehetetlen, hogy észre ne vegye azt az óriási átalakulást, melyet a gépkocsiiipar a világ legszebb városában és egész Franciaországban előidézett. A ki még pár évvel ezelőtt a téli hónapokban három és öt óra közt, vagy a nyári hónapokban öt és hét óra közt a Bois de Boulogne-ban sétált, örömet talált az egymást követő végtelen kocsisorban, hol a legszebb nők legelegánsabb toalettekben adtak egymásnak és barátaiknak légyottot. Pár évvel ezelőtt a boulognei erdő ez órákban még állandó kiállítása volt a legelegánsabb és legfinomabb lovaknak, kocsiknak, legsikkesebb asszonyoknak és a Rue de la Paix világhírű szabói női divat-mesterműveinek.

Ma az idegen már hiába keresi a délutáni órákban ezt az eleganciát. A Baedeker, mely régi kiadásaiban mint nevezetességre felhívta a Bois de Boulogne sétájára az utazó figyelmét, legújabb kiadásában már arról ad hirt, hogy az automobilkocsik kiszorították az elegáns kocsikat Parisból és környékéről, mert bármilyen sokba kerül is, a ki csak teheti, Parisban a lovat gépkocsival cserélte föl.

Nem egészen megbízható, de sok tekintetben találó egy angol nemzetgazda amaz észrevétele, hogy valamely ország civilizációja fokát igen gyakran közlekedési útjainak állapotáról lehet megítélni. Ha e teória szerint ítéljük meg Franciaországot, bizonyára a legfejlettebb ország a világon, mert útjai igazán bámulatosan ki vannak építve. Ez a körülmény nem kis mértékben hozzájárul, ahhoz, hogy az automobil-ipar, mely kezdetlegességében és fejlődésében nagyobbára francia találmány maradt, száz meg százmillióra menő kereseti és jövedelmi forrással gazdagította az országot.

Az angol ipar fejlettebb, mint a francia, az angol és amerikai gépipar régen felülmúlta a francziákét és újabb időben Németország ipara, legalább mennyiségben és kivitelben, túlszárnyalta a nálánál gazdagabb versenytársa iparát. De mégis, bár Amerikában, Angol- és Németországban a legnagyobb gondot fordítják az óriási elterjedésnek induló, a jövő nagy közlekedési eszközévé váló

gépkoocsira, a gazdag amerikai és büszke angol, ha jó kocsit akar venni, mégis francia gyároshoz fordul. Ezt bizonyította az idei, e hó 26-án bezárult automobil-kiállítás is, mely a Palais d'Industrie óriási területén immár kilenczedszer magához vonzotta egész Parist és az e sport iránt érdeklődő, a világ minden részéről ideözönlő idegeneket. Az ezidei kiállítás felülmúlta az eddigi összes kiállításokat, a francia gyárosok soha annyi megrendelést nem kaptak, mint az idén. Ha azonban eredményképpen kutatjuk, hogy mily újítást vagy új felfedezést mutathatott fel az 1907-iki típusal felruházott, ezekre menő kiállított kocsii, általános a vélemény, hogy az automobil-ipar már oly magas fejlődési fokot ért el, hogy a legnevezetesebb gyárosok, mint Renault Frères, Richard-Brazier, Panhard, Charon stb., kik minden esztendőben valami új haladást tudtak felmutatni, régi modelljeiket frissítették fel és semmi ujjal nem lepték meg a világot. Az utolsó esztendőben Paris utczáin is lehetőét már tapasztalni, de az ezidei kiállítás is bebizonyította, hogy a benzín-automobil kiszorította a villanyerővel mozgó kocsikat. A gyakorlat arra tanította az elektromos-kocsii tulajdonosait, hogy daczára annak, hogy a gyárosok jótállást vállalnak 70 meg 80 kilométert elbíró, akkumulátorral ellátott villanykocsikért, velük a várost elhagyni nem tanácsos, mert már 30-40 kilométer távolságban

gyakran fölmondják a szolgálatot; fentartásuk pedig sokkal drágább, mint a benzinnel hajtott kocsiké.

Az automobil-ipar fejlettségét bizonyítja az a körülmény is, hogy pár évvel ezelőtt elsőrangú és kifogástalan kocsikat csak három vagy négy francia gyárban lehetett megrendelni. Ma már tagadhatatlan tény, hogy minden gyár egyaránt jó és a gyakorlati célnak megfelelő kocsikat tud előállítani, az automobilgyárosok száma pedig százakra megy nemcsak Parisban, hanem Franciaország minden nagyobb városában is. Általános a vélemény, hogy a gyorsaság megállapítása céljából évenként többször tartatni szokott versenyekkel fel kell hagyni, mert eltekintve attól, hogy az ily természetű versenyek mindig számos áldozatot követelnek, az elért gyorsaság a 75-100 lóerejű gépekkel oly nagy, hogy a gyakorlati életben való alkalmazása lehetetlenné válik. Ellenben nagyobb súlyt kell fektetni a jövőben az egyes alkatrészek ellentállóképességére és a gépezet tartósságára. Az 1907-iki versenyek legnagyobb része, mint a megállapított programokból kivehető, az új gépektől kevesebb gyorsaságot, de több ellentállást és tartósságot fog követelni.

Míg más országban az automobil a jövő közlekedési eszköze, addig Franciaországban már most minden téren találja gyakorlati alkalmaztatásai.

A nagy pénzügyi és morális haszon, melyet az automobil-ipar soha nem álmodott fejlettsége hozott az országra, magánosok, hatóságok és az állam figyelmét irányította oly felfedezések felé, melyekről ma még csak mint kísérleti tapasztalatokról lehet beszélni, de melyek mutatják, hogy oly felfedezések előtt állunk, a mik a világ egész közlekedési teóriáit halomra fogják dönteni.

Az automobil sikerein okulva, Franeziaország nem hajlandó az új felfedezés dicsőségét és hasznát: »az irányozható léghajó felfedezésének dicsőségét«, más nemzetnek átengedni. Santos-Dumont, Renard kapitány, de Vaux báró, Lebaudy és mások, tudományos testületek, hatóságok és a hadsereg körében óriási munkásság és tevékenység folyik, hogy az első irányozható léghajó francia alkotás legyen. Itt már nem kételkedik senki abban, hogy a mit még pár évvel ezelőtt elérhetlen utópiának néztünk, óriási lépésekkel halad a megvalósulás útja felé.

Ma már bizonyos, hogy az irányozható léghajó eszméje nem alapulhat a levegőnél könnyebb léggömb teóriáján, mert szintúgy valószínűtlennek látszik, hogy ezzel kapcsolatban oly gépezet vagy szerkezet építhető, mely a szél erejének ellentállni képes legyen. A nagy léghajóbúvárok már néhány esztendeje felhagytak ilyennemű kísérletekkel és az utolsó évben Santos-Dumont, Renard, Lebaudy

Parisban bemutatott léghajói két új rendszeren alapulnak: az egyik az úgynevezett csavargőzös-rendszer, melylyel a leghíresebb léghajósok folyton kísérleteznek, a másik a repülőgép rendszere, mely a repülő madár kiterjesztett szárnyaihoz hasonló formával bír. Mindkettőnél automatikus ellensúlyzó készülék van alkalmazva, mert az emberi szem és izom nem elég gyors és biztos arra, hogy a gépezetben a széláram ereje által felzavart egyensúlyt rögtön helyreállíthassa. Múlt hónapban Santos-Dumont a levegőnél nehezebb repülőgépevel Parisban sikeresen felszállt. Az elért eredmény legalább annyit bizonyít, hogy helyes nyomon jár. Az ily természetű kísérleteknél az elv helyessége a fő, a találmány fejlesztése, a technika mai vívmányai mellett azután igen gyorsan következik. A léghajóbúvárok állítása szerint, a léghajógépek nem lesznek túlságosan drágák. Az eddigi kísérletek rengeteg összegekbe kerültek azért, mert maguk a léghajósok nem ismerték ez új tudomány helyes irányelveit. Ha egyszer oly gépet szerkesztenek, mely súlyával a levegőben fenn tudja magát tartani, és ilyen gépeket az utolsó hónapokban több vagy kevesebb hibával néhányat láttunk, a gyorsaság növelése, a mi még ma problematikusnak látszik, csak idő kérdése lesz. Szárazföldön a gyorsvonatoknál elért legnagyobb gyorsaság, a sínsúrlódások, a szelek ellentálló ereje miatt sokat veszít, tengeren a hajók

össze nem nyomható folyadékon haladnak, mely nagy gyorsaság mellett mint kemény test ellentáll. A levegőben ellenkezőleg, a mint azt lövészetű kísérletek bizonyítják, majdnem minden ellentállás nélkül, óriási sebességek érhetők el és így feltehető, hogy óránként 200-300 kilométernyi gyorsaság nem lesz lehetetlenség.

Ha a léghajóbúvárok eme reményei, vagy mint mondani szokták: »biztos várakozásaik« teljesezésbe fognak menni, az emberek közötti közlekedés és érintkezés nagyobb változáson fog keresztül-menni, mint bármikor ezelőtt a világ fennállása óta.

A kik léghajón felszálltak, azt állítják, hogy az első emóció leküzdése után a legkellemesebb érzés kíséri az embert a magas levegőben folytatott útjában. A mi a biztonságot illeti, elég visszaemlékeznünk néhány esztendőre, mikor az automobil-sport még a ritkaságok közé tartozott. Hány embertől hallottuk, hogy a világ minden kincséért nem ülnének be automobilba és ma már alig van városbeli ember, ki nem irigyli azokat, kik automobilon járnak. Épp úgy el fognak tűnni a léghajózással járó veszélyek képzelődései. Nem lesz lehetetlen oly szerkezetű gépezetet feltalálni, mely csendesen le fogja szállítani a gépet abban az esetben, ha a léghajó mozgató ereje fölmondja a szolgálatot. Megmarad az összeütközés veszélye. A léghajóbúvárok e miatt sem esnek kétségbe, mert vannak

levegőirányok, melyeket úgy ismernek, mint a hajósok ismerik a tengeri ut irányait.

Az irányozható léghajó első nemzetközi versenye már ki van írva Paris és London közt. A francziák meg vannak győződve róla, hogy az első léghajó, mely ezt az utat meg fogja tenni, francia lesz. Reid Francis, híres angol léghajóbúvár, a New-York Herald munkatársának megmondta, hogy az első kormányozható léghajó csak angol lehet.

A Manche-csatorna alatti alagút kiépítése, melyről már évtizedek óta sokat beszélnek, igen élénken foglalkoztatta a lefolyt héten Paris és London befolyásos köreit. Az erre vonatkozó törvényjavaslat az angol képviselőházban tárgyalatni fog. E hirre Európa két legnagyobb tőzsdéje pár napon át fel volt izgatva és a Nord francia vasút részvényei egy napon e hír hallatára 60 frankkal emelkedtek. Pedig e terv kivitelének igen nagy ellenségei vannak, különösen angol részen, hol azt tartják, hogy az alagút kiépítése igen drága és fölösleges. Ezen ellenvetésekre számbeli argumentumokkal lehet felelni, de sokkal fontosabbak és hatalmasabbak a tenger alatti alagút kiépítésének azon ellenzői, kik ugyanazt a törvényjavaslatot már húsz évvel ezelőtt is megbuktatták, tisztán azért, hogy Angolország ne veszítse el azt a privilegizált földrajzi helyzetet, melylyel a természet megajándékozta.

Angolország hatalma ma a világ összes népei közt legnagyobb azért, mert sziget, mely szárazföldi közlekedési úton meg nem közelíthető. Ezt az előnyét azonnal elveszti, mihelyst angol terület idegen vasúti sínekkel össze van kötve. E véle-
ményt támogatják a legnagyobb hadügyi s tenge-
részeti angol tekintélyek is, kik elismerik ugyan,
hogy rendkívül nehéz volna dupla sínpárral bíró
széles alagúton keresztül például 50.000 emberből
álló hadsereget angol földre szállítani, a nélkül,
hogy Angolország előzetesen az alagutat és vele
kapcsolatos közlekedési eszközöket el ne pusztít-
hatná. Mindazonáltal nem kevésbé igaz, hogy ha
az alagút egyszer ki van építve, az angol biztonság,
vagy a külföldről való hozzáférhetlenség inkább
az elővigyázat és megfigyelés mértékétől, mint a
természet adta abszolút biztonságtól fog függni.
Pedig nincs oly biztonság és elővigyázat, melyet
az egyik oldalon határtalan vakmerőséggel, a másik
oldalon gondtalan hanyagsággal ki ne lehetne ját-
szani.

A francia-angol barátság melegsége ugyan
hosszú időre kizárja a két közvetlenül érdekelt
nemzet közti összeütközést, de az oly nagyjelentő-
ségű alkotások, mint a tenger alatti alagút, nem
hosszú időre, hanem örök időkre kell hogy épít-
tessenek. Ki tudná biztosan állítani, hogy ötven
vagy száz év múlva a nemzetközi politikai érdek

nem fog-e más politikai konstellációt teremteni? Az angol közvélemény azt tartja, hogy közgazdasági szempontból a Manche alatti alagút, melynek kiépítéséhez mintegy ötszázmillió franknyi összeg szükséges, Angolország óriási hasznára volna, de e közgazdasági haszon veszendőbe menne azon óriási költség miatt, melybe az angol véderő átalakítása kerülne. Valószínű, hogy az alagút kiépítéséig még igen sok utas fog Calais és Dover közt tengeri betegséget kapni.

A FRANCZIA PÉNZPIACZRÓL.

Paris, 1907 január 3.

A lefolyt év utolsó heteiben a közgazdasági és tőzsdei jelentések nagyobbára csak a pénz drágaságának okaival és következményeivel foglalkoztak. Noha e tekintetben a párisi és általában a francia pénzügyi piac sokkal kedvezőbb helyzetben volt, mint akár a new-yorki, akár a londoni vagy berlini piacok, tagadhatatlan, hogy ez a kérdés itt is lényegesen befolyásolta a tőzsdei életet, mely az év vége felé az értékek legnagyobb részének inkább hanyatló irányzatában nyilvánult.

A pénzügyi drágaság nem jött ugyan váratlanul, sőt az utolsó három hónap óta mindenki el volt rá készülve. A pénz folyton emelkedő drágulása október óta tart és legfőbb oka az Egyesült-Államok, Angol- és Németország ipari tevékenységének nagymérvű fejlődésében és a spekuláció túlságos kiterjedésében keresendő. Az ipari tevékenység lázas jelenségeit kevésbé lehetett érezni a párisi piacon, mert a francia tőke konzervatívabb az amerikai vagy német tőkénél, de megnyilatkozott itt is, a

délafrikai aranybánya-értékek kivételével, a külföldi vagy francia fémárúk és egyéb ipari értékek bámulatos áremelkedésében, mint például a Rio Tinto részvényeiben, melyek szeptember óta 1630 frankról 2230 frankra, tehát négy hónap alatt 600 frankkal emelkedtek. A többi réz-, cink-, ólom- és vasbányák részvényei, ha nem is tanúsítottak épp oly rohamos áremelkedést, mégis általánosságban sokkal magasabban jegyeztettek 1906 végével, mint annak elején.

Az ipari és bányászati értékek felé irányított nagymérvű spekulációnak természetes következménye volt, hogy a pénzpiac mindinkább elfordult a legbiztosabb alappal bíró állami értékektől, annál is inkább, mert az utolsó félévben az illető országok kormányai oly nyilatkozatokat tettek, vagy oly politikát követtek, melyek az állami értékek rohamos árhanyatlását és ennek következtében a befektetett tőke óriási veszteségeit idézték elő. Elég lesz e tekintetben két nagyhorderejű körülményre rámutatni.

Az egyik a 3%-ot jövedelmező francia járadékra vonatkozik. A francia járadék 1904 és 1905-ben körülbelül parin állott, mikor a francia kormány a Rouvier-miniszterium bukása után a költségvetési hiány fedezése, vagyis inkább az állami bevételek emelkedése céljából az adó- és illetékmentesnek deklarált francia járadék megadóztatását

helyezte kilátásba, azon többször már elkészített, de mindannyiszor elvetett vagy megváltoztatott törvényjavaslattal kapcsolatban, mely az általános jövedelmi adó behozatalát czélozta. Franciaország talán a leggazdagabb, de bizonyosan a legtakarékosabb ország a világon. Lakossága a legkonzervatívabb, mely elavult, sok tekintetben igazságtalan és egyenetlen adórendszerét, daczára fogyatékoságának megszerette és annak megváltoztatásával csak nehezen tud megbarátkozni azért, mert érzi, hogy a változás és reform valószínűleg adóemelést és szekatúrát jelent.

A francia járadékbirtokos megelégedett eddig három százalékot jövedelmező papírjával, mert az abszolút biztosságot nyújtott neki. De mikor a kormány egyrészt kijelentette, hogy ezt a csekély jövedelmet megadóztatni kívánja, másrészt követelni fogja, hogy mindenki, bárhonnan eredő évi jövedelmét bevallani tartozik, a jó bourgeoisie egy része piacra hozta francia járadékleveleit, más része pedig Belgiumba, Svájcba, Hollandiába küldte, vagy külföldi értékekbe fektette azokat, minek következtében a járadék 1906-ban mintegy 5 frankkal, vagyis 95-re hanyatlott. Hogy ez mennyi veszteséget jelent oly ország pénzügyi és közgazdasági életében, melynek mintegy harmincz millárdnyi államadóssága majdnem teljesen saját polgárai megtakarított tőkéibe van befektetve, kitűnik abból,

hogy az oly szociálistikus színezetű, erős kormány, mint a Clémenceau-é, Caillaud pénzügyminiszterével egyetemben, épp úgy, mint annak elődje, a tudós Poincaré, mindinkább halogatják az időpontot, hogy a jövedelmi adót tartalmazó törvényjavaslatot a képviselőház tárgyalása elé terjesszék.

A francia kormány, melynek államháztartása az ország fényes gazdasági és pénzügyi felvirágozása daczára az utolsó években a deficzit megszüntetésével küzd s mely csak a múlt héten a képviselőház beleegyezésével hat nagy új hadihajót rendelt meg Brestben 200 millió frank értékben, nem nézheti közömbösen, vajjon a legkonzervatívebbnek ismert állami járadék ára 100 felé vagy 90 felé törekszik-e?

A másik tényező, mely az utolsó esztendőben a francia közönség megtakarított tőkéiben óriási pusztítást idézett elő és mely szintén az ipari vállalatok értékei felé irányította a befektetést kereső tőkét, az orosz kormány politikai tévedése, különösen a dumának július utolsó napjaiban végbe ment feloszlata és az ezután kitört orosz forradalom volt.

Az orosz-japán háború befejezése után Franciaország mint hű szövetséges, leelőször nyitotta meg tárczáját a dicsőségében és pénzügyeiben erősen megviselt testvérország előtt. Tízmilliárdnyi

hiteléhez egy millárdkétszázötven millió franknyi új hitelt csatolt, melyet a francia közönség oly módon vett be, hogy ez óriás összeg pár nap alatt mintegy tízszeresen túljegyeztetett. Az 5%-ot jövedelmező állampapírok árfolyama a nagy bankok részére 84 frankban, a nagyközönség részére pedig 88 frankban volt megállapítva; de valóságban a 84 és 90 frank közti árfolyamkülönbség a nagy bankok pénztáraiban maradt, míg a nagyközönség az új orosz címleteket nagyobbára csak 91, 92, 93 sőt 94 frankon vásárolhatta. Az orosz pénzügyekre vonatkozó ez a dicsőség azonban csak pár hétig tartott, mert a дума feloszlatása utáni napon az új orosz kölcsön, valamint az összes orosz kölcsönök címletei 10-14 frankkal hanyatlottak, mi által ezrekre menő existenciák jutottak a tönk szélére és száz meg százmillióra menő megszámálhatlan tőkék pusztultak el.

Mindezek a körülmények nagyon kedvezőtlenül befolyásolták az állami értékek iránt legjobban érdeklődő francia pénzpiacot. És noha az orosz értékek az utolsó hetekben az Oroszországból érkező kedvezőbb hírek következtében némiképpen emelkedtek, a veszteség, melyet a francia gazdasági élet ez által szenvedett, óriási és még hosszú időre a francia kormány által inaugurált bölcs politikára es nyugalmas nemzetközi viszonyokra lesz szükség, hogy a francia pénzpiacz e veszteséget kiheverje.

FRANCZIAORSZÁG NÉPTELENEDESI MOZGALMA.

Paris, 1907 január 10.

A nemzetek népesedési mozgalmáról szóló statisztika gazdasági fejlődésük és életképességük legbiztosabb kritériuma. E tekintetben a huszadik század kezdete némely nemzetnél az életerő gyengülésének oly tüneteit hozta napvilágra, mely, ha gyökerében meg nem gyógyíttatnék, kérlelhetetlenül a faj hanyatlására fog vezetni. A francia forradalom idejében Franciaország lakossága 25 millió lélekből állott,, ma, több mint száz év múlva, lakosságának száma 39 millióra emelkedett. Tagadhatatlan tény az, hogy az utolsó években szaporodása majdnem megszűnt vagy alig számbavehető, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy ugyanazon időszakban Angolország lakossága 12 millióról 40 millióra, Németországé 12 millióról 58 millióra és Oroszországé 25 millióról 100 millióra emelkedett. Magyarország, Olaszország és Ausztria lakossága hasonló arányokban növekedett, úgy hogy általános

a vélemény, ha Franciaország ezen baj gyökeres orvoslásával késik, rövid idő alatt lakosság tekintetében az európai nemzetek közt a hatodik helyet fogja elfoglalni és kiteszi magát azon veszélynek, hogy Németország pár év alatt kétszer annyi lakossal fog bírni, mint francia szomszédja. Ez pedig igen fontos tényező, ha tekintetbe vesszük, hogy az 1870-iki események óta a két nagy nemzet közt a politikai és gazdasági felsőbbség érdekében mily nagy vetélkedés tapasztalható.

E nagyfontosságú kérdés hosszú évek óta foglalkoztatja már a közvéleményt, de az 1906. évi népszámlálás megdöbbentő adatai egész szertelenségében tárták fel a bajt. A hírlapok, a statisztikai és közgazdasági írók, a francia képviselőház és szenátus a legnagyobb figyelemmel tanulmányozták az úgynevezett »dépopulation en France« okait, következményeit és orvoslását.

Az 1870-iki francia-német háború után Franciaország lakossága 36 millió lélekből állott, mely az 1906-iki népszámlálás adatai szerint 39 millóra emelkedett, tehát a szaporodás 35 év alatt 3 millió. De még a háború utáni esztendőkből az évenkénti szaporodás 160.000 lélek volt, az utolsó tíz év alatt, dacára a nagyszámú idegenek évenkénti letelepedésének, 25.000-re csökkent, a mi a francia vérből való szaporodást majdnem semmire redukálja.

Minden nemzet népesezési mozgalmára függ a

bevándorlás és kivándorlás, a házasságok, születések és halálesetek számától. Mi g Magyarország, Olaszország és Németország lakossága nagy számarányokban keresi fel az idegen országokat, addig a francia nemzet kivándorlási okokból évenként alig 20.000 embert vészit. A Franciaországba való bevándorlás adatai szerint az idegenek évenkénti letelepedése mintegy 40.000 lélekre tehető, tehát a mit Franciaország a kivándorlás által vészit, azt az idegenek beözönlése majdnem kétszeresen pótolja.

A francia nép takarékos, előrelátó és családjához ragaszkodó. A francia házasságok száma az utolsó 30 évben átlag 280.000-re tehető és így minden ezer lakosra mintegy 7.5 házasság esik. Ezen számarány semmivel sem kedvezőtlenebb, mint más országokban, tehát nem a házasságtól való tartózkodás oka Franciaország néptelenedési tüneteinek.

Éghajlata és egészségi viszonyai szintén a legjobbak közé tartoznak és így a halálozási arány, Angolországtól eltekintve, itt kedvezőbb, mint bármely más európai országban. A születési arány azonban az összes európai országok közt a legkedvezőtlenebb és az erre vonatkozó statisztikai adatok igazán szomorú képet nyújtanak.

1880-ban született 937.000 francia, 1890-ben csak 838.000, 1900-ban 843.000; 1890-től 1895-ig minden esztendőben átlag 20.000 emberrel több

halt meg, mint a mennyi született, tehát világos, hogy a francia népetlenedési mozgalom kútforrása a szülések csekély számában keresendő. A népesség erdejében a fa nő, de gyümölcsöt nem hoz; míg Németországban 1000 férjezett nőre 210 szülés esik, addig 1000 francia nő közt csak 115 ad gyermeknek életet. A francia nő e tekintetben a legutolsó helyen áll.

Midőn az austerlizi csata után Napóleonnak a halottak nagy számáról jelentést tettek, tábornokait mintegy vigasztalva, azt jegyezte meg: »Une nuit de Paris reparera tout cela«. Ma már a párisi éjszakák nem javítanak semmit sem a városokban és falvakban egyaránt elharapódzott, sőt szokássá vált egy- és két-gyermek-rendszeren és a mi még ennél rosszabb, a közös megegyezésen nyugvó gyermeknélküli házassági viszonyon. Egy előkelő amerikai író a francia népesedési állapotokat tanulmányozva, a baj okát az »over-civilisation«-ben és »over ripe«-ban találta. A szokott szigorú angolok a francia nők önzését hajlandók ezért felelőssé tenni, valóságban pedig a gyermektől való félelem inkább társadalmi és gazdasági okokra vezetendő vissza. A plutokráciai szellem, mely a modern francia társadalmat áthatotta, az egyenlőség jelszavai közt rejlő felsőbbség! vágy, a demokráciában küzdő arisztokratikus szellem, mely a vagyon- és pénzért küzdő örületes küz-

delmet jellemzi, az egyénnek a jólét és hatalom felé való törekvése: mindmégannyi okok, melyek kényelmesebbé és könnyebbé teszik a küzdelmet, ha a családtagok száma csekély vagy minimális. A munkás fiából mesterembert, a kereskedő orvost, a paraszt »urat« akar csinálni. A gyermek a házasság kényelmetlensége, azt nevelni és taníttatni szükséges, a fiút el kell helyezni, a leányt férjhez kell adni és mindez egy kiadási tétellel szaporítja a család költségvetési számláját, vagy a fölöslegből és luxusból egy letépett lapot jelent.

A gyermek a nagyvilági életben a házaspárt hónapokon keresztül mozdulatlanságra ítéli, a versenyekről, látogatásokról, five o'clockról, estélyekről, bálokról való lemondásra kényszeríti. A mi a finom szervezetű francia nőnél nem legutolsó argumentum, a testalkat átalakulásától, a szépség elvesztésétől való félelem önzővé és óvatossá teszi, nehogy a gyermek gondok, fájdalmak és keserőségek forrása legyen.

A francia társadalom e bajokat hosszú ideje ismeri és már rég felhagytak a szellemességet nem nélkülöző ama megjegyzéssel, hogy lakosság tekintetében a minőség talán többet ér a mennyiségnél. Ma már tisztában van a kormány és társadalom, hogy a lakosság számának csökkenése a szellemi, gazdasági és katonai fejlődés gyengülését jelenti. A tapasztalat arra tanított. bennünket, hogy a leg-

kitűnőbb polgárok háromnegyedrésze több gyermekkel bíró családokból származik, mert az egyetlen fiú rendszerint az anya és néha az apa gyengédségével és elpuhításával nevelve, nem hozza magával az élet küzdelmébe az erély és kitartás azon mértékét, mely az egyént nagygyá és edzetté teszi. Gazdasági szempontból a lakosság számát csökkenteni annyit jelent, mint a munka által teremthető javakat megszorítani és ha igaz is, hogy Franciaország tőkében a leggazdagabb a világon, munkaerőben szegényebb a németnél, angolnál és olasznál. Ez megmagyarázhatóvá teszi a nagyszámú külföldi munkások Franciaországba való beözönlését, a mi az utóbbi esztendőkből a francia munkásokat iriggyé, elégedetlenné tette és a munkás-szocializmust növelte. Katonai szempontból a néptelepedési baj következményei kézenfekvők: 1872-ben Németországban és Franciaországban a sorozás alá került katonakötelesek száma körülbelül 320.000 emberből állott. Ezen számarány Franciaországban még ma is megmaradt, de Németországban 450.000-re emelkedett és így háború esetén pár év múlva Németország kétszer annyi katonával tud sikra szállni, mint Franciaország. Noha igaz, hogy a jó szövetségek és barátok, a legkitűnőbb lőfegyverek és rendezett pénzügyek a mai hadügyi tudományban igen nagy szerepet játszanak, mégis tagadhatatlan, hogy háború esetén azon ország

lesz hatalmasabb, mely ezeken kívül egy gyorsan mozgósítható nagyobb számú hadseregre fog támaszkodhatni.

Mindezen körülmények gondolkozóvá tették a francia kormányt. A képviselőház és a szenátus külön bizottságokat küldtek ki, hogy a sajtót és társadalmat naponként foglalkoztató, az országot oly életbevágóan érdeklő baj orvoslása céljából a remédiumokról tanácskozzanak.

Az erre vonatkozó törvényjavaslatot Piot szenátor dolgozta ki. Igen érdekes adatokat és utasításokat tartalmaz arra nézve, hogy miképen kell az országot alapjában fenyegető baj ellen védekezni. Kiinduló pontja az, hogy minden ember kötelessége legjobb tehetsége szerint az állami élet fentartásához hozzájárulni, épp úgy, mint az ország védelmét és pénzügyi szükségleteit elősegíteni. De míg az első kötelezettség tisztán morális, a másik kettő pozitív természetű, mely körülmény az államnak megadja a jogot az utóbbi két követelményt emelni vagy csökkenteni oly mértékben, mint a milyen arányban a polgár az első morális kötelezettségének eleget tett. A gyermeknevelésre költött kiadás egy része úgy tekintendő, mint az államnak fizetett adó. A lakosság fentartása és fejlesztése céljából szükséges, hogy minden háztartásban három gyermek legyen. Kettő az apa és anya pótlására, a harmadik az idő előtti esetleges halál

által okozott űr betöltésére. Azon család, mely három gyermeket nem nevel, nem teljesítette az állam jövő fentartásához szükséges minimális kötelezettségét, tehát a terhekben való nagyobb részvételre kényszeríthető, míg azon másik család, mely háromnál több gyermeket nevelt, kártalanítást érdemel. Ez igen világos és egyszerű elv, melynek azonban megvan azon hátránya, hogy vele az akaratlan terméketlenség vagy a gyermekek elvesztése miatti szülői fájdalom igazságtalanul sújtatik. A törvényjavaslat kívánja, hogy a háromnál több gyermekkel bíró családapa egyenes adója minden gyermek után egy ötöddel és az öröklési adó egy negyeddal csökkentessék. A háromnál több gyermekkel bíró családapa néhány éven át minden gyermek után állami járadékot vagy jutalmat kapna, mely állami újabb megterheltetés kikerülne az egy vagy két gyermekkel bíró családapák magasabb adójából. Vagy fizetessék az, az öröklési adó fejében az egyetlen gyermek örökölt vagyonából, ki csak annyit van jogosítva megtartani, mint a mennyi jussa volna az örökségből, ha három testvér maradt volna hátra. A nőtlen emberekre, a gyermek nélkül elváltakra és özvegyekre és a gyermeknélküli házásokra kirovóit adó évenként Piot számítása szerint 185 millió franknyi jövedelmet hozna az államnak. A katonai törvény is megváltoztatandó, mert a ki az állam megvédése czéljából nem szol-

gálat katonát, annak fia hosszabb ideig tartoznék szolgálni, mint az olyan apáé, a kinek két, három vagy több fia teljesít katonai kötelezettséget.

Ezen állami természetű segédeszközökön kívül a törvényjavaslat számos társadalmi, a házasságok megkönnyítésére, a nő jogkörére, védelmére, foglalkozására és a gyermek fentartására vonatkozó igen üdvös rendszabályt tartalmaz. A kiküldött képviselőházi bizottság a törvényjavaslatban foglalt országos kérdést tanulmányozza és kétséget nem szenved, hogy az állam és társadalom részére nagyobb fontosságú kérdés nincs, mint az, mely megmutatja a módot, miképen lehet Franciaország néptelenedési mozgalmából népesedési mozgalmat csinálni.

ERKÖLCSTELENSÉGEK A SZÍNPADON.

Paris, 1907 január közepén.

Az ezidei színházi évad nem nagyon szerencsés. Nem mintha a francia közönség kevesebb szeretettel fordult volna a szórakozást nyújtó színpadok felé, vagy hogy az idegenek kisebb számmal jöttek volna az élvezetek »Eldorádó«-jának nevezett francia fővárosba; de nem nevezhető vonzónak és szerencsésnek azért, mert a színház-igazgatók, különösen az elsőrangúak, nem tudtak oly abszolút biztos sikert ígérő darabokra szert tenni, melyek hónapokra, hogy ne mondjam évekre való kihatással biztosították volna a színház részére a várva-várt »állandó telt házat«, vagy mint az angolok nevezni szokták, a »steady crowded house «-t.

De ha a legújabbán előadott darabok nem hirdetik is esténként a szerzők halhatatlanságát, pikantériákban vagy az e körül folyt hosszas és gyakori vitatkozásokban, az ezidei színházi szezon

gazdagabb elődeinél. Mindenekelőtt konstatálnunk kell, hogy a mit a párisi közönség az utolsó években a másod- és harmadrangú színházakban a pornográfia, a jelenetek, cselekvés vagy helyzetek erkölcstelen, frivol csoportosítása körül túrt, minden képzeletet felülmúl. Vannak orfeumok, music-hall-ok és dalcsarnokok Parisban, melyek arról nevezetesek, hogy mindannak az előadása, a mi jól nevelt, művelt emberek társaságában »shoking« névvel visszautasítatnék, szabadon, minden tektória és pirulás nélkül bemutatattik. Ez a helyzet évről-évre rosszabb lett. A pornográfia kiterjedésével az ez iránt érdeklődő nézők száma is emelkedett és így nem csoda, hogy míg az elsőrangú színházak csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudtak komoly irodalmi nívón álló darabjaik részére közönséget szerezni, addig a szabad, az erkölcsi »illik, nem illik«-kel nem törődő mulatóhelyek esténként csak úgy hemzsegték a látogatóktól. A könnyű műfajokat művelő kisebb színházak és mulatóhelyek erős konkurrencziát csináltak a komoly, elsőrangú színházaknak és mivel e versenyben az előbbieket kerültek elül, mi sem volt természetesebb, mint hogy több boulevard-színház, megirigyelve az orfeumok és music-hall-ok napról-napra emelkedő sikerét, ajtót nyitott a könnyű, sikamlós helyzeteket megengedő műfajoknak. A pornográfiának a nagy színházakba való szabad be-

vonulása volt ez állapotnak természetes következménye.

Hírneves szerzők, mint Hennequin, Bisson, Feydeau, segédkezett nyújtottak a megszorult színházigazgatóknak és az oly darabok, mint Procès Vauradieu, Pont-Biquet család, Champignol, melyek közül némelyek a magyar színházakban is előadattak, fiatal leányoknak szánt ártatlan olvasmányoknak tekinthetők, összehasonlítva azon művekkel, melyek az ezidei évad kezdete óta némely párisi színházban előadásra kerültek. A Nouveautés-színház, mely a Boulevard des Italiens kellő közepén, mint a legvidámabb színházak egyike, kacagató előadásaival mindig nagy és előkelő közönséget vonzott falai közé, ezidén Feydeau Georges szellemes tollából »Vous n'avez rien à déclarer« cím alatt oly darabot ad elő, melynek tartalmát e lap hasábjain elmondani nem merném. A vámtisztnek a nászúton levő fiatal házaspárhoz intézett gyakori kérdése: »van-e valami elvámolni valója« oly furcsa cselekvés körül forog, mely a végletekig víg, szellemes és frivol. Az ember azt hinné, hogy ily tartalmú darabot előadni nem is lehet; de ez még nem is a legrosszabb. A Nouveautés nagy sikere után pár héttel, a Bouffes Parisiennes nevű színház »Amour et Cie« cím alatt oly bohózatot adatott elő, mely kevesebb szellemmel és drasztikusabb humorral a frivolitást oly határig viszi,

hogy bátran fel lehet tenni a kérdést: van-e még valami hátra, a mit a színpadon bemutatni ne lehetne?

Noha e két darabot, a maga nemében mint az ezidei színházi évad két legnevezetesebb alkotását, hónapok óta zsúfolt házak előtt adják elő, mégis oly hatással volt a jobb ízléshez hozzászokott színházi látogatókra és a nagy napilapokat tájékoztató kritikusokra, hogy ez utóbbiak elhatározták, hogy ezentúl ily természetű termékek előadásairól, bármely színházban kerüljenek is bemutatóra, se jót, se rosszat írni nem fognak, hanem azokat egyszerűen agyonhallgatják. Mások az eltörölt cenzura életbeléptetését, a darabok szigorú ellenőrzését és a rendőrség beavatkozását követelték.

A napilapokban azon kérdésről vitatkoztak, hogy tulajdonképpen ki a mindinkább terjedő, ízlést és erkölcsöt egyaránt rontó visszaélések oka: a színházigazgatók-e, vagy a nagyközönség?

A víg színházakba járó látogató mulatni akar, ehhez joga van, azért fizet; de a színházigazgatók és szerzők, kikben a cenzura eltörlésével a nagy verseny következtében ma a zsúfolt ház és a siker iránti vágy élénkebb, mint valaha volt, a pornográfának szabad tért engedve, az erkölcs és jóízlés elleni visszaélésekre ragadtatták magukat.

A lapok támadó cikkei, a tanárok felvilá-

gosító előadásai, néhány társaskörnek nyilvános felszólalása nem tévesztették el hatásukat Parisban és a vidéken. E felszólalások azon kívánságban központosultak, hogy a francia színpadokat a mindinkább elharapódzó frivolságtól meg kell menteni. Brisson, Harduin, Rochefort, Aréne, Bernstein és mások egyaránt a legnagyobb erélylyel kikelttek. Némelyek követelték az eltörölt cenzura visszaállítását, mások a jóízlésű közönség füttyökkel és lármával való beavatkozását ajánlották. A francia közönség mindig hajlandó az ily rendbontó tanácsokat követni. A múlt héten kétszer voltunk tanúi oly jeleneteknek, mikor a Moulin Rouge-ban az évi »Revue« előadása alkalmával egy excentrikus párbeszéd után oly fülsiketítő zaj támadt, hogy az előadás folytatása lehetetlenné vált. A színészek a színpadról menekültek és a megrémült színházigazgató kénytelen volt a függönyt lebocsátani. Másnap a rendőrséghez hivatván, elpanaszolta a baját, hogy a Revue kiállítása neki több mint százezer frankjába került és hogyha a czifrábnál-czifrább toalettekbe öltözött színésznők és tánczosnők mozdulatait, a jeleneteket magyarázó compère és commère nem kísérné a helyzetnek megfelelő, nem is kétértelmű párbeszéd-del, félő, hogy minden erőfeszítése és költekezése kárba vesz és a vele versenyző szomszédjáié lesz a telt ház, övé csak a bánat. A Revue még aznap

estéje és a reá következő napokon is telt ház előtt került színre, de a sikamlós, megbotránkoztató párbeszédék elmaradtak.

Általános a vélemény, hogy a színházi cenzura visszaállítása szükséges és elmaradhatatlan. A kérdés csak az, hogy az adott viszonyok közt a tiltó vagy büntető cenzura kívánatos-e? de mivel az előbbit eltörölték, némelyek az utóbbi életbe léptetését kívánják, mert ez a rendőri előzetes beavatkozást kizárja. Viszont a színházlátogatók a régi módszerhez való visszatérést célszerűbbnek tartják, mert az kevesebb felelőséggel jár és megjelöli annak határát, hogy a színpadi merészség meddig terjedhet.

A jelszó most az, hogy a színpadokat a határt nem ismerő frivolitásoktól meg kell menteni és e mindinkább tért foglaló nézetnek van már igen nagy gyakorlati eredménye is, a mennyiben több színház, mely az utolsó években a pornográfia netovábbjának volt fészke, mint például az Athéné, vagy a Variétés nevű színházak, a komoly erkölcsöket nemesítő színdarabok művelésére tértek át. Mindkettőben most oly darabokat adnak elő, melyekhez fiatal leányokat is bátran el lehet vinni.

VALLÁS, EGYHÁZ ÉS ÁLLAM.

Paris, 1907 január végén.

Franciaország par excellence katolikus állam, kevés protestáns és még kevesebb zsidó lakossággal. Egész Franciaországnak nincs annyi izraelita vallású lakossága, mint Budapest vagy Bécs városának. Néhány évvel ezelőtt még az emberek mindenféle kérdéssel foglalkoztak inkább, mint azzal, hogy miféle valláshoz tartozik valaki és hogy milyen templomba jár, vagy hogy egyáltalában vallásos-e és jár-e templomba. A Dreyfus-eset óta, sajnos, a vallásos kérdések feletti vitatkozás tért nyert és oly vehemenciával kerekedett felül, hogy rövid idő alatt nagyfontosságú politikai kérdéssé fajult, mely a társadalmi, egyházi és politikai köröket egyaránt élénken foglalkoztatja.

A múlt század utolsó évtizedeiben a vallási kérdés legfőlebb az iskolai tanítás és az állam vallásügyi kiadásai szempontjából bírt politikai jelentőséggel. Paul Bert és Jules Ferry vallás- és

közoktatásügyi miniszterek, a »szabad egyház szabad államban«-féle elvet hirdetvén, azt tartották, hogy az egyház és állam szétválasztása a jövőnek fentartott elmaradhatlan politikai pro-
cesszus, mely legjobban fér össze a lelkiismereti szabadság és a szabadelvűség doktrínájával. Óva intették az országot azon radikális állásfoglalástól, mely az 1801-ben, Napoleon idejében kötött konkordátum erőszakos, ok nélküli felmondására és az állami költségvetésben foglalt vallásügyi, a papok fizetésére vonatkozó kiadások eltörlésére vezetne. A harmadik köztársaság második és harmadik tizedében a legliberálisabban gondolkodó politikusok is azon meggyőződést vallották, hogy a köztársasági kormányforma nem tartalmaz semmi-
féle oly intézkedést, mely kizárná, hogy a jó katolikus ne lehessen egyúttal a haladó és alkotó köztársaság hive és a köztársasági alkotmány tisztelője és védője. A köztársaság megerősödésével és intézményei terjesztésével azonban az állami iskolák által is vallott azon felfogás kezdett mindinkább tért foglalni, hogy a minden nagyobb városban felépített katedrális, mint a jámborság, vallásosság és istenfélelem emlékeztetője, már nem elégíti ki a civilizáció bizonyos fokához ért tömegek lelki és értelmi életét, hogy azok az idők, mikor a szegény tudatlan vidéki lakos, ki remény nélkül a földön tengődve, a templomot palotájának, a

pap vasárnapi prédikációját lelki élelmének, a vallást szíve egyedüli vigaszának ismerte, Franciaországban régen elmúltak. Az állami iskola, a tanszabadság és tankötelesség felvilágosították a népet, hogy a szabadság és egyenlőség nemcsak az égben keresendő; hogy a köztársaság által felépített, katedrálishoz hasonló nagyszabású középületek – melyek a szabadság, egyenlőség és testvériség jelszava alatt szegény és gazdag számára egyaránt megnyílnak – tanítják és nevelik a lakosságot mindarra, a mit a századok géniusza tudományban és művészetben összehalmozott: a haladásra, mely jobbá, ügyesebbé tesz, a műveltségre, mely erőt és tehetséget ad az élet küzdelmeit jobban elbírní, az értelmet tökéletesbíteni és a munka által felemelkedni.

Az iskola tantárgyai közül eltörülte a hittant. Százezrekre megy azon növendékek száma, kik az iskolát elhagyták a nélkül, hogy vallástanról fogalmuk volna, de nem is vitték magukkal az életbe a vallásfelekezetek iránti gyűlöletet, vagy a más hitet valló embertársaik iránt táplált megvetést. E köztársasági rendszer és felfogás a templomokat respektálta, és iskolákat és múzeumokat nagy számban építtetett.

A francia papság irigy szemmel nézte a köztársasági eszmék óriási terjedését és a helyett, hogy a kor szellemével haladva, a megváltozott

viszonyokhoz alkalmazkodott volna, a helyett, hogy a köztársaság szolgálatába lépve, párhuzamosan a politikai hatalommal törekedett volna a köztársasági intézményeket emelni, ápolni és erősíteni, kicsinyes tekintetek által vezéreltetve, inkább a köztársaság ellenségei malmára hajtotta a vizet. A demokratikus elemeket magától elidegenítette, a reakciót pártfogásába vette és a kormányképes pártok befolyásos elemeit azon meggyőzésre juttatta, hogy »salus rei publicae« megkívánja, hogy a köztársasági többség a nélkül, hogy vallásellenes elveket vallana, kell, hogy antiklerikális legyen.

A szószékről, az újságban, az iskolában és társadalomban egyaránt hirdették a tant, hogy a klerikalizmus a köztársaság legnagyobb ellensége, mely a római szentszéknek, tehát külföldi hatalomnak szolgálatában áll. Az Egyesült-Államokban, Angolországban, Magyarországon és más európai országokban is a papság mindenekelőtt hazafias és az ország alkotmányához és intézményeihez ragaszkodó; Franciaországban ellenben gyakran alkotmányellenes, sokszor az ország nehéz viszonyai között a törvény intézkedései ellenére makacs és uralomvagyó. Nem elégszik meg azzal, hogy az állam megengedi a hit és vallás szabad tanítását, hanem azonfelül még kívánja, hogy az ifjúság az állami iskolákban a szülők akarata ellenére is vallási oktatásra kényszeríttessék.

Magától értetődik, hogy az állam és egyház közt kitört háború már eddig is óriási pusztítást vitt véghez az emberek vallásos érzületében.

A kisebb községekben és falvakban rendszerint két nagy, a többiektől elütő építkezés tűnik fel: a templom és az iskola. Az egyház és az állam szétválasztásának most folyó proceszusában, úgy látszik, mintha a modern civilizáció e két nagy tényezője, egymással halálos harcot vívna, melynek árát egyelőre az a 36.000 szegény plébános fizeti, ki a kitört háború következtében rövid idő múlva kenyértelessé lesz.

Ezen általános politikai természetű okokon kívül, melyek évek óta a két egymással küzdő táborban az ellentéteket a szakadásig kiélesítették, hozzájárult három jelentéktelennek látszó incidens, mely az 1905 december 9-ikén kelt elválasztási törvény tulajdonképpen okozója.

Az első a püspökök kinevezésére vonatkozik, hol Combes miniszterelnök a kinevezést jóváhagyó pápai bullát a köztársaságra nézve sértőnek találta, a miben Combes-nak nem volt igaza, mert a kinevezést jóváhagyó okmány Napoleon óta egyformán Íratott. E kérdésben a pápa teljes elégtételt adván a francia miniszterelnöknek, tanúságot tett kiengesztelési és békéltető hajlamairól és szándékáról.

A másik incidens Loubet volt köztársasági elnök római utazására vonatkozik, mikor a francia

hatalom képviselője Rómában volt és a pápát meg nem látogatta, mi a Paris és a Vatikán közti viszony nagyfokú elhidegülését idézte elő. Erre vonatkozólag későbben Clemenceau, a jelenlegi miniszterelnök kijelentette, hogy ez egyike azon sok hibáknak, melyek Combes miniszterelnökségét jellemzik.

A dijoni és laveli püspökök a vallás- és közoktatásügyi minisztertől előlegesen beszerzett engedély nélküli meghívása Rómába, volt a harmadik legfontosabb incidens, mely a diplomáciai összeköttetések teljes megszakítását és az Egyház és Állam szétválasztására vezető törvény életbeléptetését okozta.

A mi ezután történt, nem egyéb, mint a mindkét oldalon elkövetett hibák és tévedések szakadatlan láncolata. A római szentszék egyházpolitikáját védő pártok bizonyítani iparkodtak, hogy Róma és a katolikusok között minden lehető elkövettek, hogy a szakadás meggátoltassék. Az állami hatalommal járó körök viszont abbeli meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy a szentszék, a püspökök és a papság folytonos kihívásaival szemben, az államnak más nem maradt hátra, mint a konkordátumot felmondani és a szétválasztást foganatosítani. Az állami hatalom tévedése a hitközségek alakítási rendeletével kezdődött, mert úgy a kormány, mint a képviselőház és szenátus túlnyomó többsége meg volt győződve

arról, hogy a szentszék e rendszabály alkalmazásánál egyházi szempontból kifogásolni valót nem fog találni és hogy a papság saját érdekei szempontjából fogja a vallási szertartást célzó bejelentést a polgármesteri hivatalban eszközölni. Mindkét feltevésében tévedett. A pápa úgy a hitközségek alakítását, mint a bejelentést vallási szempontból helytelenítette és az 5 bíbornok, 73 püspök és 36.000 plébános, szóval az egész francia egyházi szervezet, a katolikus hierarchia parancsai szerint az egyházfejedelem mellett, az államhatalom ellen foglalt állást.

À helyzet most az, hogy a kisebb községekben vagyonnal nem bíró plébánosok, igen kritikus jövőnek néznek elébe, mert a szétválasztási törvény értelmében a papság azon része, mely 45 évnél idősebb és legalább 20 évi szolgálati idővel rendelkezik, 8 évi kielégítésre számíthat olyképpen, hogy az első két évben esztendőnként 900 frankot, a második két esztendőben 600 frankot, a harmadik két évben 450 frankot és az utolsó két évben összesen 300 franknyi segélyt vehet föl az államtól. Az élet fentartásához szükséges egyéb összegek szolgáltatása a hitközségek feladatához tartozott volna; de ha hitközségek nem alakíttatnak és a községekben az egyházi anarchia tovább tart, a szegény pap a legnagyobb szükségnek lesz kitéve és csak hívei és a gazdagabb papok által

eszközölt gyűjtéseire és jótékony adományaira lesz utalva.

A két hatalom közt folyó éles küzdelemből egy örömteljes, a kedélyeket megnyugtató tény magaslik ki és ez az, hogy a templomok sehol Franciaországban egy pillanatra bezárva nem lettek, hogy a papok, daczára a bejelentés hiányának, sehol a mise és egyházi szertartásokban megakadályozva nem voltak és hogy a kormány törvényhozási intézkedéseit folyton enyhítve, a rend fenntartása és a felizgatott kedélyek lecsillapítása céljából mindinkább engesztelő magatartást tanúsít.

Tagadhatatlan, hogy a szétválasztási törvény eredetileg az egyház iránt érzett ellenséges indulatból lett megalkotva; de az is bizonyos, hogy mai enyhített állapotában a katolikus hívőknek oly előnyöket nyújt, melyek mellett a vallás élhet és fejlődhetik. Ennek következtében mindkét oldalról káros és veszélyes volna a közös megértés elé új nehézségeket és akadályokat gördíteni. Nem állítom, hogy a katolikus hívők valaha Briand vallás- és közoktatásügyi miniszternek szobrot fognak állítani, de hiszem, hogy az okos szóra és értelemre hallgató legvallásosabb érzetű francziák a szétválasztási törvény érvénye alatt is a köztársasági párt körül újra fognak csoportosulni, mert ha valahol, úgy Franciaországban áll a törvény: Mens agitât molem.

A HALÁLBÜNTETÉS ELTÖRLÉSE FRANCZIAORSZÁGBAN.

Paris, 1907 február 25.

A halálbüntetés eltörléséről vagy fentartásáról folytatott vita régóta foglalkoztatja minden művelt országban a jogászokat és a szociológusokat. Noha némely ország törvényhozása a borzasztó büntetés eltörlése vagy fentartása mellett már állást foglalt, a kérdés teoretikus elbírálása, mai napig eldöntve nincsen. E tekintetben Franciaország sajátos helyzetben van. A halálbüntetés jogilag eltörölve nincsen, de a párisi büntető bíróságok már évek óta csak a legkritkább esetben hoznak halálos ítéletet. Ha a büntett borzadalmassága miatt a guillotine által való halált mégis kimondották, a köztársasági elnök a halálbüntetést mindannyiszor valami távoli, ázsiai vagy afrikai gyilkos klímájú gyarmatszigeten eltöltendő gályarabmunkára változtatta, míg Parison kívül a vidéki bíróságok által elítélt gyilkosokat rendszerint kivégzik. Magától

értetődik, hogy az igazságszolgáltatás ezen anomáliája ellen a lapok élesen kikeltek. Ha a szajnai büntető bíróságok alatt álló területen, a halálbüntetés gyakorlati eltörlése okadatolva volt azon körülménynél fogva, hogy a kivégzés foganatosítására alkalmas hely nem áll rendelkezésre, a közvélemény jogosan egyöntetű büntetés alkalmazását követelte, minek következtében a kormány a halálbüntetés eltörlése érdekében törvényjavaslatot dolgozott ki. Ez jelenleg az igazságügyi bizottság tárgyalása alatt áll és kétségkívül rövid idő alatt törvényre emelkedett volna, ha egy a gyilkosságok annálisaiban is kegyetlenség és bestialitás dolgában páratlanul álló gaztett gondolkodóba nem ejtette volna a fellázadt közvéleményt.

Az összes lapokat bejárta a hír, hogy egy Soleilland nevű iparosmunkás látogatóba ment Erbelding barátjához, felesége amaz üzenetével, hogy tizenkét éves Márta leányukat valamely külvárosi színház matinéjára meghívja. A semmi rosszat nem sejtő szülők a gyönyörűen fejlődött leányt felöltöztették és készségesen átadták Soleillandnak. Ez lakására vitte a leánykát és miután állatias szenvedélyének eleget tett, megfojtotta áldozatát, biztonság kedvéért szívét törrel keresztül is szúrta. Azután a lábakat a fejhez erősítve, a testet zsákba csomagolta, városi villamos kocsin elvitte a »gare de l'est« vasúti pályaház podgyász-raktárába, hol

a csomagot vevény ellenében elhelyezte. Estefelé a gyermeküket már türelmetlenül váró szülőkhöz visszatérve, sírva elbeszélte, hogy a kis leányt a színházban valahogy elvesztette és legnagyobb erőlködése mellett feltalálni nem képes, minek következtében az esetet azonnal bejelentette a rendőrségnek. De a rendőrség az együgyű mesének hitelt nem adván, kiderítette a gázságot. A gonosztevő mindent bevallott, csak az előre eltökélt szándékot tagadta.

E páratlan kegyetlenséggel elkövetett gyilkosság abban az időpontban legjobban izgatja a kedélyeket, mikor a köztársasági törvényhozás a halálbüntetés eltörlése mellett kivan állást foglalni. A bíróságok ugyan még halálbüntetést szabnak ki, de mindenki tudja, hogy jövőben már végrehajtani nem fogják, mert a hóhéri állás többé betöltve nincsen és a guillotinet a Carnavalet-múzeumban helyezték el. Ha a halálbüntetés eltörlése melletti törvényjavaslat ez iszonyú gatzett hatása alatt ma kerülne tárgyalás alá és szavazásra, több mint valószínű, hogy nem a legkedvesebb fogadtatásban részesülne.

A képviselőházban, gyűléseken, békés lelkiületű polgárok vitatkozása alkalmával, oly emberek közt, kik soha nem gondoltak gyilkosságra és kik foglalkozásuknál és állásuknál fogva kevésbé vannak kitéve a gyilkosság lehetőségének, nincs háládato-

sabb kérdés a vitatkozásra, mint a halálbüntetés eltörlése. Ez nemcsak érzés dolga, hanem sokszor velünk született ösztön; csak hogy az ösztön nem az ész kifolyása, mert mikor az ékesszóló beszédek lelkesítő és nemesítő hatása alatt a művészi kivitelű termékből békésen haza ballagunk és otthon a lapokat olvasva, a Soleillandhoz hasonló gyilkosságokról veszünk tudomást, a legbrutálisabb módon felébredünk humánus álmunkból. Ily hallatlan büntetést szemben, mely büntetés nevezhető túlszigorúnak és mi módon expiálhatja a gonosztevő méltóan, nemcsak a gyermeken elkövetett gyilkosságot, hanem a vigasztalhatlan szülőknek okozott szerencsétlenséget is? Elküldik Új-Kaledóniába, elítélik örökös fegyházi és rabmunkára: de neki a fő az élet és ő, ki halált és keserűséget juttatott osztályrészül, életben marad. Sőt hajói viseli magát, esetleg még enyhébb bánásmódban is fog részesülni és ki tudja, nem fedeznek-e fel nála még az öröklékenységre visszavezethető, a beszámíthatóságot befolyásolható enyhítő körülményeket is. Tagadhatatlan, hogy a kivégzés a legkegyetlenebb és legborzasztóbb büntetés és hogy a büntető igazságszolgáltatás nem mindig éri el vele elrettentő s megfélemlítő célját. Azokban az országokban is, hol az előre megfontolt szándékkal elkövetett gyilkosságot kötél, nyaktiló, golyó vagy villany által való halállal büntetik, szintén minden

időben monstruózus gyilkosságokra és gonosztevőkre akadunk, kikre az utolsó hajnali séta különös, mélyreható benyomást nem gyakorolt. Ez azonban nem bizonyítja még azt, hogy a halálbüntetés eltörlése nem szaporítja-e a gyilkosságok számát. Sok gonosz szándékkal járó ember, ki egész életén át a legszigorúbb büntetés rémülete alatt legfőlebb gyilkos-kandidátus maradt, az eltörlés törvénybeiktatása után felszabadul, megbarátkozva azzal a gondolattal, hogy az állam költségén való eltartása mellett, legfőlebb az örök fegyházra való elítélte-tést, de a bőrét nem kockáztatja.

A Soleillandéhoz hasonló büntettek igen erősen hatnak a tömegek idegeire és az ily véres szadizmus által előidézett borzadály, a gaszágok irgalmatlan megtorlása iránti vágyat növeli az emberekben. A törvények által megszabott büntetések keretei ilyenkor elégteleneknek látszanak és ha ma a párisi közönség kedélyhangulatától vagy szavazatától függne, nem volna nehéz Soleilland részére a kinpadot is visszaállítani. A civilizált államok nagyvárosaiban az utolsó évtizedekben a büntettek száma nem csökkent, sőt a mily arányban a társadalom irgalmat gyakorló törekvése és a jogi beszámíthatlanság okainak kipuhatolása és tudományos rendszerbe való foglalása tért nyert, épp oly arányban emelkedett a véres büntettek statisztikája mennyiségben és minőségben. A bíróságok,

a gonosztevő lelkiismerete mélyét kutatva, sokszor a szenvedély által előidézeti kedélybetegséget, az öröklékenységre visszavezethető elemeket, túlérett művelődés által teremtett fogalomzavarokat konstataáltak, mely tudományos elemzések a beszámíthatóságot csökkentve, nagyrészen a büntettek elkövetésére kedvező befolyást gyakoroltak. Ez áll különösen a modern társadalomban épp úgy, mint a pszichiátriában mind gyakrabban feltalálható úgynevezett »félbolondok« által elkövetett büntettekre nézve. A modern kriminalisták szerint ugyanis a bűnös sohasem egészen beszámítható, mert nála mindig a büntett nagysága és az azt környező viszonyok szerint az örültség negyed, nyolczad, huszad vagy ezred része kimutatható. Szerintük a büntett mindig a bűnös akarata legyőzetésével, mint betegség szimptomája jelentkezik, tehát teljes beszámíthatóság és felelősség nincsen. Valamint láz betegséget, úgy a büntett örültséget jelez; beteg és örült embereket, bármily nagy és súlyos legyen a társadalom ellen elkövetett bűnük, halálraítélni és kivégezni nem lehet.

A halálbüntetés eltörlése mellett felhozott általánosan ismert argumentumokon kívül, ez a legújabb és talán a leggyöngébb. Mert ha igaz volna, egy minden emberi érzésből kivetköztetett egyén, mielőtt gaztettét jóelőre megfontolt szándékkal végrehajtja, így okoskodnék: életemet nem

kockáztatom, csak Új-Kaledoniába való utazást. Ha bűnöm titokban marad, nem lesz semmi bajom, ha rajtakapnak, esetleg nem leszek beszámítható, allons y.

Valóságban csak egy utazás létezik, mely a gonosztevőket megijeszti és ez ama nagy út, honnan még senki soha vissza nem jött és melyre, ha egyszer megkezdődött, elnöki vagy királyi kegyelem nincs. Az embergyilkosok csak a haláltól félnek és ezért van a kivégzésnek preventív haszna. Ha a halálbüntetés alkalmazása által csak azt ériük el, hogy egyetlen egy gonosztevőt gondolkodóba ejtünk, egyetlen egy gyilkosságot meghiúsítunk: fentartása okadatolva van.

ANARCHIZMUS AZ IRODALOMBAN.

Paris, 1907 márczius 13.

Egy nagytehetségű francia író munkája jelent meg a párisi könyvpiaczon. Címe: »Voici l'homme « (íme az ember). Szerzője: *Suarés*, kinek eddig megjelent munkái igen kedvező fogadtatásban részesültek. *Sur la mort de mon frère*; *Images de la grandeur*; *Le livre de l'émerande*, valamint a *Revue des deux mondes*-ban Pascal, Ibsen, Tolsztojról közölt tanulmányai, az irodalmi körök figyelmét felhívták e kedélybeteg moralistára, kinek kaotikus, vad, szenvedélyes bírálatai, az emberek és az eseményekről közzétett pesszimiztikus, epés véleményei, válogatott kifejezésekkel kikerekített irálya, rapszodikus zsenialitásról tesznek tanúságot.

Legújabb munkájában négyszáz oldalon át keresztülgázol mindenben, a mit századok civilizációja szépnak, nemesnek, nagynak teremtett. Fékezhetlen temperamentumával határt nem ismerő szenvedélyének és gyűlöletének ad kifejezést, sárral

megdobálva és a sárba ránczígálva mindazt, a mi az embernek, nemzetnek, hazaszeretetnek a legszentebb. Mint a spanyol arénában szabadon bocsátott bika a vörös posztó látására, vadul nekirohan mindennek, a mit útjában talál, úgy Suarés is keresztülgázol Magyarországon, a magyarokon, Petőfin, a kritikusokon és az asszonyokon. A parlamentek, színházak, az általános választói jog, a királyok, Renan, Napoleon, II. Vilmos császár egymásután esnek epés, az örültséggel határos, vad gyűlöletének áldozatául.

Bennünket magyarokat különösen kitüntet. Külön szakaszban foglalkozik velünk és Petőfivel. Ez örült sorokat olvasva, az ember nem tudja, mit csodáljon inkább, az arrogáns szemtelenséget, melylyel egy zseniálisnak elismert író ezer év óta szabadságáért és függetlenségéért küzdő nemzetről nyilatkozni mer, vagy boszankodjék-e ily szembeötlő határtalan tudatlanság miatt.

A magyarokról írt fejtegetései első elolvasásánál a harag és indulat arcunkba hajtja a vért; de mikor a négyszáz oldalt elolvastuk és azt vesszük észre, hogy mily jó társaságban szid bennünket egy író, ki a világon semmit se talál jónak, szépnek és méltónak, csak a gyűlöletet, a boszút és az akasztófát, csakhamar eszünkbe jut, hogy a könyvet egy örült írta és hogy tényleg a lángész és az örültség rokon fogalmak.

Hogy ez irodalmi szörnyűségeket nem kell nagyon tragikusnak venni, legjobban ki fog tűnni abból, ha a magyarokról és Petőfiről irt fejtegetéseit, lehetőleg szószerint lefordítva itt közlöm és utána mindjárt Németországról, Olaszországról, a zsidókról, kínaiakról, japánokról, oroszokról és az amerikaiakról szóló elmélkedéseit mutatom be.

A magyarokról így ír: »Elvetemült, Európa legszemtelenebb nemzete, hit és zene nélküli németek, szóval művelt földre vetődött mongolok. Nem tudjuk, érnek-e annyit, mint a törökök, de épp oly tatárok, csak hogy nagyobb hipokriták. A legrosszabb nomádok vakmerőségével rendelkezve, nagyoknak képzelik magukat, mert túlságig erőszakosak. A szabadságról sajátos fogalmaik vannak, melyet három sorba foglalt bullából származtatnak le, de azért mindig rabszolgák maradtak. Mióta a Duna partján az amerikaiak módjára várost építettek, hiúságuk húszemeletes. Dicsekednek azzal, hogy ők Európa első népe, de tisztán csak azon neveltségek okból, mert országuk Európa közepében van. Valószínűleg azért is, mert a magyar ízű Európa Tatarország félszigete (?). Magyarnak kell lenni az embernek, hogy ne tudja, hogy Európa a Visztulánál végződik, éppen ott, hol Magyarország kezdődik. Ezek a barbárok mindig emlékezetembe juttatják Traján légióit. Igazán szeretem a római békét.«

Petőfiről következőképpen ír:

»Mivel senki se nem érti, se nem beszéli zsémbes, kiejthetetlen nyelvüket, még költőikkel is dicsekednek. A magyarok nem ijednek meg attól, hogy Petőfijüket a világ legnagyobb költőjének nevezzék. Azt jegyeztem meg egy ily fajta töröknek, hogy a mit én olvastam belőle, kevesebb a semminél . . .

Csak le volna fordítva – mondja ő. – Persze. Nem lehet lefordítani – jegyzi meg szemtelenül Petőfi barátja. – Igazán? Nos hát, Homér, a biblia és Shakespeare is le vannak fordítva, mit tartsunk oly költőkről, kiket még le se lehet fordítani?«

Elég ebből ennyi is; de nehogy valaki ez irodalmi hülyeséget komolyan vehesse, nézzük, mit mond a *németekről*:

»A németek nem alkotnak nemzetet, csak fajt, azért meg lehet őket érteni. Van sisakos istenük. Mivel ez csak sört iszik, a bornak háborút üzennek, tehát van rendeltetésük.

E faj czélja nem a földet művelni, hanem azt meghódítani: meg kell semmisíteni a szomszéd németeket és nem szükséges békés viszonyban élni velük.

A németek hasonlítanak a zsidókhoz: műveltségük csak nekik válik hasznukra, másoknak csak kárukra és hátrányukra. A németek azért gyűlölik Franciaországot, mert humánus és mert szabadságot adott a népeknek.«

Olaszországról következőképpen nyilatkozik:
 »Az olaszok megtettesült kereskedők. Bármily csekély hatalmuk van, sokkal nagyobb erőt tulajdonítunk nekik, mint a milyennel tényleg rendelkeznek. Erejük abból áll, hogy a politikában sikert tudnak felmutatni. Az európai országok közt Olaszország az egyedüli állam, mely vereségéből és gyengeségéből hasznot tudott húzni. Nem erősek, de ügyesek, bolondítják az összes országokat és épp azért sikerült nekik minden ország szövetségeseinek lenniök. Franciaországgal jó barátságban lévén, Németországnak biztosítják Elzászt, mint Németország jó barátjai; Angolország előtt tétet hajtanak és és Rómában jó barátjai a pápának.

Italia bifrons.«

»A zsidók, kínaiak, japánok, oroszok, bármily öregek, mégis gyermekéletet élnek. Történetük nincs, vagy már nincs. E népek mindig hajlandók visszaélni erejükkel, mert a visszaélésektől szenvedtek legtöbbet. Az oroszok a rendőrség vesszőcsapásailól és a zsidók az oroszok fejszéitől szenvednek.«

Az *amerikaiakról* ez a véleménye:
 »A hiúság megtalálta kontinensét és a gépészet automata népét. E nép határtalan önbizalmát büszkeségnek hívják. A gép által létrehozott milliókra menő darabszámok mind egyenlők. Az amerikai

gondolat épp oly hiú, lármás, izgatott mint a légy Ott még az aranynak sincs színe és a közönségesség ez óceánjában a legtündöklőbb ész is közönségessé válik.

Az arany mindenütt szép, de a yankeek aranya csúnya és hamis, mint ők maguk. A kényszer-munkák izzadsága rossz szagot terjeszt.«

*

A francia lapok igen sok jót mondanak a szerző tehetségéről és a könyvében foglalt filozófiai elmékedéseiről. Megvallom őszintén, én rám e neuraszténikus agy fejtegetései azt a benyomást teszik, mintha Suarés, szkepticizmusától vezéreltetve, anarchista tanokat terjesztene, melyekkel minden tudományon és tapasztalaton alapuló filozófiai dogmát halomra akarna dönteni. Az ő kritikája lerombol, demoralizál mindent, a mit bölcsészet, történet és művészet századokon át teremtett és mint beteg képzelődés eredménye, valóságos forradalmi rohamban tör az élet törvényei ellen.

A DÜLEDEZŐ HÁZ.

Paris, 1907 márczius 13.

A párisi színházakban az ezidén előadott új darabok nem tudtak nagy sikert aratni. Bernstein »A tolvaj« című darabján kívül egy irodalmi színvonalon álló mű sem tarthatta magát hosszabb ideig műsoron. Maga a Théâtre Français több premierrel próbálkozott, de mindezek a darabok néhány előadás után eltűntek már. Annál nagyobb megelégedéssel kell megemlítenünk *Fabre* Emil »La maison d'argile« című új drámáját, melyet a Comédie Française kitűnő művészei nagy sikerrel adtak elő.

Fabre Emil igen tehetséges drámaíró, ki virtuozitással kezel bizonyos társadalmi kérdéseket. Az ő darabjai sohasem unalmasak és az általa tárgyalt kérdések, akár a néppel való szorosabb érintkezésből, akár a magasabb osztályokban megfigyelt sajátságaiából meríti őket, mindig érdekesekek.

»La vie publique« (A közélet) című első darabjával, mely Franciaország valamennyi színpadán jó hosszú ideig nagy közönséget vonzott a színházakba, ismertté tette nevét. Az Odéon-színházban múlt évben »Ventre doré« (Aranyzsák) címmel előadott második darabja oly tehetségről tett tanúságot, mely a színházigazgatók figyelmét felhívta a színpadi technikában, a cselekmény megválasztásában és feldolgozásában egyaránt jártas drámaíróra.

A gyors haladás és elismerés legjobb jele, hogy legújabb darabját a Comédie Française elfogadta előadásra és a »Maison d'argile«-ben Franciaország legelső színpadja oly darabra tett szert, mely bizonyára sokáig fogja vonzani a nagy számmal ide érkező idegen közönséget.

Cselekményét azok az összeütközések szolgáltatják, melyek az elvált asszony első és második házasságából származó gyermekek és azok szülei között támadnak. Huszonöt év óta a válás és következményei kifogyhatatlan forrást nyújtottak a drámaíróknak. Nagy írók, Dumas, Augier és mások kezdetben a válás szükségéről, előnyéről, jótékony hatásáról valóságos ditirambusokat írtak és a múlt század utolsó évtizedeiben e tárggyal foglalkozó műfajok legnagyobb része azt hirdette, hogy a törvényhozás kötelessége megtenni a tár-

sadalmi és jogi életben azokat az intézkedéseket, melyek megkönnyítik a válást. Aztán bekövetkezett a kimaradhatatlan reakció, mely azt mutatta ki, hogy a válás túlságos megkönnyítésének mily mélyre ható következményei vannak mind a szülőkre, mind a több házasságából származó úgynevezett féltestvérek egymás közti, valamint édes és mostoha szüleivel való viszonyában.

Kezében ostorral, mely jelenetről-jelenetre erősebben lecsap az elvált, de újra férjhez ment asszony fájdalmára, Fabre azt bizonyítja, hogy a válás mily bonyodalmas küzdelem elé állítja az anyát, ha a régi és új házasságból származó gyermekek érdekei és érzelmei, szemben találják egymást az új házasság által teremtett viszonyokkal. Fabre szerint egy anyának sem volna szabad, hogy két házasságból származó gyermekei legyenek, mert az ily származású gyermekek, mihelyst érzelmi vagy érdekellentét előtt állanak, gyűlölik egymást. Féltestvérek rendszerint nem szeretik egymást, sőt gyűlölettel viseltetnek egymás iránt, ha az anya nem egyformán és pártatlanul osztja meg gyermekei között a gyengédségét, ha az egyiket vagy a másikat bárminő előnyben részesíti, vagy ha a kevésbé szeretett gyermek érdekét feláldozza a jobban szívelt, rendesen az újabb házasságból származó gyermeke érdekében. Mindezek a viszonyok gyűlöletet és irigységet szülnek a testvérek

közt, elkeseredést és ellenségeskedést a gyermekek és a mostoha atya közt.

De vizsgálják meg e nagy érdekű dráma cselekményét:

Rouchonné elvált a férjétől. A bíróság Jean fiát odaítélte az atyának, Valentine leányát pedig az anyának. Az asszony újra férjhez ment Arniére gyároshoz, kitől Margit nevű leánya született. Arniére tovább vezeti a gyárat, melyet felesége még nagyapjától örökölt és melyet első férje annak idejében újításokkal és találmányokkal gazdagított; a gyár tehát Arniérené tulajdona. Az asszony azonkívül mintegy 400.000 franknyi vagyonnal rendelkezik még, melyhez, mivel három gyermeke van, természetesen mind a háromnak egyenlő joga volna. Jean fiát elválása, tehát mintegy húsz év óta nem látta és nem is hallott felőle semmit.

A családban levő két nagy leány, Valentine, ki már huszonnégy éves és Margit, ki húsz éves, nem szeretik egymást, alig beszélnek egymással, mert Valentine, ki mostoha apja iránt semmi rokoni érzéssel nincsen, anyja kérése ellenére is mindig csak Arniére urnák nevezi őt. A két nagy leány irigykedik egymásra, úgy látszik, szintén Valentine hibájából, ki azt találja, hogy anyja gyengéden szereti Margitot, őt pedig elhanyagolja. A két féltestvér közötti irigység egyre növekszik, különösen azért, mert a fiatalabb Margit jegyét váltott egy

igen előkelő család fiával. Ez annál is könnyebb volt, mert háromszázezer franknyi hozományán kívül, mindenki gazdag és vállalatában prosperáló gyárosnak tartotta Arniéret. Valóságban pedig a dolog nem úgy áll. Amiére nagy összegeket vett a tőzsdén, úgy hogy a gyárat is nyolczszázezer frankért eladni hajlandó. De mivel az eladás sokáig húzódik és neki két nap múlva – ha csak csődbe jutni nem akar – nyolczvanezer franknyi tőzsdei különbségeket kell fizetnie, könyörögve fordul feleségéhez, mentse meg e kétségbeesett helyzetéből azzal, hogy a nyolczvanezer franknyi összeget előlegezi addig, míg a gyárat el nem adta.

Arniérené kétségbe van esve, mert négyszázezer franknyi vagyonából háromszázezer frankot odaigért Margit vőlegényének hozományképen, a hátralevő százezer franknyi összeg pedig Valentine és Jean megcsonkított öröksége, nem tekintve azt, hogy ha a nyolczvanezer frankot odaadja férjének, azt sem tudja, hogy miből fognak ezentúl megélni. De ez még hagyján. Valentine azonban megtudta azt is, hogy atyja és bátyja, kiket húsz év óta nem látott, visszatértek és ő titokban találkozott is velük. Ily találkozás után, valószínűleg Jean tanácsára, azzal a kérdéssel fordult anyjához, hogy férjhezmenetelre gondolván, tudni szeretné, miből áll a hozománya?

Arniérené meglepetéssel kérdi:

– Férjhezmenetelre gondolsz?

– Margit húgom húsz éves és el van jegyezve, miért csodálkozol azon, ha én huszonnégy éves koromban szintén házasságra gondolok – feleli az önérzetében és büszkeségében megsértett leány.

Amiére adóssága nagyon terhes, az idő múlik és idegesen tudtára adja feleségének, hogy ha ki nem segíti bajából, nem marad más hátra, mint hogy főbe lőjje magát. A gyenge asszony engedett és odaadta férjének gyermekei örökségét és a maga utolsó nyolczvanezer frankját.

Jean nesztét vette, hogy a gyár nyolczszázezer frankért eladó. Egy általa összeállított pénzcsoport hatszázezer frankot készpénzben hajlandó kifizetni a gyárért, azzal a feltétellel, hogy ő is kétszázezer frankkal hozzájárul. Ez esetben hajlandó öt üzlettársul fogadni és a gyár vezetésével megbízni. Jean tehát azzal a kéréssel fordul anyjához, fogadja el a hatszázezer franknyi vételárt és a hátralevő kétszázezer frankot fedezze az ő és Valentine vagyonaiból, a mibe nővére készségesen beleegyezik.

Mit feleljen a kétségbeesett asszony? Fia kérésétől megdöbbenve, elárulja azt a titkát, hogy Margit hozománya és férje adósságának törlesztése teljesen felemésztették a vagyont.

– És mi lesz nővéremből és belőlem? – kérdi indulatosan Jean. – Helyes-e és jogos-e, hogy második férje érdekében bennünket, gyer-

mekeit, megfoszt nagyatyai örökségüinktől és hogy egyik leányát gazdagon férjhez adhassa, tönkre teszi második leányát?

Jean nővére ítéletére hagyja annak megítélését, vajjon az ő vagyonuk felhasználható-e a második férj adósságainak kifizetésére.

Valentine remegő hangon felel:

– Ne adj nekem semmit, ha Margitnak se adsz semmit, de nem akarom, hogy Margit kedvéért feláldozz engem.

Arniérené mindenét odaadja. Fia megkapja a gyárat, férjéért megfizeti az adósságot, neki nem marad semmije sem. Az eredmény mégis az, hogy mindenki elégedetlen, mert férje és Margit elhagyják az országot, fia és Valentine pedig még élő édes atyjukhoz költöznek. Arniérené egyedül marad; elhagyatottságában elég ideje lesz bűnhődni könnyelműségéért, meggondolatlan cselekedetéért, vagy inkább gyermekeivel szemben tanúsított balga eljárásáért.

Az első felvonás érdekes, a második megrázó, a harmadik ki nem elégít. Elejétől végig a cselekmény izgató és Fabre hatalmas temperamentumáról tesz tanúságot. A második felvonás valóságos remeke a drámai bonyodalomszövésnek, mely egy pillanatra elfojtja bennünk a lélekzetet. De a mikor legördül a függöny és gondolkozni kezdünk, egy kellemetlen érzés vesz rajtunk erőt. Ez azért van,

mert tulajdonképen a drámai cselekmény egyetlenegy alakjáért se tudunk felmelegedni, egyiknek jelleme sem nyerheti meg rokonszenvünket. Valamennyien kellemetlenek.

Amiére határozottan megvetendő alak. Jean elfelejti, hogy anyjával áll szemben. Valentine nem nagylelkű, sem az anyjával, sem a nővérével.

A művészek játéka kitűnő volt.

FIATAL GONOSZTEVŐK.

Paris, 1907 márczius végén.

Paris külvárosának közbiztonsága kivételes rendszabályok alkalmazását teszi szükségessé. A kormány, a főváros és a lakosság egyetértenek abban, hogy a gyilkosságok, rablások és egyéb, a személy biztonsága ellen elkövetett bűntettek, soha se voltak, oly gyakoriak, mint az utolsó hónapokban. Minden nap új szomorú szenzációt hoz, mely mindjobban bizonyítja, hogy a gonosztevők nemcsak számban szaporodtak, de a bűntettek minősége és merészsége meghaladja a normális viszonyok közt észlelt kriminalitás tapasztalatait. Az ember azt hihetné, hogy a sok százezernyi példányban megjelenő öt centime-os lapok egymásközi versenye okozza a borzasztó bűntetteknek naponként más formában közölt leírását, de a nagy és kizárólag csak komolyabb és intelligensebb közönségtől olvasott hir-

lapok is – mint a »Temps«, »Journal de Débats«, »Figaro«, stb. – szintén állandó rovatokban értesítik olvasóikat, Paris külvárosaiban a személybiztonság ellen elkövetett merényletekről.

A főváros elhatározta a rendőrség számának lényeges szaporítását. A garde republicaine-hez tartozó biztosok eddig csak némely előkelő helyiségben tettek rendőri szolgálatot. A többi rendőrnek szabadabb és kevésbé látogatott utcákban nagyobb számban leendő felhasználása céljából ezeket a biztosokat most gyakrabban alkalmazzák. De azért a külvárosi negyedekben a közbiztonsági állapotok még sem javulnak.

A kormány figyelmét nem kerülte ki az az általánosan elterjedt nézet, hogy a bizonyos körülmények között elkövetett bűntettek szaporodása, szoros összefüggésben van a szeszes italok és különösen az abszint fogyasztásának túlságos emelkedésével és a tettenért fiatal gonosztevők ijesztő szaporodásával. Mindkét ok külön is, sürgős intézkedéseket igényel.

A szeszes italok fogyasztásából származó jövedelmek, minden állam költségvetésének fontos bevételi forrását szolgáltatják, annál inkább Franciaországban, hol az egymást felváltó kormányok évek óta hasztalanul küzdenek a költségvetési hiány megszüntetésével. De a »salus rei publicae« elvéből kiindulva, a képviselőház és a szenátus

külön bizottságokat küldtek ki az alkoholizmus által okozott és folyton emelkedő bajok megszüntetésének tanulmányozására. A képviselőház közegészségügyi bizottsága pedig e heti ülésében elfogadásra ajánlotta az abszintgyártás és eladás eltiltására vonatkozó, több képviselő által benyújtott törvényjavaslatot.

A közgazdasági érdek megóvása czéljából, a bizottság azt ajánlja, hogy a gyártás alatt levő anyagok egy év alatt feldolgozandók, az év eltelte vitán az abszintgyártás egyáltalában, a zöld mérge eladása pedig két év múlva Franciaország területén szigorú büntetés terhe alatt eltiltandó.

A 16-20 év közti suhanczok által elkövetett véres büntettek statisztikája, igen szomorú képet nyújt. A párisi bíróságok 1890-ben lövés, szúrás vagy ütés által okozott halál, vagy gyilkossági kísérlet miatt elítéltek negyven 16-20 év közti egyént, 1895-ben nyolczvanat, 1898-ban százhuszat, 1900-ban száznegyvenet, 1905-ben száznyolczvanat, míg ugyanazon idő alatt a felnőtt gonosztevők által elkövetett véres büntettek száma nem emelkedett.

Mi az oka e sajátságos, mély bajokat mutató társadalmi tünetnek? Tagadhatatlan, hogy a nevelés morális elemei e tekintetben igen fontos tényezőt szolgáltatnak. Ha egy országban a nevelés és a tanítás szigorú elvei hanyatlanak, ha a családi élet

kapcsai lazulnak, ha a szülők a gyermeket magára hagyva, elhagyják a családi tűzhelyet, a kriminalitás iránti hajlam kell hogy fejlődjék. De e tekintetben a francia viszonyok nem kedvezőtlenek és bármely más ország erkölcsi rendjével összehasonlíthatók. Tehát az ok nem itt keresendő, hanem az alkoholizmus félelmetes terjedésében, mely, mint az egyén degenerációjának leghatalmasabb tényezője, fontos szerepet játszik a téboly és a büntett elemzésénél.

A leghíresebb kriminalisták és elmeorvosok egyetértenek abban, hogy az alkoholizmus közvetlen következményein kívül, melyek a szesz italokkal mértéktelenül visszaélő egyénben rövidebb vagy távolabb időpontban valóságos rombolást visznek véghez, vannak még az öröklékenységen alapuló, az utódokat támadó közvetett következményei is. Az iszákos ember gyermekei sokszor epileptikusak, hülyék és tiltott cselekmények elkövetésére hajlók. Ily származással és tulajdonságokkal bíró gyermekek és szülők, a tébolydák leggyakoribb lakói.

Ezelőtt 25-30 évvel az alkoholikus nő még a ritkaságok közé tartozott, míg ma a statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy Parisban, különösen az alsóbb osztályokban, a nők közt az alkoholizmus annyira terjedt, hogy az arány a férfiakéval majdnem egyenlő. A javítóintézetek orvosai által

közölt adatokból megtudjuk, hogy ma már a tizenhat éven aluli gyermekek közt sem ritkaság az alkoholizmus. Legérdekesebb azonban Garnier kórházi főorvos azon konstatálása, hogy az utolsó években véres büntettek miatt elítélt 16-20 év közti fiatal gonosztevők 80%-a, alkoholikus szülőktől származott. Szerinte a fiatal gonosztevőknek majdnem kivétel nélkül, ugyanazon tulajdonságaik voltak, melyeknek ismertető jele: fékezhetlen vérmérséklet, ösztönszerű hajlam a büntettekre, pszichikus érzéketlenség, erkölcsösség és lelkiismeret teljes hiánya.

A modern pszichiátria hosszú ideig azon véleményen volt, hogy az alkoholikus szülőktől származó fiatal bűnös, gonosztevőnek születik és azért legtöbb esetben gyógyíthatatlan. Maga Lombroso és tanítványai ezen radikális elvet vallották, mi g Morel, Magnan és más francia tanárok azon meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy a legtöbb úgynevezett »fiatal gonosztevő« betegnek tekintendő, ki gondosan ápolva, gyógykezelhető. Kétségtelen, hogy miután az öröklékenység által terhelve van, kisebb-nagyobb mértékben beteges hajlamai vannak, bizonyos meg nem engedett cselekedetek elkövetésére; de azért beavatkozást nem tűrő oly radikális típus, mely menthetetlenül bűntett felé vezet, alig létezik. Sőt ellenkezőleg, üdvös körülmények, mint például gondos nevelés, a lélek

művelése, jó példák, válogatott társaság és tartózkodási hely jótékony ellensúlyképen hatnak a beteg kedélyére.

Mihelyt a modern tudomány magáévá tette ezen elvet, tág tere nyílt a társadalmi és állami beavatkozásnak. Valamint, kellő óvatossággal a ragályos betegségek terjedése megakadályozható, épp úgy a bűn etiológikus kutatása és preventív gyógykezelése, a baj szanálására vezethet bennünket.

Legfontosabb tényezőnek mutatkozik e tekintetben, az alkoholizmus terjedése elleni védekezés, mely valamennyi szakértő egyhangú véleménye szerint, a degeneráció és kriminalitás leggyakoribb és legveszélyesebb forrása.

Az alkoholizmus elleni védelemről szóló francia törvényjavaslat, magában foglal oly intézkedéseket, melyek feljogosítják a hatóságokat, hogy a részeges vagy iszákos szülőktől elvegyék a gyermeket vagy hogy a részeges vagy iszákos apát, az apai jogok elvesztésére ítéljék. A szeszes italokkal mértéktelenül élő család, természetesen a kriminkultúrának legtermékenyebb melegágya.

A rossz szülői befolyás alól felmentett gyermekek preventív intézetekbe helyezendők, a mi sokkal üdvösebb és célszerűbb a gyermekre nézve, mint mikor később javítóintézetbe való elhelyezés válik szükségessé.

A párisi lapok szerint az alkoholizmusról

szóló törvényjavaslat mindjárt a húsvéti ünnepek után kerülne tárgyalásra; de hogy mily fontosságot tulajdonít a francia kormány e halasztást nem tűrő kérdésnek, kitűnik onnan is, hogy Clemenceau miniszterelnök e héten az összes községi hatóságokhoz leiratot intézett, melyben figyelmezteti őket, hogy addig is, míg az alkoholizmus elleni védelemről, most készülő törvény új intézkedései életbe fognak lépni, a legnagyobb szigorral hajtsák végre a jelenleg hatályban lévő, de lanyhán kezelt törvényt. Ennek intézkedései a nyilvános helyeken észlelt részegséget büntetik épp úgy, mint azt a kocsmárost, ki részeg, vagy tizenhat éven aluli gyermeknek elad szeszes italokat.

A SZTRÁJKHOZ VALÓ JOG ÉS HATÁRA.

Paris, 1907 márczius 26.

Néhány évtizeddel ezelőtt a munkássztrájkok ritkábbak voltak és minden ország speciális törvényei szerint szigorúbb vagy enyhébb elbírálásban részesültek a szerint, a mint a közérdek vagy közrend megóvása és fentartása az állami hatóságok beavatkozását szükségessé tette vagy nem. Azonban a sztrájkok sehol nem oly gyakoriak és intenzivek, mint Franciaországban, hol a köztársasági kormányforma demokratikus irányelvei mellett, jóformán az egész államgépezet szociális alapra van fektetve. Ma már fel sem tűnik, ha a kormány, tagjai közt egy vagy több szociálista politikus miniszteri tárczát visel, sőt a harmadik köztársaság mai pártkonstellációja mellett, kormány szociálista miniszterek nélkül, nem is képzelhető. Minél jobban halad előre az új század, annál több tért nyer a munkáskérdés megoldásának mozgalma és fontossága. Miután az általános szavazati jog rezsimje alatt, egyetlen kor-

mány se tárhatná fel magát a szociálista pártok támogatása nélkül, csak természetes dolog, ha képviselők és kormányférfiak, a választók kegyét keresve, a nép iránti szabadelvűségükben és jogkörtágítási törekvésükben, az előbbi kormányokat tulliczitálni óhajtják. E szellemtől vezetve, kreálta a Clémenceau-kormány a munkaminisztériumot, melynek élén tudvalevőleg, az igen képzett és kiváló szónoki tehetséggel megáldott *Viviani*, szociálista pártvezér áll.

Ily körülmények közt nem lehet csodálni, ha a szociálista elvek óriási mértékben terjednek és ha a munkások kitűnően szervezett szindikátusaik által, ellenállhatlan erélylyel védik sértve vélt jogait és ma még elérhetlen utópiának látszó kívánságaik teljesítését szorgalmazzák. A helyzet következménye pedig az, hogy az iparosmunkások soha megelégedve nincsenek, jogaitat mindig sértve látják és azok védelmére, szüntelenül munkabeszüntetés és sztrájkrendezés fegyvereivel fenyegetnek és élnek. A modern törvényhozás majdnem minden országban a munkásoknak a sztrájkhoz való jogát elismerte; abból a szempontból indulván ki, hogy ha a munkabeszüntetés egy munkásnak meg van engedve, kell, hogy az tíz, száz vagy ezer munkásnak is tagadhatatlan joga lehessen. Csakhogy a szolgálatban álló munkás, vagy napibér mellett alkalmazott iparos, csak bizonyos időhöz kötött felmondás után,

hagyhatja el munkáját és ha a nélkül teszi, törvényellenes cselekedetet követ el. Ugyanez áll. ha tíz, száz vagy ezer munkás vagy iparos munkabeszüntetési cselekedetéről van szó. Egy munkaadónak se állhat jogában egy, tíz, száz vagy ezer munkást kellő felmondás nélkül elbocsátani, tehát a munkást és a munkaadót egyenlő jog illeti meg.

E teoretikus kérdések az utolsó hetekben igen élénk nyilatkozásra adtak alkalmat úgy a sajtóban, mint a francia képviselőházban, mert alig múlik el hét, hogy valamely fontos közgazdasági vagy ipari tevékenység bizonyos ágában ne hallanók, hogy ennyi száz vagy ezer munkás szüntette be a munkát, sztrájkol vagy rendzavarokat idéz elő. Bányamunkások, pékek, tengerészeti, kikötő-, villany világítási munkások egymásután rövid utón a munkaadóknak tudomására hozták a szindikátus által jóváhagyott, a béremelésre és munkaidő megrovidítésére vonatkozó feltételeket, melyek ha egy vagy két nap alatt el nem fogadtattak, a munkások százával és ezrével elhagyták a műhelyeiket.

Franciaország némely vidékén számos gyár kéménye hónapok óta nem füstöl, mert a munkások követelése oly nagy volt, hogy a gyáros a külföldi, különösen a német olcsóbb termelési költségek által előidézett elviselhetetlen versenyárak miatt, a munkások feltételeit el nem fogadhatta. Franciaország iparvállalatai az utolsó esztendőben rend-

kívül sokat szenvedtek a munkások túlkövetelései által és, noha Franciaország az összes európai államok közt tőkében és összehalmozott vagyonban a leggazdagabb, a francia tőke iparfejlesztési célokra csak kis mértékben kapható azon okból, mert a francia tőkepénzes fél a munkáskérdéssel járó zavaroktól.

A francia tőke évtizedek óta el van kényeztetve a külföldi országok, jelesen a spanyol, olasz, magyar, orosz, szerb, bolgár, brazíliai, argentinai államok hitelműveletei által. Az utolsó években azonban már gyakrabban sikerült külföldön létesítendő gyáripár teremtésére is megnyerni, de a bankárok mindig nagy nehézségbe ütköztek, valahányszor Franciaországban létesítendő iparvállalatról volt szó. Ilyen célra igen gyakran az angol tőke vonult be Franciaországba, mert a francia tőkepénzes nem szereti pénzét oly vállalkozásokba befektetni, hol nagyszámú iparosmunkás szükségeltetik. Érdekes e tekintetben megemlíteni, hogy az automobil-ipar, mint legújabb francia találmány, melylyel jóformán az egész világot meghódította, igen gyakran angol tőkével életbeléptetett részvénytársaságok által igazgattatik. A legnagyobb gyárak, mint például Charoné, Daracqué vagy Morse angolok kezében vannak.

A napilapok az utolsó hónapokban igen sokat foglalkoztak a Németországban, Angolországban és

az Egyesült-Államokban tapasztalt, túlságos iparfejlesztésre visszavezethető pénzdrágasággal. Franciaországban azonban a pénz bőséges maradt, mert az iparfejlesztés pang, iparvállalkozások a munkáskérdéssel járó zavarok, a munkások és szocziálisták preponderáns követelései miatt kisebb arányban teremtetnek, mint az oly tőkegazdag, ügyes és termelőképességgel bíró munkásokkal megáldott országban várható volna.

A közgazdasági állapotokra kártékonyán ható ez az állapot, nem kerülte ki a kormány és a munkáskérdésekkel foglalkozó hatóságok figyelmét. A munkások szindikátus-alakítási jogosultságát és sztrájk általi védelmi jogát a kormány, a képviselőház és társadalom egyaránt elismerték, de kétséget nem szenved, hogy vannak iparvállalati foglalkozások, melyek, ha idejekorán kellő garanciákkal és rendszabályokkal körül nem vétetnek, sztrájk esetén, az egész közgazdasági és társadalmi életet felforgatják. Ilyen volt két hét előtt a villamvilágítási munkások sztrájkja, melynek váratlan kitörése a három millió lakossal bíró francia főváros legnagyobb részét hirtelen sötétségbe borította. Hasonló és ennél nagyobb bajt okozhatna a gázmunkások, a vasúti, távírdai és postahivatalnokok esetleges sztrájkja, valamint némely technikai ismereteket igénylő nagy szervezetek hirtelen beszüntetett működése.

A villamvilágítási munkások sztrájkja csak harminczhat óráig tartott, mert a párisi hatóságok a munkások minden feltételét elfogadták. Ez utóbbiak azonban kijelentették, hogy a munkát újra felveszik ugyan, de ha az ígéreték bármelyike be nem tartatnék, azt újra azonnal beszüntetik; szóval, a munkások az egész vonalon győztesek maradtak és lábhoz tett fegyverrel készek, ha szükséges, a harcztot újra felvenni.

Belátható, hogy a sztrájk beszüntetésével a kérdés nem nyert megoldást, sőt ellenkezőleg, a közgazdasági és társadalmi érdekek szempontjából állandó veszélyt rejt magában. A francia kamarában *Jaurès* szocziálista pártvezér, Clemenceau miniszterelnökhöz kérdést intézett, hogy mi jupon fenyegette meg a villamvilágítási munkásokat technikai katonaság kirendelésével azon esetre, ha a munkát azonnal fel nem veszik? Clemenceau a képviselőház nagy többségének helyeslése közt kijelentette, hogy a jogot az exisztenciájában veszélyeztetett társadalomból merítette, melynek épp annyi joga van az élethez, mint a munkásosztálynak érdekei védelméhez.

A villamvilágítási munkások szindikátusának titkára, egy nagy párisi napilapban közzétette, hogy az elmúlt sztrájk csak kísérlet akart lenni annak kimutatására, hogy a munkások egyesült erővel és rendezett szervezettel oly hatalmat képviselnek,

melynek a társadalom ellent nem állhat. A közgazdasági forradalom szerinte sokkal élesebb fegyver, mint apáik barrikádjai. A munkások közt létrehozott egyórai egyetértés elégséges, hogy az egész társadalom kapituláljon előttük.

Kétséget nem szenved, hogy ez a cél. Csak-hogy a folyton megújuló sztrájkok, védelmi eszközök életbeléptetésére szorítják a jogaiban megtámadott társadalmat. A közvélemény hírlapokban és gyűlésekben mind hangosabban oly törvényhozási intézkedéseket követel, melyek lehetlenné fogják tenni, hogy a titokban előkészített sztrájkok, készületlenül találják a társadalmat. Ezen intézkedések a munkásokat épp úgy, mint a munkaadókat súlyos pénzbírságok mellett, behajthatlanság esetében bizonyos időhöz kötött szabadságvesztés terhe alatt, kötelezni fogják a felmondási idő pontos betartására.

Marad a végrehajtás lehetőségének kérdése. Lehet-e ezer vagy több váratlanul sztrájkoló munkást megbüntetni? A közvélemény válasza az, hogy lehet. Angolországban létezik törvény, melynek értelmében az, ki fontos foglalkozási ágban munkaszerződést megszeg, nyolczvan font pénzbírságra, vagy behajthatlanság esetén, három havi fogházbüntetésre ítéltető. A mi Angolországban lehetséges, az a szomszéd Franciaországban is alkalmazható és a francia előrelátó politikusok, ilyen vagy ehhez hasonló rendszabály életbeléptetését sürgetik.

A FRANCZIA NŐKRŐL.

Paris, 1907 április 9.

A francia sajtót a múlt héten bejárta az a hír, hogy Clemenceau belügyminiszter rövid úton értesítette egy nagy olasz lap jól ismert bécsi levelezőjét, hogy huszonnégy óra alatt hagyja el Parist és Franciaország területét, mert lapjában a francia nőkről és francia erkölcsökről hazug, az igazságnak meg nem felelő, sértő cikkeket közölt. A hírlapíró igénybe vette az olasz nagykövet segítségét. A francia belügyminiszter erre hajlandó volt a kiutasítást visszavonni, az olasz hírlapírónak pedig nem jutott egyéb az ijedtségnél és az abból levonható tanulságnál, hogy még sem illik egy nagy ország vendégszeretetével visszaélni és a világ legelragadóbb teremtéséről, a francia nőről, az igazságnak meg nem felelő, felületes benyomásokon alapuló sértő leírásokat közölni.

A Parisban rövid ideig tartózkodó, vagy rövid látogatásra érkező idegen csakugyan hamis véle-

ményt szerez a francia nőkről. Első sorban abba a hibába esik, hogy Franciaországot Parisról itéli meg és ezen óriási kozmopolita városba a világ minden végéről érkező és leggyakrabban vagy legkönnyebben látható nőket, a szerény, finom műveltségű, jó modorú francia nőkkel zavarja össze. Talán innét van az, hogy külföldön egészen hamis színben tüntetik fel a francia nőket és a francia családi és társadalmi életet. A regényes színműírók nem kis mértékben járultak hozzá, hogy a francia állapotokat nem ismerő idegen azon benyomás alatt álljon, mintha a francia családi életben a házasságtörés és elválás nagyobb szerepet játszanék, mint bármely más európai vagy amerikai civilizált országban.

A modern regény- és színműírók cselekményüket a társadalom bizonyos osztályából merítették és évtizedeken keresztül majdnem biztos sikerre számíthattak, ha a leleményességgel párosult szellemesség, házasságtörés vagy válási esemény körül forgott. Csakhogy a tárgy megválasztására és bizonyos irányban való feldolgozására, a divat és a szokás lényeges befolyással van. Ma már a legtehetségesebb színműírók, új darabjaik részére, komolyabb vagy nemesebb erkölcsű nőket választanak cselekményeik képviselőjéül.

De bármiképpen is álljon a dolog, a regényben és színpadon bemutatott francia nő különbözik a

családi, társadalmi és nemzeti életben gyakran található tipikus alakoktól. Régi elv, hogy a színpadon és regényben nem mindennapi, nem közönségesen gondolkodó és cselekvő személyeket 'kívánunk látni. A modern francia társadalmi színdarabokban legtöbbször gyengébb erkölcsi alapon szereplő nő, lehet francia szerző alkotása, vagy francia szellemesség szüleménye, de nem kizárólag francia típus, hanem minden modern, mondhatnám túlérett társadalmi élet gyakran tapasztalt jelensége. A francia nő erkölcs és erény dolgában bármely művelt nemzet erkölcsös és erényekben gazdag nőivel egy színvonalon áll; jellemvonásai közé tartozik az, hogy családjához ragaszkodó, kötelességét híven teljesítő, finom műveltségű, takarékos és szerény.

Midőn ezelőtt tizennégy nappal Berthelotnak – a tizenkilencedik század e kimagasló dicsőségének – földi maradványai a Pantheonba örök nyugalomba elhelyeztettek, a nagynevű tudós utolsó akarata szerint, de az ország közvéleményének kifejezett kívánságára is, a francia kormány elhatározta, hogy Berthelotnénak, mint a francia női erény mintaképének, a Pantheonban férje mellett ad helyet. Berthelotné igazi francia nő volt, ki egész életén át férje halhatatlan alkotásait szellemével, gyengédségével és bátorításaival elősegítette. Mint fiatal asszony, tehetséges festő hírében állt:

hogy megkönnyítse a tudós vegyész munkáját, hogy megkímélje a laboratórium kicsinyes gondjaitól, feláldozta a festészet iránti hajlamát és örökre félretette ecsetét. Micheletné a híres történetíró felesége és Curiené, a Radium feltalálójának felesége, a francia női erénynek és áldozatkésztségnek szintén megható példái.

Az életből vett ily klasszikus példák mellett, mit bizonyítanak a szerzők regényeiben és színdarabjaiban bemutatott nők frivol alkotásai? Más nemzetek irodalmi termékeit vizsgálva, épp annyi igazságtalansággal és balgasággal következtethetnénk Goneril, Gabler Hedda vagy Faust Margitjának gyengeségeiből, az illető országok női erényeinek hanyatlására.

Legtovább mennek e tekintetben az amerikaiak. Nagy tömegekben, évről-évre emelkedő számban keresik fel Franciaországot. A francia, angol és német hajók hónapokkal előre teljesen le vannak foglalva, Amerikából francia kikötő-városokba induló utasok részére, kik rengeteg milliókat költenek a francia fővárosban és egyéb élvezetet és szórakozást nyújtó központokban.

Mit kezdenének a Rue de la Paix híres szabó- és divatáru-, ékszer- és automobil-üzletei, az amerikaiak aranya nélkül? Noha az Egyesült-Államok lakosai legtöbbet utaznak Franciaországban, bátran lehet állítani, hogy legkevésbé ismerik a francia

szokásokat, erkölcsöket és a francia nőket, kikről egyáltalában igen hamis véleményeik vannak. Ez onnan van, hogy az amerikaiak az összes utazó nemzetek közt legkevésbé nyelvtudók. Száz utazó amerikai közt, kilenczvenöt bizonyára csak angolul tud és így mindazt, a mit Parisban látnak, a mivel a párisi nők szórakoztatják őket, francziának tartják. A spanyol, olasz, orosz, német és magyar utazók már kedvezőbb helyzetben vannak, mert kisebb-nagyobb mértékben bírják a francia nyelvet és meg tudják magukat értetni. Csakhogy utazásuk célja nagyobbára Paris, Nizza és Biarritz meglátogatására szorítkozik. E helyek nagyszabású szórakoztatást nyújtanak ugyan, de nem alkalmasak arra, hogy az igazi francia családi vagy társadalmi életről alapos tájékozást nyújtsanak.

Közgazdasági tevékenység tekintetében az ipari, kereskedelmi, tudományos és művészeti életben, egyetlen nemzet női osztálya sem vesz oly tevékeny részt, mint a francia nő. Száz és száz millióra megy évenként a francia nő művészete és izlése által kreált iparok jövedelme. Nem rég közölt statisztikai adatok szerint a Rue de la Paix kizárólag nők által igazgatott ruha-, kalap- és egyéb toilette-üzletei, évenként kétszáz millió franknyi forgalmat mutatnak ki. Sok ezerre megy azon háztartások száma, hol a férj és feleség együtt hivatalnoki, ipari vagy szolgálai kereset után néz és éveken át

takarékosan élve, a frankot frankhoz rakva addig dolgozik, míg először a nő, aztán ötven-hatvan év körül a férj is visszavonulhat a munkából. Innét van az, hogy sehol a világon annyi járadékból élő család nincs, mint Franciaországban.

Társadalmi foglalkozás tekintetében a francia nőnek egyenjogúsága a férfival rég el van ismerve. Az egyetem nyitva van előttük és ma már gyakran találkozunk nőkkel, kik orvosi, ügyvédi, tanári, írói, irodai állásokat foglalnak el. A feminizmusról szóló viták jóformán kimentek a divatból, mióta a gyakorlati élet kimutatta, hogy a nők még a legmagasabb foglalkozási ágakat is betölthetik és hogy majdnem mindnyájan alkalmasak a társadalmi élet közepén elhelyezett foglalkozási ágakra. Ezért helyesen cselekszik a modern fel fogás, ha azt kívánja, hogy mindama foglalkozási ágak, melyek nem nagy fizikai erőt igényelnek, a nők és gyenge testalkatú férfiak részére tartassanak fenn.

Vannak foglalkozások, melyeket a nők, noha arra kiválóan alkalmasak, nem igen szeretnek. Ilyen például a fodrázmesterség, melytől nem lehet elvitatni, hogy bizonyos művészi érzéket és ügyes séget is igényel. Épp úgy ritkán látunk nőket a gyógyszerészeti pályán, noha majdnem minden országban e pályák is nyitva állanak előttük. A nők e foglalkozáshoz szükséges kvalitásokkal nagy

mértékben rendelkeznek. A gyógyszerészet kiváló tisztaságot, ügyességet, figyelmet, fegyelmezettséget igényel. Másrészt azonban a nők gyakran lassúak és határozatlanok, a gyógyszerészetben pedig gyors elhatározásra szükség nincs, sőt elhamarkodás sokszor nagy bajt is okozhat. Szóval a nők kitűnő gyógyszerészekké válhatnak és az utolsó években tényleg nagyobb számban is látogatják a francia egyetemeket.

A mi különösen az ügyvédi és orvosi foglalkozásokat illeti, valljuk meg, hogy a nők e pályákon nem nagy sikereket arattak; nem azért, mintha a női tehetség nem bírna azzal a mélységgel vagy ruganyossággal, mely jó ügyvédi vagy orvosi gyakorlathoz szükséges, de azt hiszem azért, mert e pályák oly fizikai erőt igényelnek, melylyel a nők általában nem rendelkeznek. Egy több órás védőbeszéd vagy tárgyalás, a betegekhez vezető ezer lépcső fáradsága, oly fizikai erőt követel, melylyel a nők könnyebben fáradó, gyengébb testalkata el nem bír. Úgy látszik, hogy a nagy fizikai erőt igénylő foglalkozások a társadalmi élet felső és alsó rétegeiben vannak. Az alsók közé tartoznak a munkás, kőműves, kovács, stb. mesterségek, a felsőkhöz pedig az ügyvédi, orvosi, politikai pályák. A nők gyengébb testalkatához mért foglalkozások a kettő között foglalnak helyet.

Mindazonáltal egy, a feminizmusért küzdő,

szellemes nő azt kívánta, hogy kettőnek kivételével minden pálya nyitva maradjon a nők részére. E két pálya pedig a képviselői és főrendiházi (szénátusi) pálya.

Egyik barátja kérdezte, hogy miért akarja a nőket éppen a képviselőségből kizárni?

A szellemes nő azt felelte:

– Azért, hogy ne nevezzenek bennünket »Femmes de Chambre«-éknek.

– És miért nem akarja, hogy a nők a szenátus tagjai lehessenek'?

– Mert akkor a törvény szerint megkívánt negyvenéves korunkat kellene bevallani . . .

FRANCZIA-NÉMET KÖZELEDÉS.

Páris, 1907 április 25.

Radolin herceg, Németország francia nagykövete, múlt évben a marokkói kérdésben, mikor köztudomásúlag a francia-német háború kitörése csak hajszálon függött, kormánya nevében Rouvier külügyminiszter előtt a következő nagyjelentőségű szavakat használta: »Ne felejtse el, hogy a marokkói kérdést teljes haderőnkkel védjük.« A francziák tényleg el nem felejtették ezt és Németországnak a marokkói kérdésben tanúsított magaviseletét még sokáig nem fogják elfelejteni. Ezt érzik is Németországban, mert múlt év november havában, Bülow német birodalmi kancellár a francia nagykövet szavait mintegy enyhíteni akarván, a Reichstagban a német-francia viszonyról nyilatkozva, kijelentette: »Köztünk és Franciaország közt legfeljebb korrekt egyetértés lehetséges. Reméljük, hogy mindkét nemzetben erősödni fog a meggyőződés, hogy

egyiknek se áll érdekében, a háború irtóztos nyomorúságait magára vonni és a két ország fejlődését megakasztani.«

Bülow herczeg éleslátására vall, hogy a két ország közt lehetséges viszonyt ily pontosan körülírta. Bármennyire törekednek is államférfiak és nemzetgazdák a fennálló ellentéteket kiegyenlíteni, az 1870-iki események és azok következményei, a most élő generáció előtt még sokkal élénkebb emlékezetben állanak, semhogy a gyűlölség vagy elkeseredés helyét barátság vagy akárcsak érzelmi érdekre alapított közeledés válthatná fel. A fajok mély érzéseit tetszésünk szerint nem irányíthatjuk, mert billentyűi kézzel nem foghatók. A népek lelkiismeretében rejlő rokon- vagy ellen-szenvek ritkán ellenőrizhetők, mert hőfoki változásai, az emberiség folyton mozgó légköreivel szoros összefüggésben állanak.

Németország engedhet Marokkóban, Cambon berlini nagykövet zsenialitása egyengethet áthidalhatatlannak látszó utakat, de Elzász-Lotharingia elvesztése, oly mély sebet ejtett a francziák forró hazaszereteten, melyet harminczhét év néma fájdalma és türelmes várakozása beforrasztani nem tudott.

Az elzásziak még most is nagyon szeretik Franciaországot. Az elvesztett tartományokról áthallatszó hangok arról tanúskodnak, hogy a

meghódított lakosság szíve megtelik lelkesedéssel, ha valaki szeretettel megemlékezik Franciaországról vagy a francia népet jellemző kitűnő tulajdonságokról. Ezen érzés tapasztalható öreg és fiatal elzászinál egyaránt. Az öregek, Franciaország régi katonái, bámulatos emlékező tehetséggel megáldva, elragadtatással beszélnek a fiatalabb nemzedéknek, hogy mi volt Franciaország a régi jó időkben, és a fiatalok épp oly hűek elvesztett hazájukhoz. A katonai szolgálatnak ugyan Németországban tesznek eleget, mert a francia hadseregben szolgáló német-elzászi, hacsak a szökevényre szabott büntetést nem akarja kiállani, negyvenöt éves kora előtt nem térhet vissza Németországba. A régi családok arczképgyűjteményei arról tanúskodnak, hogy a férfiak nagy százaléka a francia hadseregben szolgál. Az előkelő családok tekintélyes része Franciaországban és különösen Parisban tartózkodik és kétséget nem szenved, hogy háború esetén Németország, e lakosság franciaellenes indulatára, nem igen számíthatna. A francia gondolkodási mód még most is uralkodik az elzászi lakosságon. A tehetős családok fiatalságának ambíciója a francia nyelvet úgy elsajátítani, mint a hogy a francziák beszélnek; azért igen nagyszámban jönnek Franciaországba és megelégednek szerényebb állásokkal, még akkor is, ha otthon jobb viszonyok között élhetnének.

A mindennapi élet részletei arról tanúskodnak, hogy az elzásziak szokása és érzése harminczhét év után is francia maradt. A vendéglők földszinti helyiségeiben mindenütt Vilmos császár arc képe található, de a lakoszobákban és magánhelyiségekben igen gyakran található Franciaországot, a francia köztársasági elnököt, a francia hadsereget, hadihajókat és a párisi nevezetességeket ábrázoló fényképeket vagy olajfestményeket, míg Berlinről vagy nevezetességeiről szóló képeket alig lehet látni.

Mindenki szívesebben beszél francziául, németül csak a rendőrség és a vasúti személyzet.

Ezeket tudják Franciaországban és a francia hazafias sajtó és testületek gondoskodnak róla, hogy az elvesztett tartományok iránt táplált meleg érzés ki ne hűljön.

Mindezek daczára az úgynevezett reváns-háborút nem akarja senki, mert a harmadik francia köztársaság alapjában békeszerető. A nagy német-francia háború óta elmúlt harminczhét év bebizonyította, hogy mily óriási értékkel bír az ország politikai és közgazdasági fejlődése szempontjából egy zavartalan, haladásnak szánt hosszú békés időszak. Azért az egész francia lakosság pártkülönbség nélkül kívánja a békét és a Németországgal való békés szomszédságot. E békés egyetértésre épített kedves szomszédságért, Francia-

ország áldozatot is hozni kész, de sok időnek kell még elmúlnia, míg a mindkét oldalon szükségesnek érzett közeledést, meleg barátság és őszinte szeretet fogja felválthatni.

Franciaország politikai tekintélye az utolsó pár esztendőben rendkívüli módon emelkedett. Egyrészt az orosz-francia szövetség, másrészt a francia-angol barátság és az ennek következtében készülő orosz-angol közeledés, oly impozáns helyzetet teremtettek Franciaországnak, melyre a Rajnán túli országból, ha nem is irigy szemmel, de bizonyos féltékenységgel és annál nagyobb éberséggel tekintenek.

Noha Németország óriási katonai hatalmát és hadserege kitűnő fegyelmezettségét mindenki elismeri, nem szenved kétséget, hogy e hatalmas állam egy évről-évre nagyobbodó bajban szenved. Németország felülete csak négyezer négyszög kilométerrel nagyobb, mint Franciaországé, holott húsz millióval nagyobb lakossága van, mint francia szomszédjának. E lakosság minden öt esztendőben 33 millió lélekkel emelkedik, holott Franciaországban az ötévi szaporodás csak 250.000 lélekből áll. Németországban minden négyszög kilométernyi területen 112, Franciaországban 70 ember él, a miből aztán az következik, hogy míg a francia igen kényelmesen él az ő területén, a német már kevésbé jól érzi magát. Az igaz, hogy vannak

országok, hol a lakosság még sűrűbb, mint például Angolországban, hol egy négyszög kilométeren 140 lélek él; csakhogy Angolország óriási termékfogyasztó gyarmatokkal rendelkezik, a hová a sűrű, felesleges lakosság nagy része átköltözik, holott Németország rossz és egészségtelen éghajlattal bíró gyarmatai erre alkalmatlanok.

Az utolsó orosz-japán háború japán győzelmei következtében, Kína és a keleti országok a német ipari termékek részére el vannak zárva, Amerikát nagyobbára a Monroe-doktrína védi, Kis-Ázsiát és Mezopotámiát, Angolország Egyiptom és Perzsia szempontjából őrzi, úgy hogy az évenként mintegy 800.000 emberrel szaporodó, jelenleg 60 millió főből álló Németország, óriás mértékben emelkedő ipartermékeivel, saját ereje és életképessége által fenyegetve, minden oldalról korlátokkal van körülvéve.

E korlátok igen nagy veszélyt rejtenek magukban, mert a német lakosság szaporodását épp úgy, mint termékei produkcióját megakadályozni nem lehet. A túltermelés helyes irányokba való terelésében, egyetlen nemzet sincs annyira érdekelve, mint Franciaország, melyre, mint közvetlen szomszédra, nem lehet közönyös, hogy Németország a távoli világrészekben emberi és ipari túltermelése részére, valamint ambíciója kielégítésére találjon megfelelő tért. Aztán fontos az is, hogy a messze világrészekben folytatott gyarmatpolitika sokféle bajával és gondjával, Euró-

pától elvonja Németország figyelmét. Az utolsó évtizedben Európa békéjét semmi sem biztosította jobban, mint mikor Oroszország keletázsiai ambíciója következtében összeütközésbe került Japánnal, úgy hogy Európa most nyugodt lehet, hogy orosz részről sok esztendőn át, az európai béke megzavartatni nem fog.

A MODERN SZÍNIRODALOMRÓL.

Paris, 1907 április 29.

Capus Alfréd a modern társadalmat jellemezni akarván, azt fényképező készülék előtt álló nyugtalan személylyel hasonlította össze, mely abban a pillanatban, mikor lefényképezni akarjuk, hirtelen mozgással megzavarja a kép hű felvételét.

Maga a társadalom nyugtalan egyéneivel, ideges egzisztenciáival, váratlan eseményeivel folyton új alakokat teremt, melyek színpadi bemutatásra nem oly alkalmasak, mint a nagy színházi mesterek régi kipróbált alakjai. Könnyű volt Dumasnak, Augiernek, Sardounak a nyárspolgár, a katona, az arisztokrata, a pénzember, a nagyvilági hölgy vagy a munkásnő általános jellemvonásait bemutatni. Elégséges volt erre a célra egy vagy két külön specziális ismertető jelt elénk állítani és a cselekmény hosszabb bevezetés vagy magyarázat nélkül megindulhatott.

Ma már a modern színházban ezekkel az

eszközökkel el nem érhetünk sikert. Minden színpadi egyén külön tanulmányt és megfigyelést igényel, minek következtében az események, a komplikációk és meglepetések nem keltik fel bennünk ugyanazt az érdeklődést mint régen. Ugyanazon társadalmi osztályhoz tartozó egyének közt bizonyos szakadás állt be és a polgárok már nem egyformák: az egyik klerikális, a másik szabadkőműves, ez fanatikus és vallásos, amaz közönyös. Az ily szétválások majdnem minden osztályban tapasztalhatók és azért a modern színirodalom új alakjai nem oly rendesek, nem oly világosak, nem oly egységesek mint a régi híres darabok klasszikus személyiségei. Szóval, a mai drámaíró alakjai felépítésénél kevesebb anyaggal rendelkezik és így cselekményét leggyakrabban a szenvedélyek, a tények és a benyomások forrásaiból kénytelen meríteni.

A modern drámaíró első feltétele az, hogy alaposan ismerje korát. A színházi terem nézőinek legnagyobb része érzéktelen a vígjáték vagy dráma meglepő fordulatai és váratlan változásai iránt, mert régóta ismeri a színpadi kalandokat és hazugságokat. De van tárgy, mely iránt mindig érdeklődik és melylyel szemben blazírtsága megszűnik és ez a tárgy: ő maga, az ő környezetében, korában és erkölcsi életében, mikor cselekszik, nevet, szenved, gondolkodik vagy szeret.

A legjobb bizonyíték arra nézve, hogy a közönség elvesztette érdeklődését minden iránt, a mi nem korához tartozik, az, hogy két színpadi műfaj, mely évtizedeken keresztül óriási sikert aratott, majdnem teljesen kiment a divatból és a szokásból. E két műfaj: a melodráma és a bohózat, mindkettő természetüknél fogva a megríkatásban épp úgy, mint a megkaczagtatásban oly brutális eszközökkel dolgozik, hogy idegszervezetünkkel és felfogásunkkal nem igen fér össze. Ez az oka annak, hogy a közönség nagyobbára e műfajoktól elfordult és a szerzők sem igen ápolják. A melodráma régi színházai, melyek évtizedeken keresztül csak ezt a műfajt ismerték, a közönség ízlését követve, a modern drámára, a bohózatszínházak pedig a vígjáték ápolására tértek át.

Az igaz, hogy az egyes műfajok közti régi határvonal, mely az egyiket szorosan megkülönböztette a másiktól, szintén megszűnt. E tekintetben bizonyos anarchia kapott lábra, mely összezavarta a különböző műfajokat. így gyakran hallunk beszélni társadalmi, tudományos vagy elméleti darabokról, mintha a munkás és munkaadó közti összeütközést, vagy sztrájkot bemutató jelenet nem volna épp oly társadalmi jelenség mint a házasság, vallás vagy pénz körülményeire felépített cselekmény.

De bármilyen legyen is a műfaj elnevezése vagy tartalma, akár nevetés vagy sírás, akár öröm

vagy keserűség előidézése a szerző célja, sikert a mai színpadi és színházi viszonyok közt csak akkor érhet el, ha az író irodalmi hivatottsága lépést tart a művészeti haladással. A francia Société des gens de lettres k zls e szerint, jelenleg körülbelül t ezer francia színműíró el, kinek egy vagy több felvonásos darabját Parisban vagy valamely vidéki színpadon előadták és több ezer oly  r  el Franciaországban, ki valamely színházi igazgatóhoz benyújtott darabja elfogadását vagy visszautasítását aggódva várja. E s mokat olvasva, azt hinné az ember, hogy a színirodalom fejlődésének arany korszakát  lj k, pedig ha hanyatlásról nem is beszélhetünk, bátran lehet állítani, hogy a mostani korszak sz nirodalmi kit n s gekben semmivel sem gazdagabb, mint a múlt s zad utolsó huszonöt évi korszaka. De egy sajt s gos irodalmi tünettel állunk szemben, melyet konstatálni érdemes. A napisajtó óriási terjedésénél és fontosságánál fogva naponként részletes híreket k z l a sz nh z kr l, új és kipróbált szerzők darabjairól, irodalmi sikereiről. A tanult és tehetséges fiatal ember látva, egyr sztt az útjába gördülő nagy nehézségeket, melyekkel pályáján naponként találkozik és m sr sztt az irodalmi téren némelyek által  l rt sikereket, sokszor meggondolatlanul ott hagyja kenyérkereső pályáját  z rt, hogy ezentúl az irodalomnak szentelje életét és hivatását. Azelőtt a hírlapirodalom volt az, mely a

bizonyos tehetséggel megáldott elégedetlen elemeket befogadta, de újabb időben a hírlapírás a lapokba befektetett nagy tőkéjénél, naponként emelkedő nagy fontosságánál és befolyásánál fogva ép oly tanultságot, előkészületet és gyakorlatot igényel, mint bármely más specziális előtanulmányt követelő foglalkozás, mely azonkívül szintén már a túltömöttség modern betegségében is szenved. Ezért a tanult és művelt fiatalság legnagyobb vágya és ambíciója a színház felé fordul és innét van az, hogy a legtöbb színházigazgató panaszkodik, hogy ha a benyújtott darabokat mind el kellene olvasnia, a nap huszonnégy órája sem volna elégséges.

Valóságban színdarabot írni aránylag könnyű dolog, de színpadon sikert aratni vele, nagyon nehéz. Bizonyos műveltséggel és tanultsággal, élénk képzelemmel és megfigyeléssel nem nehéz párbeszédés drámát vagy vígjátékot megszerkeszteni, melyben férfiak és nők értekeznek szerelemről, házasságról vagy válásról. Sőt azt is észreveszszük, hogy elég érdekes cselekmény is fűzi össze a szálakat, úgy hogy a darab elolvasása azt a benyomást kelti fel bennünk, hogy érdekes színirodalmi termékkel állunk szemben. De ha a színházban kiosztják a szerepeket és a cselekmény személyesítőit élő lények képviselik, hamar tapasztaljuk, hogy az a drámai jelenet, mely tói a legnagyobb sikert vártuk, a hosszú párbeszéd, melyet legszemlemesebbnek tar-

tottunk, egészen hidegen hagynak és a biztosra várt effektusok és emóciók elmaradtak; valószínűleg azért, mert a mit az olvasásnál világosnak gondoltunk, a színpadon értelmetlen, vagy azért, mert a fellépő személyek sokszor balga párbeszédben a kelletténél tovább untatnak bennünket. Sokszor azért is, mert a szerző a cselekményt úgy vezette, hogy felvonás közben végezte el azt, a minek szemünk láttára kellett volna megtörténnie. Néha a várt eredmény vagy hatás elmaradt azért, mert olyasmit magyaráznak hosszasan és részletesen, a mi magyarázatot egyáltalában nem igényel, szóval előadás közben nem találtuk meg azt, a mit olvasás közben láttunk és vártunk. És mégis a darab ugyanaz, a cselekmény, a tárgy és megoldása, a szereplő személyek nem változtak meg; csakhogy az egész benyomás más, annál a körülménynél fogva, hogy hangosan beszélő élő lényekkel állunk szemben. A fiatal író munkája, melynek esetleg irodalmi értéke, kellemes cselekménye is van, nem állotta ki a színpadi tűzpróbát és az igazgató kénytelen azt mint hasznavehetetlent félretenni, mert a szerző az úgynevezett »színpadi mesterséget« még nem ismeri, vagy egyáltalában nem fogja ismerni soha.

Mióta a színműírók a különféle műfajok közti határvonalat nem tartják be oly szigorúan, a nézőközönség maga is megváltozott. Huszonöt évvel

ezelőtt tisztában voltunk magunkkal, ha vígjátékhoz, drámához vagy szomorújátékhoz váltottunk jegyet és mintegy előkészített, befolyásolható, engedékeny lélekkel vártuk a cselekmény fejlődését és megoldását. A mai színházi terem képe egészen más. Ma a drámai művésztől nem várjuk többé ugyanazt az egységet, rendszert és felosztást, hanem minden előítélet nélkül egészen átengedjük magunkat a szerző akaratának, ki tetszése szerint vezet bennünket víg vagy szomorú cselekményen keresztül, esetleg mindkettőn át. Elfogadjuk az élet minden szempontját és körülményét a színpadon, mert a mindennapi élet is sokszor minden átmenet nélkül hasonló változásokkal jelentkezik. Nem törődünk se teóriával, se iskolával, hanem keressük a szenzációt, mintha igazi dráma előtt állanánk.

Azt lehet állítani, hogy minél jobban vegyülnek a társadalom különféle osztályai és minél nagyobb befolyást gyakorol az egyén a társadalomra, annál inkább vegyülnek a drámai műfajok és annál inkább közeledik a drámai művészet ama határ felé, hogy a dráma egyedüli fennálló törvénye: a drámaíró saját vérmérséklete és drámai képessége.

A világ legnagyobb színházai kénytelenek voltak e külső befolyásnak engedni. Hol vannak a csak bizonyos műfajok részére fentartott régi színpadok? A Théâtre Français, a Vaudeville, az Odeon

és Gymnase épp úgy mint nálunk a Nemzeti Színház, a Vígszínház és a Népszínház egyaránt engedtek a kor befolyásának, mely különösen abból áll, hogy specziális műfajok részére fentartott színház alig van többé; hogy az utolsó huszonöt év alatt előadott darabok felépítése, tárgya és lebonyolítása épp úgy mint a művészek játéka és a közönség ízlése alaposan megváltoztak.

ANTIMILITARIZMUS.

Paris, 1907 május 15.

Mióta alkotmányos országokban a szabad sajtó a szó és gondolat leplezetlen megnyilatkozását terjeszti, mindig akadtak teoretikus és gyakorlati emberek, kik a háború szükségességéről, vagy mint barbár kornak visszamaradt intézményéről, irtak és vitakoztak. A szabadelvű kormányok a kérdésről való korlátlan véleménynyilvánítást addig, míg a fennálló jogrendet, vagy az állam biztonságát védő szervezetekbe nem ütközött, rendszerint nem kifogásolták. Újabb időben azonban, különösen Franciaországban, forradalmi szocialista izgatások következtében, a háború és katonaság szükségessége dolgában volt véleménynyilvánítások, elhagyták a megengedett határt. Az izgatók véleményeiket bizonyos rendszerbe foglalva, antipatriotizmus vagy antimilitarizmus elnevezés alatt a társadalom alsóbb osztályaiban terjesztették, úgy hogy a kormány és közvélemény nem maradhatott

közönyös a forradalmi izgatásokban rejlő veszéllyel szemben.

A hazaellenes tanok legvakmerőbb terjesztője Hervé, a forradalmi szociálisták vezére, ki már 1905-ben a besorozott katonákhoz nyilvános hirdetésekben többek közt a következő felszólítást intézte: »Ha a tőkepénzesek vasszekrényei megvédése céljából, a hasonló mostoha viszonyok közt élő bajtársaitok ellen az ország határára küldenek, ne fogadjatok szót. Az általános mozgósításra sztrájk és felkelés legyen válaszatok.«

Egy másik, különösen a munkásnegyedekben nyilvánosan kiragasztott hirdetésben neve aláírásával a következőket írta:

»Ha valamikor felszólítanak, hogy nyomorúságban élő testvéreitekre lőjjetek, mint a hogy az Chalomban és Limogesben történt, munkások, a holnap katonái, ne habozzatok! Engedelmeskedjétek és adjatok tüzet, de nem társaitokra, hanem forduljatok azok ellen az arany galléros tisztek ellen, kik hasonló parancscsal hozzátok fordulni merészelnék.«

A múlt évi novemberben Limogesben tartott szociálista kongresszuson a nagy számban összegyűlt hívőknek Hervé ezeket mondta:

»Nem vagyunk hajlandók életünket a francia hazáért feláldozni; nem vagyunk hazafiak és mint szociálisták nem is lehetünk azokká, mert a haza

mostoha anya és mi a mostoha anyákat nem szeretjük.«

Magától értetődik, hogy a francia kormány ezen izgató üzemeket nem tűrte, és Hervét, ki történelmi tanár volt, megfosztotta állásától, a bíróság pedig hazaellenes izgatás miatt több havi börtönre ítélte. Picquart hadügyminiszter múlt héten ugyan kijelentette, hogy az antimilitarizmus sehol a hadseregben nem talált visszhangra, mégis tagadhatatlan, hogy Hervé követőkre akadt, és hogy merész fellépése a sajtóban nagy port vert fel és a hazafias közvéleményben óriási megütközést keltett.

Czivilizált országokban a szabad eszmék terjedésével, a társadalmi elégedetlenek száma is emelkedik. Ha az általános jólét szempontjából a prolelárizmus Franciaországban kevésbé terjedt, mint más nyugati országokban, hol a megélhetési viszonyok nem oly kedvezők, mégis a harmadik köztársaság politikai konstellációja miatt, a kormány és az állami intézmények ellen intézett támadás sehol sem élesedett ki annyira, mint Franciaországban. Másrészt azonban bizonyos, hogy ennek az egységes nemzetnek hazafias érzése bámulatraméltó. A hazaszeretet forrósága sehol magasabb hőfokot nem mutat, mint ennek a természet minden kiváltságával megáldott nemzetnek szívében. Vannak politikai pártok, melyek a katonai szervezet mostani rendszerével megelégedve nincsenek,

de úgy a köztársasági, mint a radikális és szociálista pártok egyetértének abban, hogy addig, míg az összes civilizált államok oly rendszabályokat és intézményeket nem léptetnek életbe, melyek a háború lehetőségét mindenkorra kizárják, katonai szervezet, mely az országot bármely oldalról jövő támadás ellen megvédi, nélkülözhetetlenül szükséges. Kétséget nem szenved, hogy az az ellenség, mely Franciaországot megtámadja, az egész francia nemzettel fogja szemben találni magát.

Azok az idők, mikor a királyok és államfők egyedül, tetszésük szerint határoztak béke és háború felett, rég elmúltak. Az alkotmányos államok modern törvényei szerint, az államfők személyes akarata már nem az egyedüli döntő tényező, hanem legfeljebb befolyásolhatja a háború kitörését. Ha a háború üzenete némely monarchikus államban az államfő fentartott jogai közé tartozik, a háborúhoz nélkülözhetlen költségek megszavazása, minden alkotmányos országban, a nép kizárólagos, meghamisíthatlan joga. A régi időkben az emberek elhitték, hogy a háború providenciális intézmény, de szervezete és célja természetellenes lévén, a modern felfogás már másképen gondolkodik. Igaz ugyan, hogy a világ rendje szerint a föld összes állatai, magát az embert sem véve ki, sokszor ösztönszerűleg tépik és megsemmisítik egymást, de azért e küzdelmet legfeljebb a darwinizmus tanára,

a létért való küzdelemre, de nem providenciális intézményre, lehet visszavezetni.

Az az általánosan elterjedt vélemény, mintha a háború az emberi faj fentartása céljából szükséges baj volna, mesevilágba való. A földgömb egy nagy része még ma is lakatlan. Az Egyesült-Államokban ma nyolczvan millió ember lakik, de elfér háromszáz millió. Kanadában él hét millió ember és könnyen elfér szintén háromszáz millió; Oroszországban ma százhusz millió ember él és elfér háromszáz millió és e példát tovább lehetne folytatni, ha e tétel egyáltalában még bizonyításra szorulna. Az emberi faj ritkítását tehát nem szükséges mesterséges úton előmozdítani. Lehet azt bátran magára a természetre, a világ folyásával járó kikerülhetetlen járványokra és egyéb pusztító szerencsétlenségekre bízni.

Mindaz, a mit Hervé e tapasztalati tényekből következtet, nem egyéb, mint bűnös frivolitás. Legjobb bizonyíték rá Bebel, a német szociáldemokraták hírneves vezérének nyilatkozata. Midőn Hervé hazafiatlan propagandájáról értesült, minden habozás nélkül kijelentette, hogy daczára annak, hogy a német szociáldemokraták, a háború megakadályozását és a béke állandó biztosítását nemzetközi bíróságok felállításának követelésével és minden tőlük telhető eszközzel előmozdítani törekednek, mégis addig, míg a háború minden veszélye

kizárva nincsen, katonai szervezet létezését szükségesnek tartják. Azért pártprogrammjukban befoglaltatik azon követelés, hogy az ország minden polgára oly nevelésben részesüljön, mely őt katonai szolgálat teljesítésére alkalmassá teszi és hogy állandó hadsereg helyett, a milícia rendszere alkalmaztassék. Kijelentette egyúttal hogy ha a német szocziáldemokraták valamely tagja a Hervééhez hasonló tanokat terjesztene, azt a párt soraiból kizárná, mert mikor kivihetetlen követelései az ország érdeke ellen törekszik, a pártprogramul ellen súlyosan vét.

Hervé és Bebel felfogása közt a különbség óriási. Bebel minden agresszív támadó háború ellensége és legfeljebb béke idejében befoglalja pártprogrammjába a katonai rendszer módosítását és a háború lehető kikerülését; de nem ismeri el a katona vagy polgár azon jogát, hogy a háború kitörése után annak jogosultságáról vagy felesleges voltáról vitatkozásokba bocsátkozhassék, vagy pláne a határok védelmét megtagadhassa. Háború esetén, akár támadó, akár védelmi összeütközésről legyen szó, a veszély ugyanaz és az ország, ha azt a legvégsőbb erélylyel meg nem védjük, kéréllhetetlenül az ellenség kezébe kerül.

A háború politikai megbírálása tehát nem lehet az egyes katona joga. Ha a kormány és törvényhozás a nemzet érdekében oly életbevágó

rendszerbe nyúltak, mint a háború esetére szóló mozgósítás, nincs idő se töprengésre, se politikai vitatkozásokra, hanem kell, hogy minden fegyverfogható polgár a hazája iránti kötelességét teljesítse.

Hervé a Bebel részéről váratlanul ért támadással szemben, a német szocialista vezér öreg korára hivatkozva, szemére vetette, hogy se saját pártja gondolkozásáról, se a német kaszárnyák hangulatáról tájékozva nincsen. A ki a német hadseregben divó szigorot ismeri, tudja, hogy szófogadás és pontosság tekintetében ott tréfát nem ismernek. Ami azt a megjegyzését illeti, hogy saját pártja gondolkodásáról tájékozva nincsen, elég lesz megjegyeznünk, hogy Bebel a német szociáldemokraták leghivatottabb és legtehetségesebb képviselője.

Hervé propagandája nemcsak a francia, hanem az összes európai államok katonai szervezete szempontjából veszélyes.

JOGOSULT-E A HALÁLBÜNTETÉS?

Paris, 1907 május 20.

A halálbüntetés megszüntetéséről szóló cikkem »Az Újság« olvasói közt úgy látszik nem találkozott azzal az általános helyesléssel, melyre tárgya áttanulmányozásánál és feldolgozásánál minden író törekszik. Barátoktól és ismeretlen olvasóktól számos levelet kaptam, melyben csodálkozásuknak adnak kifejezést, hogy a legszebb világvárosban és a legszabadabb országban élő ember miképpen lehet annyira hátramaradott, hoçv a halálbüntetés fentartása mellett hoz fel érveket akkor, mikor a francia képviselőház igazságügyi bizottsága oly törvényjavaslatot tárgyal, mely éppen a halálbüntetés megszüntetését czélozza. Egy makói olvasó elég gorombán polemizált velem azért, mert az előre eltökélt szándékkal ölö embert egyenesen arra az utra akartam küldetni, honnan még senki vissza nem tért. Ennek az egy olvasónak csak azért nem

felelek, mert levelét francziául írta meg és a legjobb törekvésem mellett a makói francziaságot meg nem értettem.

Tény azonban az, hogy jelenleg Franciaországban tizenhét gyilkosság miatt halálra ítélt ember van és a francia köztársasági elnök tizenegynek a büntetését életfogytiglan való gályarabságra változtatta át és valószínűleg a többi hat is elnöki kegyelemre tarthat igényt. Azt mondják, hogy Fallières elnök a halálbüntetés határozott ellensége. Mindazonáltal még nem bizonyos, hogy a halálbüntetés eltörléséről szóló törvényjavaslat törvényerőre fog-e emelkedni, mert a mióta a gonosztevők majdnem bizonyosra veszik, hogy a gyilkosság nem fog bőrükbe kerülni, a gaztettek nagyon emelkedtek és a kérdésről való pro és kontra vitatkozások nagyobb vehemenciával indulnak meg, mint valaha.

Kétségtelen, hogy a két egymással ellenkező vélemény közül az egyik a legnemesebb emberi ösztönszerű érzésből ered, a másik a műveltség haladásában kijózanodott hidegebb jogi érzésre támaszkodik. Az egyik tábor a halálbüntetés borzaldalmasságát kifogásolja. Ez az érv a gyilkosságok mindinkább növekedő kegyetlensége által elveszti bizonyító erejét. Miért kelljen elérzékenyednünk a halálraítélt utolsó napi kínjain, mikor áldozatára gondolunk és nem kell-e a gyengédlelkűeknek inkább

azzal a körülménnyel számolniok, hogy nagylelkűségüket az áldozat vérével fizette meg?

Egy másik argumentum az észre támaszkodik. A társadalomnak nincs joga ölni, mert az egyénnek joga van az élethez. Az élethez való jog a természeti jogok egyike, mely az emberi jogban találja eredetét. De valóságban vannak-e természeti jogok? Az embereknek nincs több joguk a tűzhányó hegyek vagy földrengések pusztításai ellen, mint a növényevő állatoknak a húsevők étvágya ellen, melyeket az Isten az előbbieik rovására teremtett. A természeti jog vallási dogma, mely a renaissance korában terjedt el és nem lehet a fejlődés iskolájában művelődött észjárástól kívánni, hogy a természeti jogból merítse meggyőződését. A jog a társadalomban találja forrását és mindig a törvény eredménye. A társadalomnak megvan az a joga, hogy mindazt végrehajthatja, a mi törvényes és a mit a szentesi tett törvény jónak, üdvösnek és szükségesnek elismer. Midőn a francia forradalom az emberi jogokat hirdette, nem tett egyebet, mint hogy a természeti jogot szentesítette.

Legtöbbször találkozunk azonban a beszámíthatatlanságra és az agybetegségekre vonatkozó érvekkel. Az agy nem tökéletesebb szerv, mint bármely más emberi testrész vagy anyag, és régi igazság, hogy abszolút egészség nincsen. Az örültség és az észbeli képesség teljes mértéke közt igen sok,

számokkal meg nem határozható határ van, a mi arra a jogi meggyőződésre vezet, hogy az észbeli képesség teljes hiánya kivételével, mikor az egyén tényleg öntudatlan, a beszámíthatóság bizonyos foka megvan. A gyakorlatban a beszámíthatóság megállapíttatik, mikor az egyén, bármely beteges befolyásnak vagy benyomásnak engedett is legyen, az ellenállás képességével rendelkezett. A büntetés végrehajtható, ha kitűnik, hogy a következmények felismerése megakadályozhatta volna a büntett elkövetését. Az örültekházában is vannak sokszor igen szigorú rendszabályok, melyeknek a betegek, a gyógyíthatatlan vagy teljesen öntudatlanoktól eltekintve, pontosan alávetik magukat. De hiszen éppen ebben áll a büntetés logikája. A büntetés rendszerint gyengébb vagy tökéletlenebb erkölcsi és ágybéli képességekkel bíró egyének ellen irányul és nem kellő megfontolással bíró rendes egyének ellen, kik büntettet el nem követnek. így ha a halálbüntetést kirívó brutalitás nélkül alkalmazzák, az erőszakosságig izgatható egyénre sokkal maradandóbb és megnyugtatóbb befolyást fog gyakorolni, mint a hosszú szabadságvesztéssel járó büntetés, melynek súlyosságát csak a kellő megfontolással és értelemmel bíró egyének foghatják fel.

A halálbüntetés ellenzői azt állítják, hogy a büntetés egyik kelléke az erkölcsjavítás, és ez

esetben a büntetés végrehajtása után a delinkvensen már nem javíthatunk semmit. Ez igaz; de megmarad arról a kérdésről való vitatkozás, vajjon igaz-e, hogy a büntetés erkölcsjavító tényező? A büntetés mindenekelőtt védelmi eszköz a társadalom részére és a nagy gonosztevők, kik a fennálló törvények ellen oly súlyosan vétettek, rendszerint oly egyének, kiknek eltűnése által a társadalom semmit se veszít.

Et nunc venimus ad fortissimum argumentum: a halálbüntetés irreparabilis, az egyszer végrehajtott büntetés jóvá nem tehető, meg nem szüntethető és mint boszúvágó cselekmény megvetendő. Ha tekintetbe vesszük a halálbüntetések csekély számát, a törvényszéki vizsgálatok lelkiismeretes, törvény által előirt pontosságát, a közvélemény ellenőrzését, a bírói tévedéseket a lehető minimumra kell redukálnunk. Mindazonáltal a tévedés lehetséges és ezért a modern igazságszolgáltatás a legsúlyosabb büntetést csak ott alkalmazza, hol a bűnösséghez a kétely lehetősége nem fér. Az abszolút igazság kutatói, magától értetődik, ettől kielégítve nem lesznek, mert tudják, hogy abszolút bizonyosság nincsen. A mi pedig a boszúvágó erkölcstelenségét illeti, mindenekelőtt különbséget kell tennünk az egyén és a társadalom boszúvágya közt. A boszu, ha egyes ember hajtja végre, lehet veszélyes és erkölcstelen, de a társadalom boszúérzése igazol-

ható. Az állami törvények védelmet igényelnek és az, a ki ellenük vét, kell hogy cselekménye teljes következményeit viselje. Ez okból nem lehet a társadalmat illogizmussal se vádolni azért, hogy maga foszt meg egyéneket az élettől, mikor törvényei szerint tiltja az ölést. A társadalom a büntett nagyságához mért megtorlást követelheti és nincs büntetés, mely a gyilkosságot hathatósabban megtorolja, mint a fogházi épületben végrehajtott halálbüntetés.

A KEZES.

Paris, 1907 június 3.

Érdekes színházi esemény játszódott le a múlt héten Paris két igen előkelő színházában. A második théâtre français-nek nevezett Odeon, melynek igazgatója a színpadi sikereiről hírneves Antoine, lázas tevékenységgel siettette Trarieux Gábrielnek l'Otage (A kezes) című háromfelvonásos új drámája első előadását, mert neszét vette, hogy Gemier, az Antoine-Gemier-színház igazgatója épp oly lázasan készült színpadra hozni Hyacinthe-Loyson »Les âmes ennemies« (Ellenséges lelkek) című négyfelvonásos drámáját. A véletlen vagy inkább az egyházpolitikai harcok, melyeknek évek óta az egyház és állam szétválasztása körüli küzdelemben tanúi voltunk, mindkét fiatal, tehetséges szerzőben megérelték azt a szándékot, hogy a hit és szabad gondolkodás és az ezek miatt folytatott viták által, a családi életben létrehozott szakadást, válaszszak drámájuk cselekményeül.

Két egymásután következő estén jelen lehetünk az ugyanazon tárggyal foglalkozó két szerző és két színházi igazgató egymással vetélkedő előadásán. Trarieux drámája nemesebb, erősebb és megrázóbb és ennek következtében sikere is maradandóbb lesz.

A családi élet nyugalját, az apa és anya közti áthidalhatlan elvi felfogás különbsége, zavarta meg. Az apa elvesztette a hitet és az anya jámbor, ájtatos keresztény nő maradt. Ha a család csak férj és feleségből állna, drámai cselekmény ki nem fejlődhetett volna; de köztük volt egyetlen leányuk, kit az apa az ész és szabad gondolkodás tanai, az anya pedig a vallásosság és hit felé akart vezetni. A szülői viszálykodás áldozata a haldokló leány.

A drámai cselekmény a mindennapi életből van merítve, mert tényleg, számos francia családban dút a vallás és tudomány, a hit és az ész közti háború. E harc nem új, de talán soha se volt az összeütközés oly éles és intenzív, mint jelenleg Franciaországban és így csak természetes, hogy e tünemény a drámai művészet előtt se maradhatott közönyös. El kell ismernünk, hogy e tárgy komolyabb keretben mozog, mint bármely szabadon választott szerelmi történet és kevésbé izgékonny, mint a szokásos házasságtörésre épített drámák. De a modern közönség szívesen érdeklődik a társadalmi problémák iránt és nem utasítja vissza

a mélyebb gondolkodást feltételező darabokat. A közönségnek igaza is van, mert nem képzelhető érdekesebb és megragadóbb tárgy, mint a családi életben a férj és feleség közt, a gyermek lelki üdveért és intellektuális befolyásoltatásáért kitört háború.

Trarieux drámája nem tartalmazza a társadalmi vagy politikai kérdéseket tárgyaló darabokban oly gyakran kitörő lelkesedést, mely csak arra való, hogy a nézőközönség mindkét árnyalatát kielégítse. Nem találunk benne se forradalmi lazítást, se vallásos érzelmességét, hanem a tényállás körül logikailag kifejlesztett jellemeket és szenvedélyeket. A szerző a maga felfogásában nagyobb mértékben részrehajlatlan, mint a hogy az szükséges, mert a drámaírónak nem kell és nem is tanácsos részrehajlatlannak maradnia azért, mert feladata az, hogy érzelmeinket, rokon- vagy ellenszenvünket a drámai cselekményen keresztül vezesse és irányítsa.

De vizsgáljuk a darab cselekményét: Santeuil köztársasági prefektus, az egyház és állam szétválasztása körüli harcban, élénk részt vett, a mennyiben állásából kifolyólag, kerületében a vallási testületeket feloszlatta, az egyházi kongregációkat megszüntette, a templomi javakat az állam részére összeíratta, szóval megtette mindazt, a mit a szétválasztási törvény, kötelességét híven telje-

sító tisztviselőtől követel. De minél erélyesebb magatartást tanúsított e sokaknak visszatetsző törvény végrehajtása körül, annál nagyobb szakadást idézett elő a saját és felesége családi és lelki életében. Santeuilné férje meggyőződését és eljárását mintegy enyhíteni akarván, annál jámborabb és ájtatosabb nő lett. Tizennégy éves leányát két éven át férje tudta nélkül az első megáldozásra készítette elő, a mit a jó barátok természetesen siettek Santeuil tudomására hozni. Az állásánál fogva annyira exponált prefektus, nem engedhette ezt a fegyvert a papság kezében, mert ezáltal nemcsak hogy elvesztette volna az Algériában éppen üresedésben levő, barátjai által részére megszerzett kormányzói állást, de azonkívül a kormány felfogásával szemben egész karrierjét is kockáztatta volna. Magától értetődik tehát, hogy feleségéhez azzal a kéréssel fordult, hogy az őt kompromittáló és lehetetlen szándékától álljon el.

Santeuilné házassági szerződésére hivatkozott, melyben férje kötelességet vállalt arra nézve, hogy a születendő gyermekek a katolikus vallás elvei szerint lesznek nevelve.

– Kívánom, hogy leányom szabad teremtés legyen. Korunkban az ész és a szív elegendők arra, hogy életünket örömmel és erővel körülvegyék. Ha kívánságának engednék, az egész ország előtt nevetség tárgya leszek és jövőmet tönkreteszem.

E szavakkal iparkodik Santeuil felesége szándékát megváltoztatni, a mi azonban nem sikerült, mert az egyháznak tett fogadalmára hivatkozva, az asszony hajthatatlan maradt. Inkább elválík urától és a leányát magával vivén, tényleg el is hagyja a családi tűzhelyet.

A gyermeke elvesztésén való fájdalmában, Santeuil el van tökélve, hogy az algériai kormányzói állást visszautasítja. Gaufres bibornok látogatása azonban meghozza a nehéz helyzetben a megoldás lehetőségét, mely a férj és feleség közti küzdelmet meg nem szünteti ugyan, de két esztendőre elodázza és lehetővé teszi, hogy a kitüntető kormányzói állást elfogadhassa. Gaufres bibornok arról értesíti, hogy Santeuilné elfogadja a kezdetben visszautasított feltételt, hogy az áldozás egyházi szertartását két esztendőre elhalaszszák, mely idő alatt úgy az atyának, mint az anyának alkalma lesz a serdülő leányt a kérdés természetéről és fontosságáról felvilágosítani. Aztán tizenhat éves korában, a körülmények teljes tudatában, maga fogja választani, hogy az atyja szabad gondolkodását követve, szükségtelennek tartja-e az első megáldozást, vagy pedig anyja befolyása lesz az erősebb és akkor apja semmi kifogást nem fog emelhetni, hogy az egyházi szertartás kellő nyilvánosságban meglartassék.

– Monseigneur, – kérdi meglepetten Santeuil

– magyarázza meg nekem, hogy mily indok vezeti, mikor nekem ezt az elhalasztó ajánlatot meghozta; feleségemtől és gyermekemtől úgyis megfosztott már, miért nem tartja meg?

– Ön az egyházat mindig hamisan ítéli meg, mert felületesen ítél, holott csak a körülmények teljes tudatában lehet alapos ítéletet hozni. Ön azt hiszi, hogy bennünket kicsinyes indokok vezetnek, holott a katolikus egyház nagy ambíciókkal van tele. Ön hasznos és hatalmas állás betöltésére van hivatva. E magas befolyás kis része feleségére is vissza fog esni, ki Algériában igen sok jót fog tethetni, tehát helye mellette van. És ki tudja, vajjon e kiválóan szép országban, hol a katolikus vallás mindig kitűnő fegyver a mohamedán vallás veszélyei ellen, az ön felfogása szintén nem fog-e megváltozni?

Noha Santeuil tisztán látta a bíbornok szándékát, ironikusan megköszönte a bíbornok közbenjárását és megígérte, hogy Algériában tőle telhetőleg mindent el fog követni, hogy feleségével békében és egyetértésben tovább élhessen.

E kibékülés azonban nem hozott áldást az Algériában nagy népszerűségnek örvendő kormányzói családban, mert a veszekedés és egyenetlenség tovább tart. A helyzet annál szomorúbb és aggasztóbb, mert egyetlen leányuk élet és halál közt lebeg, veszélyes tifuszbetegségbe esvén.

Halálos ágya mellett az anyja, több tuniszi apácza és két orvos örködik.

– A gyermekem életéről és haláláról tanakodnak – kiált fel a fájalmában lesújtott apa – és a beteg szobájában fölösleges vagyok. Lányom bizalmát is elvesztettem, mert véletlenül kezeim közé került naplójában azt olvasom, hogy minden nap lelki megtérésemért istenhez fohászkodik.

Egy Parisból érkezett hírneves orvostanár a beteg leány állapota megvizsgálása után, az apa kérdésére, a következő orvosi véleményt fejezi ki:

– A betegség igen komoly, de nem reménytelen. A leány erős és fiatal és az orvosi tudomány szérumokkal is rendelkezik. Egy észrevételt azonban kell tennem és ez abból áll, hogy a beteget körülvevő személyek és körülmények deprimálok!... A misztikus levegő, a folytonos imák, mindez nem ér semmit a tífusz gyógyítása körül.

Santeuil megértette ez észrevételt, hiszen maga többször könyörgött feleségének, hogy távolítsa el a beteg ágyától e folytonosan imádkozó apáczákat, de a felesége részéről mindinkább daczos hajthatatlanságot tapasztalt.

– Hívjunk papot az utolsó kenet felvétele céljából – volt válasza.

Santeuil hiába hivatkozott az orvostanár véleményére, felesége nemcsak hogy nem engedett, sőt megismételte visszavonhatlan fogadalmát:

– Ha leányunk meghal, kolostorba vonulok vissza, ha meggyógyul, az egyháznak szentelem őt.

– Tehát elhagy engem! Akkor is, ha a politikáról örökre lemondok és visszatérnék Franciaországba?

– Már túlságosan késő! Lehettem volna jó anya és feleség, ön nem akarta, most már nem vagyok se az egyik, se a másik; szívem üres.

A darab nagy hatást tett, az előadás kitűnő volt.

AZ ANYAG EVOLUCZIÓJA.

Paris, 1907 június 8.

A tudományos kutatások eredményei az utolsó félszázadban annyira szaporodtak, hogy laikus embernek majdnem lehetetlen figyelemmel kísérni azokat, annál kevésbé külön tanulmányozás nélkül felfogni és megérteni. A kutatók szaktudósokká fejlődtek és a régi egyetemes tudósok, kiknek lángezü működése a tudomány majdnem minden szakában nagy haladást és előmenetelt jelentett, mind ritkábbakká válnak.

A folytonos felfedezések ellenére, a tudomány általános alapelvei csak akkor változnak, ha maga a tudomány is, melynek alapját teszi, átalakul. így a természettudományokban észlelt változás is az ezeknek alapját tevő bölcseleti elvek átalakulásának az eredménye. Több mint száz év óta el volt ismerve az az alapelv, hogy míg a természet minden teste az enyészetre és megsemmisülésre van kárhóztatva, csak egy elem, a meg

nem semmisíthető és ennek következtében halhatatlan anyag és az annak alkatrészét tevő parány az, mely e kérlelhetetlen törvény alól kivétel.

A legmodernebb szaktudósok legújabb kutatásai a sokáig megdönthetetlennek vélt alapelvet halomra döntik. Hosszú kutatás eredményeképpen bizonyítani iparkodnak, hogy az anyag sem örökös, hanem a századok folyamában nyom nélkül elenyész és hogy alkatrészét tevő paránya végzetlen piczinségében egy soha nem álmodott erőt tartalmaz, mely általunk ismert bármely erőnél nagyobb és mely valószínűleg az elektromosságnek és a napmelegségnek is kútforrása.

E tudósok közt első helyen áll Gustave Le Bon, kinek a bölcsészeti és pszichológiai tudományokról közzétett munkái már igen nagy feltűnést keltettek. De legtöbb vitatkozásra adott alkalmat »Mémoires de physique« és »L'évolution de la matière« czimű munkáival, melyekben hosszas bizonyítékok és kísérletek alapján kimutatja, hogy a világegyetemben semmi sincs teremtve és minden, ami létezik, elvész és megsemmisül.

Ha az anyag és a benne rejlő parány nem örökösök, fel kell tennünk, hogy az évezredek folyamában szintén már átalakultak és így a kő, a vas, az ólom és a földön levő összes testek valamikor mások voltak formában és tartalomban. Ha a szerves és szervetlen testek átalakulása igaz,

joggal következtethetjük, hogy maga az anyag és a vele járó parány sem kerülték ki amaz általános átalakulási törvényt, mely a földön levő összes lényeket és az égboltozat világtesteit is létrehozta, növeszti és megsemmisíti.

A lég az anyag feloszlatásának utolsó fázisa. Hogy ez átalakulási proceszszus miképpen megy végbe, azt emberi észszel felfogni nem vagyunk képesek, de fel lehet tételeznünk, hogy valamint a radioaktív testek szétválása elektromos atomokat hoz létre, úgy az anyag átalakulása parányok elválasztásával történik, melyek a test létezésének utolsóelőtti fázisát jelentik.

Felmerül az a kérdés, hogy az elektromos parányból mi lesz? Örökös-e, mikor az anyag és test nem az? Van-e egyénisége, mennyi ideig tartja meg és aztán mi lesz belőle? Ki tudná megmondani?

Le Bon szerint az elektromos parány hivatása a végnélküliség, de valószínű, hogy egyéniségét elveszti. De miképpen tűnik el? Talán úgy, mint az északsarki vidékekről leszakadt jéghegy, mely individualitását csak addig tartja meg, míg magasabb hőfok meg nem semmisíti, aztán a végzetetlen tengerben elolvad és eltűnik. Ilyen az elektromos atom sorsa. Mihelyest kiadta erejét, a levegő rezgésével elvész és megsemmisül. Tehát valamely meghatározott test elektromos paránya az anyag

evolúciójának utolsóelőtti fázisát alkotja, az utolsót a lég rezgésében látjuk, melynek azonban már nincs semmiféle individuális jellege, épp oly kevéssé, mint a vízbe dobott kő által létrehozott hullámrezgésnek, mely csakhamar eltűnik. Mihelyt a rövidtartalmú rezgés megszűnik, a lég megnyugszik és az anyag véglegesen megsemmisül. Visszatért a levegőbe, honnan csak millió évszázad és ismeretlen erők tudják új életre kelteni, mint a hogy életrekeltek a távol korszakokban, mikor a mostani világegyetem első kaotikus alakulásai jelentkeztek.

Ha a Le Bon 1905 óta folyton megjelenő tanulmányaiban és munkáiban közzétett nézetek helyesek, az anyag különböző változáson és stádiumon ment keresztül. Az első a világ eredetéhez vezet vissza, melyről legfőleg a kaotikus korszak régi legendáit ismerjük és melyről csak annyit tudunk, hogy az akkori világegyetem formátlan felhőkből állott. Ismeretlen erők befolyása alatt a tömörült lég parányokká fejlődött, melyekből aztán a földön levő összes testek származtak. Az átalakulás e hosszú és progresszív korszakában, a parányok összegyűjtötték ama véghetetlen nagy erőanyagot, mely az idő folyamában hőség és elektromosság formájában általuk kifejezésre jut; erejük elvesztése után pedig visszatérnek a véghetetlen éterbe, a honnan származtak. Végző elem-

zésében tehát a világ evolúciója, két egymástól lényegesen különböző fázisból áll, melyek közül az egyik, a parány erő tömörülése, a másik az erő kiadása és elvesztése.

Le Bon nagy érdekű munkája, a világegyetem eredetére és végére vonatkozó elemzésében, csak gyenge világítósugarakat enged be múltunk és jövőnk dolgában való tudatlanságunk mély homályába, de a tudomány mai állása, nem lévén még képes az anyag keletkezésének és a természet exodáinak igazi okát kellőleg megmagyarázni, ha tudás-szomjunkat ki akarjuk elégíteni, tovább is a hitre és a bölcsészetre kell támaszkodnunk. Mégis Le Bon igen sok pozitív és merész új tételt állított fel, melyeket hosszú kísérletezés után megdönthetetleneknek tart. Bizonyítását és következtetéseit sokszor feltevésekre alapítja, maga is beismervén, hogy mihelyt a természetkutató a természet homályos régióiba akar behatolni, kísérletek révén bebizonyítandó feltevésekre van szüksége, melyekre csak a következtetésképpen tapasztalt tények konklúzióinak levonása után, építheti fel ismeretei tárházát.

A tapasztalat, mint a tudomány alapja, a legrégibb időktől kezdve legtöbbször szintén csak feltevés által szereztetett be, miáltal abba a helyzetbe jutottunk, hogy az ismert tényeket az ismeretlenektől, az igazat a valótlantól megkülönböz-

tethettük. A vallási feltevések felállítása által nagy haladást tanúsító eredményeket értünk el, a tudományos feltevések pedig a legmodernebb felfedezésekhez vezettek. A tudósoknak épp úgy, mint a laikusoknak hitre van szüksége, hogy kutatásait és gondolatait irányíthassa, mert ha képzeletét hit nem élénkíti, további kutatásokra nem lévén bízattva, nem alkothat semmi újat és maradandót.

Maga az a tény, hogy a parány keletkezéséről és változhatatlanságáról való alapelv módosul, szükségessé teszi, hogy a természettan, a vegytan és az erőműtan alapelveit jelentő doktrínáknak épp úgy kell módosulniuk, mint a tudományos utasítás irányának, a mi bizonyára új és előre nem látott tények tapasztalatára fog vezetni.

Még a közelmúlt időben, mikor azt hittük, hogy a parány változatlan, megközelíthetetlen és meg nem semmisülő elem, senki sem gondolt arra, hogy azt specziális tanulmány tárgyává tegyük; ma már mégis a tudományos kutatások alapján megtudtuk, hogy az atom egy eddig nem sejtett, minden létezőt felülmúló erőhatalmat képvisel. A vegytan és természettan tudósai sokáig azt hitték, hogy a parány létezéséről mindent tudnak és most kitűnik, hogy keletkezéséről és eltűnéséről legkevésbé voltak tájékozva.

Le Bon szerint, az előttünk ismeretlen természeti titkok legnagyobb részének magyarázatát a

világegyetem parányaiban kell keresnünk, mert a nem örökös, elenyésző atom sokkal hatalmasabb, mintha elenyészhetetlen és meg nem semmisülhető elemből állana. Mint minden létező erő kútforrása, maga az anyagnak lelkét és alapját alkotja és véghetetlen piczinyisége ellenére, magában foglalja a világ összes erőinek és véghetetlen nagyságának titkait.

A VINCZELLÉR-LÁZADÁS.

Paris, 1907 június 18.

Ha Franciaország déli departement-jainak hetek óta napirenden levő forrongásáról beszélünk, mit a francia lapok »la révolution du midi« névvel jelölnek meg, tisztában kell lennünk azzal, hogy nem egész Dél-Franciaországról, hanem csak négy departement-járól van szó. E négy megye: Aude, Gard, Hérault és a Pyrénées Orientales, mindössze 1,435.000 lakossal. A harminczkilenc millióra terjedő francia lakosságnak ezen 3.6 százaléka szerencsétlen gazdasági helyzete és nyomorúságos viszonyai miatt, évek óta segítségért fordult a kormányhoz és a parlamenthez és mivel kérő és könyörgő szavai ott mindig süket fülekre találtak, most már egész Franciaország közvéleményétől parancsoló hangon meghallgattatást és támogatást követel. A hang, melylyel a négy megye megszólalt, oly kiáltóan magas, hogy a történetben alig ismerünk példát arra, hogy gazda-

sági okokra visszavezethető felkelés oly nagy protestáló tömeget csoportosított volna össze, mint az a múlt hetekben az említett négy megyében történt. Narbonne-ban 250.000, Carcassonne-ban 300.000, Montpellier-ben 500.000 ember egybegyűlt, kik elhatározták, hogy a kormányhoz ultimátumot fognak intézni, melynek értelmében, ha a parlament záros határidő alatt a délvidéki vinczellérek évek óta tartó és fokozódó nyomorúságán, radikális törvénnyel nem segít, a négy megye lakossága nyílt lázadásban fog kitörni.

E mozgalom Argellier-ben, Aude megye egy kis községében kezdődött, hol a nagy népszerűségnek örvendő Marcellin Albert igen ékesszóló és gyújtó hatású beszédet tartott, melyet a bortermelő megyék minden községében terjesztettek. Ezen izgató beszéd hatása alatt, pár nap múlva, a négy megye lakosságát valóságos tüntetési, lázadási és forradalmi láz fogta el. Néhány száz polgármester a prefektusnak egyszerre beküldte lemondását, a községek kijelentették, hogy adót többé nem szednek, polgári házasságok nem köttenek, a beadványok elintézése és a hivatalos okmányok kiadása szünetel, sőt a századik gyalogezred néhány katonája nyilvánosan kijelentette, hogy ha a rend helyreállítása céljából felebbvalóik által kirendeltetnének, az engedelmet meg fogják tagadni. Picquart hadügyminiszter e kis katonai lázadást rövid úton

intézte el. A rakonczátlankodó katonákat súlyosan megbüntette és az egész ezredet más departement-ba helyezte át.

Egész Franciaországban most egyébről sem beszélnek, mint a déli megyék lázadásáról és forradalmi felkeléséről. Valóságban pedig az egész mozgalom nem egyéb, mint elszegényedett és ínségben élő emberek jajgatása és kétségbeesése.

A négy déli département bortermelése nem zavarandó össze, a délnyugati Bordeaux-vidéki bortermeléssel, hol a kereskedelmi viszonyok egészen normálisak. Bordeaux az egész világon ismert, hosszú évekig konzerválható bort, Dél-Franciaország négy megyéje pedig olcsó, kivitelre és hosszabb megőrzésre alkalmatlan bort termel. 1900 óta a négy megye majdnem minden városában számos gyűlés és kongresszus volt és százakra menő deputáció küldetett fel az egymást felváltó kormányokhoz azon kéréssel, hogy a filloxera, oidium és a különféle rovarok pusztítása által amúgy is súlyosan szenvedő borvidéken segítsen azzal, hogy szigorú törvényhozási intézkedések által szüntesse meg a mesterséges bor készítését és a spanyol és olasz bor, valamint a német borszesz alkalmazásával, a bor meghamisítását.

A kormány intézkedése elégtelen volt. A hozott törvényeket végre nem hajtották vagy lanyhán kezelték és így üdvös hatásuk papíron maradt.

Ehhez hozzájárultak még az 1900 és 1901-iki nagy bortermések és a mi a nemrég még oly virágzó délvidéki borkereskedésnek a halálos dőfést megadta, az a cukorilleték lényeges leszállítása, mely az 1903-ban megszüntetett cukorprémiumok következtében lépett életbe.

A vinczellér, húsz évi súlyos küzdelemtől gyengítve, legnagyobb erőfeszítése ellenére, nem birt ezzel az új ellenséggel megküzdeni, minek következtében az egész bortermelő vidék gazdasági helyzete évről-évre rosszabbodott. A filloxera pusztítása idejéből jelzáloggal megterhelt földbirtok, már nem bír el újabb adósságokat, a folytonos kínálat által lényegesen csökkent borár kényszereladásokra, végrehajtásokra és koldusbotra vezetett és a föld értéktelenítése ijesztő mérveket öltött. Hérault megyében például egy tíz évvel ezelőtt nyilvános árverésen 700.000 frankon vásárolt földbirtokot ezidén 120.000 frankért adtak. Aude megyében egy még néhány évvel ezelőtt 50.000 frankot érő birtok, a legutóbbi időben 2000 frankért kelt el. A jelzálog- és hitelbankok az új hitelek megszavazását megszorították, minek következtében az árverések száma nagyon megszorodott. Montpellier-ben, mely körülbelül oly nagy város, mint Arad vagy Pozsony, a színház egész télen át be volt zárva és a színházigazgató csődbe került. Beziersben az ínségesek száma, ez évben kétezerötszázról

négyezernyolczszázra emelkedett, míg a város lakosainak a száma tizenkétezer lélekkel csökkent. E szomorú gazdasági helyzet okát keresve, sokan azt a túltermelésre és a borfogyasztás csökkentésére akarták visszavezetni. Ezen állítás épp oly helytelen, mint ama másik, sokszor hangoztatott vélemény, hogy az orvosok az ásványvíz-tulajdonosok kedvében járva, klienseiknek a bor élvezetét megtiltják, minek következtében a tea- és ásványvízfogyasztás lényegesen emelkedik, míg a borfogyasztás folytonosan csökken. Az orvosok ezen állásfoglalása, ha egyáltalában igaz, a borfogyasztást csak kis mértékben befolyásolhatja, mert tudvalevő dolog, hogy az orvosnak bortilalma a munkásra, parasztra vagy kisebb iparosra semmiféle befolyást nem gyakorol. Nem tételezhető fel, hogy a lakosság ezen osztályaiban akadna valaki, ki például egy palaczk Vichy-ásványvízért 75 centime-ot volna hajlandó fizetni, mikor egy palaczk jó vörösbor 25 centime-ért kapható. Teát a szegényebb emberek alig isznak és így ha az orvosok »bornemiszsza« teóriája igaz, az legfeljebb a finom bordeaux-i és bourgogne-i borok fogyasztásának árthatna, de nem az olcsó délvidéki bornak. A túltermelésre visszavezetett ok sem állja a komoly kritikát, mert a statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy 1906-ban kevesebb szőlőtermelő föld kevesebb bortermeléssel volt Dél-Francziaországban, mint

1880-ban, holott a borfogyasztás az utolsó öt év alatt mintegy 14 millió hektoliterrel emelkedett. Tehát legnagyobb meglepetésünkre konstatalható, hogy kevesebb termelés és nagyobb fogyasztás mégis azt eredményezik, hogy sokkal nagyobb mennyiségű bor van a francia piacon, mint a mennyit az utolsó évek termése igazol.

A déli városokban a lázadó vinczellérek a következő dalt éneklük:

Le sucre et l'eau
Remplissent trop de tonneaux.

A mi annyit jelent, hogy a cukrozás és vizezés a bortermelés gazdasági nyomorúságának mindenki által felismert egyedüli oka. Montpellierben, Narbonne-ban vagy bármely délvidéki városban egy hektoliter jó vörösbor ára ma tíz frank, vagyis sokkal kevesebb, mint amennyibe a szegény vinczellérnek a hektoliter bor termelési költsége került.

Az ínséges vidék lakossága kívánja, hogy a kormány a termelőnél, nagy- és kiskereskedőnél ma dívó borvizezést szigorú ellenőrző rendszabályok életbeléptetésével szüntesse meg és hogy a cukorra, mint a mesterséges borkészítés legszükségesebb tényezőjére, minden száz kiló után, 125 franknyi illetéket vessen ki. A kormány az északi répatermelők érdeke szempontjából ez illetéket sokalja, míg Dél-Franciaország lakossága még

egyelőre szigorúan ragaszkodik hozzá. A. kormány a rend helyreállítása céljából megtette a legszigorúbb intézkedéseket és a polgármesterek tömeges lemondását el nem fogadta. Sőt személyesen és anyagilag felelőssé teszi őket mindazon károkért, melyek a közigazgatási teendők teljesítésének felfüggesztése vagy megtagadása által mind az államra, mind egyesekre háramolni fognak. Clemenceau szigorú intézkedése kétségtelenül igen sok polgármestert, mielőtt hivatalukat véglegesen elhagyják, gondolkodóba fog ejteni.

ÍRÓI ÉS MŰVÉSZI TULAJDON.

Paris, 1907 június végén.

Az írói és művészi tulajdont illető kérdések Franciaországban egy régi, még 1866-ban, a császárság idejéből származó törvény által vannak rendezve, melynek főbb intézkedései szerint, az író halála után utódai még ötven évig megtartják művei tulajdonjogát, azontúl pedig összes irodalmi és művészi termékei köztulajdonba mennek át. Ezen elavult és igazságtalan törvény hatályon kívül helyezése, illetőleg megváltoztatása dolgában a vitatkozások írók és művészek közt évek óta tartanak. A kérdés megoldásának legfőbb akadálya különösen abban áll, hogy az írók és művészek közt az erre vonatkozó vélemények igen eltérők és hogy maguk az érdekeltek nem tudnak jogaik és kívánásaik rendezési módjáról egymás közt egyetértésre jutni.

Musset, Beranger és Sue művei az idén mennek át köztulajdonba, a mi a kiadóknak megadja

a jogot, hogy e jeles költők műveit tetszés szerinti formában és mennyiségben kiadhassák, a nélkül, hogy az örökösök a kiadótól bármi természetű illetményt vagy járandóságot követelhetnének.

A telekbirtokos, ki saját területén házat épít, a fennálló törvények szerint összes jogait átruházhatja örököseire. Ezen örökség utódról-utódra átszállhat addig, míg a ház fennáll és azután is a telek még mindig a jogutódokra megy át. Az író és művész, ki a természettől örökölt tehetségével, nagy fáradtsággal, sokszor nélkülözések közt irodalmi műveket teremtett, nem bír azon joggal, hogy unokái és azok utódai részére munkája gyümölcsét biztosíthassa.

A francia kormány, az írók társasága kérésére, végre megígérte, hogy a kérdésre vonatkozó törvényjavaslatot elkészítteti, de az érdekeltek által tájékoztatva szeretne lenni arról, vajjon az írói és művészi tulajdonjog örökös vagy korlátolt időtartamú legyen-e?

Kétséget nem szenved, hogy az irodalmi termék épp oly jogtárgy, mint bármely más tulajdon. Sokan ugyan kifogásolják, hogy az irodalmi és művészi termék eredete és értékesítési módja más megítélés alá tartozik, mint más közönséges tulajdon, különösen azért, mert az írói tehetség és zsenialitás nem önmagától fejlődik, hanem élvezzi a megelőző századok által gyűjtött műveltség és

tapasztalat gyümölcsét, felhasználja az elmúlt kor nagy írói és szellemi tradícióját, érzelmeit, képleteit és példáit. Ezért természetesnek látszik, hogy a modern író is meghatározott idő múlva, a közérdek oltárára szintén ingyen hozza az általa művelt, terjesztett, tökéletesített eszméket, érzelmeket és tradíciókat.

E kifogás nem állja meg a helyét, mert ugyanazt az érvet minden más tulajdont alkotó jogtárgyra is lehetne alkalmazni. Az iparos felhasználja az emberiség haladása által teremtett és tökéletesített gépeket, szerszámokat és fogásokat, a gazda szántó-földjén élvezzi a századok fejlődése által létrehozott tapasztalatokat. Az orvos, az ügyvéd, a mérnök, az ismert és ismeretlen tudósok tapasztalatain építik fel tudásukat és azért mégis szorgalmukkal, tehetségükkel és munkájukkal szerzett tulajdonukról ők és örököseik, minden megszorítás nélkül szabadon rendelkeznek. Az irodalmi mű talán az egyedüli termék, mely az emberi haladást felhasználja a nélkül, hogy a közgazdagságot csökkentené. A gőzgép minden mozgásával kevesebb köszén marad a világon, de egy jó könyv megjelenése által a természetben nem lesz kevesebb regényes táj, bölcsészet és szépség. Ha valamely tájképet lefényképeztetnek, az eredeti tájkép nem változik azért, mert új fénykép keletkezett. Az író agya a fényképezési lemez, a tehetsége ama gazdasági érték, melyért nem

követelhetünk nagyobb járandóságot vagy adót mint az énekes hangjáért, az ügyvéd szónoki tehetéseért, vagy az orvos tudományáért.

Mindazonáltal vannak szempontok, melyek szükségessé teszik, hogy az irodalmi tulajdon ne állíttassék más anyagi természetű tulajdonnal egy kategóriába. Az író és művész terméke két részből áll: az egyik, mely a munka szükségének, a mindennapi keresetnek és utódai helyzete biztosításának megfelel. Erre az Írónak és művésznek épp oly szüksége van, mint a társadalom minden más munkásának. A másik azon kívánsága, büszkesége és vágya, hogy korára, környezetére és polgártársaira befolyást gyakoroljon, eszméket propogáljon, haladást, előmenetelt szerezessen és dicsőséget szerezzen. E vágy és büszkeség, kell hogy minden anyagi érdektől ment maradjon. Az államférfiú, ki országát híven szolgálta, a tábornok, ki hazáját megmentette, dicső cselekedetei és elért eredményei jutalmául részesülhet közbecsülésben, népszerűségben és anyagi jutalomban is, de Shakespeare, Molière, Petőfi és Kossuth életműködése az országnak, világnak, a tudománynak és a közjónak oly érdemét is foglalja magában, melyet pénzértékben kifejezni nem lehet.

Az írói tulajdonjog tartamának megítélésénél fontos szerepet játszik azon körülmény is, hogy a köztulajdonba jutott írói termékért, a kiadó többé

semmiféle járandóságot nem tized. Így önkéntelenül felmerül a kérdés, hogy bizonyos idő elteltével, miért legyen a kiadónak joga az elmúlt író művei eladásánál anyagi előnyöket szerezni, mikor a költő szegény utódai már nem kapnak semmit? A kiadó további jövedelme azért jogosult, mert az irodalmi művet újra kinyomatja, hirdeti és kínálja, a könyvkereskedőnek jutalékot fizet, tőkét kockáztatja, tehát e jövedelemnek az írói tulajdonjoghoz semmi köze nincs. Ehhez járul még, hogy a mikor az írói mű a köztulajdonba megy át, a kiadónak a szabad verseny hátrányaival is kell számolnia, mert ugyanazt a munkát akárhány vállalkozó is kiadhatja. A nagyközönségnek azonban mindig van haszna belőle, a mennyiben sokszor potom áron oly munka birtokába jut, melyet azelőtt csak gazdag emberek nagyobb áldozatok árán szerezhettek meg.

Tagadhatatlan, hogy itt a szocializmus bizonyos nemével állunk szemben, mely első tekintetre jogosulatlanak látszik, mert ugyanezt az érvet egy szép magánkönyvtárra vagy képtárra, magánbirtokra vagy a milliomos vagyona is lehetne alkalmazni, melyekről pedig nem követelhetjük, hogy ötven év múlva, a tulajdonos halála után köztulajdonba menjenek át. A könyvkiadás kiadásokat és bevételeket feltételező üzlet, melynek haszna lényegesen befolyásoltatik a szerző hírneve és a

munka természete által. A kiadó szívesebben nyomtatja ki a még élő Rostand műveit, melyekből évenként százötvenezer példányt tud eladni, habár a szerző járandóságai még fizetendők, mint a köztulajdont tevő Molière munkáit, melyekért szerzői járandóság ugyan már nem jár, de melyekből nagynehezen ha száz példány fogy el évenként; mert Molière már mindenkié és van húsz kiadó, kinél megszerezhető.

De ha a kiadó Molière kiadásával, mikor az utódoknak semmit sem fizet, már rossz üzletet csinált, kérdés, vállalkoznék-e valaki e remekművek kiadására akkor is, ha ezenkívül még az utódoknak járandóságot is kellene juttatnia és nem jelentene-e ez annyit, mintha az ország nagy és dicső költői feledését elősegítenék?

Ezért lehetetlen, hogy az írói tulajdon más tulajdonnal egy kategóriába állíttassék és örök időkre a szerzőnek biztosíttassék. Az írói járandóság bizonyos idő után való megszüntetése elősegíti az olcsó kiadásokat, megkönnyíti a kiadó vállalkozását és mint a művelődés hathatós tényezője, gazdagítja a köztudást és a szép és nemes iránti érzéket.

A francia új törvény az írói tulajdonjogot a szerző halála után száz évig akarja még biztosítani. De ebben is bizonyos igazságtalanság mutatkozik. Hugo Viktor például nyolczvanhárom éves korában

halt meg és életében hatvanöt éven át írói tulajdonjogot élvezett; ha ehhez még halála után ötven évi tulajdonjogot hozzáadunk, kitűnik, hogy e nagy költő és utódai összesen száztizenöt éven át élvezték működésének anyagi hasznát.

Maupassant negyven éves korában halt meg; életében tizenöt éven át élvezte munkái tulajdonjogát. Ha ehhez még a halála utáni ötven évet is hozzáadjuk, Maupassant írói tulajdonjoga összesen hatvanöt éven át van biztosítva. A fiatalabb korban elhalt író, ki rövidebb élettartamában kevesebbet is produkálhatott, határozottan hátrányban van és azért jogos azon kívánság, hogy ne az író halála, hanem a munka első megjelenése legyen az az időpont, melytől kezdve a száz vagy százötven évi tulajdonjog élvezete számíttassék.

A SZOCZIÁLIZMUS CSALÓDÁSA.

Paris, 1907 július 1.

A hány politikai iskola és pártvezér, a modern szocziálizmusnak annyiféle definíciójával találkozunk. De ha szocziálizmus alatt a társadalmi osztályok helyzetének javítását és érdekei megóvását értjük, bátran lehet állítani, hogy mindnyájan szocziálisták vagyunk. Mióta az emberi elme a társadalom átalakulási tüneteiről és eredményeiről gondolkodik, az két egymástól különböző korszakon ment keresztül. Az egyik a teológiai korszak, mely a földi élet szenvedéseit könnyebben tűrte azért, mert a nélkülözött boldogságot csak a halála után megnyíló mennyei királyságban kereste. A másik a pozitív korszak, mely a terjedő tudományok segítségével, a vallásos magyarázatokat elvetette és sorsa javítását tisztán a törvényekre alapított emberi intézményektől várja és követeli.

A francia forradalom politikai hatása a királyok és a papság isteni jogát ledöntvén, a társadalmi jogok vezetését és ellenőrzését magára a népre ruházta át és így a régi vallásos dogma helyébe két forradalmi nagy elv lépett: a nép szuverenitása és a polgárok jogegyenlősége.

Az összes tudományos elvek közt nincs megbízhatatlanabb, mint a jogegyenlőségre alapított doktrína. Maga a természet egyenlőtlenül bánik földi lényeivel. Az élő állatok összes osztályaiban a legnagyobb igazságtalanságokat tapasztaljuk. Mindenütt az erősebb elnyomja a gyengébbet és mindenütt az ismert elvnél fogva »ote toi pour que je m'y mette«, az alkalmasabb, a kevésbé képzetet leszorítja. E szociológiai megfigyelés természetes következménye az volna, hogy az emberi hierarchia egyenlőtlenségét elismerjük és elfogadjuk; de a századok fejlődésére alapított egyenlőségi követelmény már annyira behatolt a jogaira féltékeny társadalom vérébe, hogy ha azt intézményeink kiindulási pontjául el nem fogadnók, semmiféle társadalmi probléma keresztülvihető nem volna.

A modern szociálizmus végső eszménye, hogy a munka összes termékei, úgy mint a természetben a levegő vagy a nap melegsége, az állam által ingyen szolgáltatassanak. Ki nem ismeri az annyiszor ismételt utópiákat? Az államnak mint egye-

ternes munkaadónak feladata, hogy az egész termelést nemzetesítse. Miképpen fogja felosztani V Végrehajtó közegei lesznek, a nemzet által kibocsátott, a pénzt helyettesítő, fogyasztási utalványokkal fizetett államtisztviselők. Csak kétféle tulajdon lesz. A köztulajdon: mint a föld, a bányák, a házak és az ipari és földművelési szerszámok, szóval mindaz, a mi ma az annyira elátkozott tőkét alkotja; és a minimumra szorított magántulajdon: mint a legszükségesebb butor és a fogyasztási utalványok. A termelési eszközök az állam kezében központosítva lévén, a magántulajdon korlátozásával, a nagy tőke gyűjtése lehetlenné fog válni.

S miképpen fog a mai társadalom »új állammá« átalakulni? A felelet igen egyszerű. A társadalmi rend felforgatása vagy nagy világháború, vagy gazdasági krízis által előidézett nemzeti vagy világforradalom útján fog bekövetkezni. Némely szocziálista nemzetgazda szerint természetes evolúció is hozhatja létre ez óriási átalakulást.

De bármiképpen is gondolkodunk a most szemeink előtt végbemenő gazdasági tünetek felől, kétségtelen, hogy a szocziálisták radikális tanai még azon országokban is, hol doktrínáik legszabadabban fejlődhettek, a legnagyobb csalódásokra vezettek. Így például Franciaországban, a szocziálista hívők számának emelkedése ellenére,

maga a szociálizmus gyakorlati alkalmazása nem haladt előre. Németországban az utolsó választások alkalmával, kevesebb szociálista képviselőt választottak meg, mint az utolsóelőtti választásoknál. A közel negyven millió lakossal bíró Franciaországban, több mint huszonöt millió földművelésből él; több mint 600.000 kisiparos és kiskereskedő van, kik közül mindegyik legalább egy, de némelyike húsz segéddel is dolgozik és az általános jólét emelkedik köztük. Tíz család közt hét földbirtokos vagy háztulajdonos és a francia házasságok felét szerződéssel kötik. Mindez azt bizonyítja, hogy szociálizmus nélkül is az individuális rendszerre támaszkodó társadalom, mily óriási fejlődésre és meggazdagodásra vezethet.

Igaz, hogy némely iparágban, különösen a bányászati ipar körében alkalmazott munkások közt, még igen sok szenvedéssel találkozunk, de semmi se bizonyítja azt, hogy a szociálista elvek alkalmazásával, az állam beavatkozása nagyobb és kielégítőbb eredményeket mutathatott volna fel. A tapasztalat ugyanis arra tanít bennünket, hogy valahányszor a szociálista eszme a megvalósulás stádiumába lép, kivihetőség szempontjából le nem győzhető akadályokra bukkan. A szociálista vezérek programjaiban kilátásba helyezett Ígéreteket, meghazudtolják a tények.

A nép a forradalmi szónokok ékesszólásának tapsol ugyan, de az új evangéliumban nem hisz, mert a szoczialisták politikája gyakorlati téren csupán csalódásra és igen szomorú eredményekre vezetett.

A szoczializmus egyik gyakorlati alkotása az egyesülési jogra alapított szindikálizmus. Az állam e törvényes eszközt a munkások rendelkezésére bocsátotta azért, hogy egyéni és az egész osztály érdekét az egyesülés által hathatósabban védhessék; célja az, hogy a szegény munkás az élet küzdelmeiben ne érezze magát elhagyatottnak, a hatalmas verseny ellen védekezhessék és mint egyesületi tag a munkaadóval szemben erősebben és öntudatosabban léphessen fel.

A törvényhozás szándéka helyes volt; hiszen minden, a mi a munkást körülveszi, egyesüléssel alapszik. A cég, melynek szolgálatában áll, a biztosító-társaság, mely baleset- és halálesetben családjáról gondoskodik, a bank, hová megtakarított filléreit elhelyezi, a kereskedő, az iparos, a ki termékét megveszi: mindezek egyesülés és szövetkezés által lettek a modern termelés hatalmas tényezőivé. Természetes, mikor a társadalom a szoczialista felforgatás ellen védekezik, hogy akkor a munkás szintén szindikátusa útján, a jelen társadalomtól a maga és' társai részére, a lehető legnagyobb előnyöket akarja biztosítani. Tehát a

szindikátus keletkezésének indító oka és célja békítés és egyengetés volt; előnyei pedig úgy a munkásra, mint a társadalomra nézve, mely létrehozásukat engedélyezte, kézzelfoghatók.

És mivé fejlődött néhány évi gyakorlati alkalmaztatása után? A helyett, hogy az egész munkásosztály érdekeit képviselte volna, sokszor egyes agitátorok szolgálatába szegődött és csak néhány privilegizált munkásosztálynak juttatott előnyt. A munkaadókkal szemben követelt kivihetetlen feltételei következtében, a gyárakban a munka gyakran szünetelt és miatta a munkások sokszor leírhatatlan nyomorúságnak voltak kitéve, holott a munkadíjemelésre és munkaidő megrövidítésére, valamint a munkások részére biztosított egyéb előnyök, békés utón sokkal könnyebben voltak elérhetők. A szindikátus a munkaadóval és az egész társadalommal szemben követelő, hatalmaskodó és igazságtalan. Magán uralkodni nem tudván, túlzásokba esik, miáltal a munkások közt elégtelenséget szít és így az anarchizmus és a forradalom eszközévé válik. A szindikálizmusnak tulajdonítható, hogy a francia államtisztviselők és néptanítók soraiban az elégtelenség óriási mérveket öltött. A néptanítók és az államtisztviselők, a rossz példa után indulva, szintén szindikátusok által akartak maguk részére több jogot és nagyobb előnyöket biztosítani és maga

az állam ellen szövetkezni, melynek szolgálatában állanak.

A szocziálista tanok terjedése, a lakosság némely osztályaiban a hazafias érzést kiölte és az antipatriotizmus és az antimilitarizmus részére előkészítette a talajt.

Így a szocziálizmus, mely Franciaországban rendkívül kedvező viszonyok közt fejlődött, pozitív eredmény helyett, csupán csalódást idézett elő. Csábító teóriája gyakorlati alkalmazásnál csődöt mond. A szocziálisták felcsigázott képzelelmükben a haladást úgy festették, mintha gőzmozdonnyal indulnának a csodaországba, de alaposabb vizsgálat arról győzött meg bennünket, hogy a gép nem mozdul és hogy nagy csalódás vár a népre, ha egyszer kijózanodva észreveszi, hogy a tündérállam, a megígért boldogságot részükre biztosítani képtelen.

De nemcsak a szocziálista törvények válnak alkalmatlanokká, mihelyst a tanulmányozás stádiumát elhagyják, de a legtehetségesebb és legképzettebb pártemberek is, mihelyst kormányra jutnak, elhagyják a szocziálista doktrínákat. Példa rá: Millerand, a volt kereskedelmi miniszter és a jelen kormányban helyet foglaló Briand és Viviani miniszterek is.

Andler, német szocziálista, helyesen jegyezte meg, hogy a szocziálista tan érzelmi tan, nagyobb-

bára teória, gyakorlati kivitel nélkül. E tanok, a demagógia által kihasználva, vezethetnek felkelésre és lázadásra is, de sohasem a jelen társadalom romjain, forradalom útján véglegesen felépített új állam alakulására. így gondolkodott különben a nagy Spencer is, mikor azt írta, hogy a szociálizmus uralomra jutása, a legnagyobb szerencsétlenség volna, mely a világot érheti.

A HÁZASSÁGRÓL.

Paris, 1907 július 10.

A házassági intézmény, mely oly régi, mint maga a világ civilizációja, az utolsó századok folyamában alig változott. Ha a társadalom átalakulásával lépést tartott volna, a regény- és drámaírók, kik a modern házasságtörést vagy elválást elbeszélésük cselekményéül választották, más szempontokból indulván ki, talán más következtetésekre is jutottak volna. Lehet, hogy ez esetben erkölcsünk megváltoztak volna és mostani elveink, csak mint rég elmúlt idők előítéletei, maradtak volna vissza emlékezetünkben.

A házasság morális és törvényes feltételei megváltoztatására vonatkozó kísérletek, a századok folyamában sohasem hiányoztak, de az erkölcsök szigorúsága, a vallás tekintélye és a családhoz való ragaszkodás szentsége, megvédte az isteni intézményt minden külső befolyás vagy reformszándék ellen. Az utolsó években is számos előkelő író

majd a házasság, majd az azzal összefüggő szokás és rend megváltoztatására törekedett. így például Tolsztoj kívánja, hogy a házasságba lépő két fél, egyenlő erkölcsök tisztaságát hozza magával.

A Németországban és Svédországban, a nagy hírnévnek örvendő Key Ellen »A szerelem és házasság« című munkájában, a házasfeleknek egészen komolyan ajánlja, hogy mind a férjnek, mind a feleségnek külön egymástól elválasztott lakása legyen. Ha férj és feleség együtt laknak, – úgy mond – kölcsönösen kínozzák egymást. Vannak házasfelek, kik talán egész életükön át szerethették volna egymást, ha nem kellett volna szokásaikat és akaratukat naponként egymásnak alárendelniük. Minél több szabadsága volt az asszonynak házassága előtt, annál többet szenved, ha nem rendelkezik szabadon idejével, vagy ha nincs külön otthona és viszont minél jobban kidomborodik a modern életben a férfi függetlenségi érzete, annál inkább szükségét érzi annak, hogy izolálja magát. Az individualizmus fejlesztésével kívánatos és kényelmes, hogy mindegyiknek elkülönített otthona legyen.

Úgy látszik, hogy Svédországban Key Ellen teóriáját megértették, mert tényleg számos házasfélnek már van külön lakása és talán a jövő nemzedék ezt egészen természetesnek is fogja találni. Nálunk és Franciaországban, a férfiak azért nőül-

nek még, hogy feleségeikkel együtt lakhassanak; némely országban e kívánság legalább is a házasság első éveire kiterjed. Ha Key Ellen házassági teóriája erkölcsi érzéseinkre bántóan hat, mentségül felhozható, hogy ez eszméket kisebb vagy nagyobb mértékben, leplezve vagy leplezetlenül majdnem minden modern regényíró hangoztatja; Key Ellen munkájában csak azért tűnnek fel olyan nagyon, mert csoportosítva találjuk.

De ezen teória jámbornak látszik, ha Blum Leó »Du mariage« (a házasság) című most megjelent érdekes munkájával megismerkedünk. Blum nagytehetségű francia író, kinek eddig megjelent munkái is kitűnő fogadtatásban részesültek. Eszméi mindig érdekesek, érvei meggyőzőek, dialektikája egy világos ész szellemes megnyilatkozása. Legújabb munkájában, melylyel a legkomolyabb francia sajtó napok óta foglalkozik, gyönyörű társadalmi és bölcsészeti fejtegetések foglaltatnak, talán a legszebbek, melyeket eddig irt, de oly merészek, hogy azokkal soha még komoly és elismert tekintélyű író munkájában nem találkoztunk. Blum igen nehéz társadalmi kérdést választott és mivel fejtegetéseiben új eszméket pendített meg, melyeket eddig még senki nyilvánosságra hozni nem mert, a legkritikusabb családi és társadalmi kérdéseket leplezetlenül tárgyalni kénytelen, melyek azt eredményezik, hogy jó-

hiszeműségét, őszinteségét és tehetségét elismerjük ugyan, de eszméi igazságát bebizonyítani és bennünket meggyőzni nem képes. Ellenkezőleg minden szakasz elolvasásánál eszmemenetelétől távolabb állunk, minden sornál akarnánk kifogásokat tenni és a könyv szerzőjével szemben állani, hogy elmondhassuk neki, hogy teóriája izgat és felfogása idegesít. S mégis tovább olvassuk, holott célszerűbb volna abbahagyni. Nem, van e merész teória bebizonyítására felhozott érvekben oly erős meggyőződés, a bemutatott példákban oly szenvedélyes következetesség, mely továbbolvasásra kényszerít.

Blum azt konstatálja, hogy a jelen házasságok nagy része szerencsétlen. Ennek okát keresve, azt társadalmi szokásainkban és felfogásunkban találja meg. A férfi megnősül, miután poligámiai hajlamainak eleget tett és így csak egészsége és ereje romjait hozza a házasságba. A fiatal leány pedig csak az esküvő napján kezdi életét, a mi a két házasuló fél közt már egyenlenségre és diszharmóniára ad alkalmat. Ez az első ok, mely miatt a házasságok legtöbbször boldogtalan. Tolsztoj azon kívánságát, hogy a férfi is az ártatlanság szimbólumával nőssjön, Blum mint nevetséges és természetellenes feltételt, visszautasítja és mégis azt óhajtja, hogy a két fél közt az egyenlőségi állapot helyreállíttassék. Hogy ezt elérje, a leánynak meg-

adja a jogot, hogy a fiatal emberéhez hasonló életmódot folytasson és csak miután poligámiai hajlamainak ő is eleget tett, menjen férjhez; ezután kiválasztott férjével együtt, csendes és megelégedett életet fog folytathatni.

A felvetett lehetetlen eszme ellen való kifogások némelyikére maga a szerző megadja a választ. A házasságon kívül született gyermeket nem igen veszi tekintetbe, mert ma már gyermekek az anya akarata nélkül alig születnek. És ha ez az eset mégis beáll? Tant pis. Csak ott leszünk, a hol ma vagyunk. A polgári törvénykönyv némely szakaszának megváltoztatásával könnyen segíthetünk a bajon. Az erkölcs és a szokás? Megváltoznak, felfogás dolga és divat kérdése az egész.

Ha a férfi és a nő csak a poligámiai ösztön kielégítése után kelnek egybe, mire való akkor a házasság? Hogy boldog házasságokat létesíthessen, Blum nem habozik feláldozni mindazt, a mit a modern felfogás és erkölcs szentnek és érinthetetlennek jelez. S mit ajánl helyébe? Két elfáradt lény összekelését, a mi a házasságot a szabad szerelemből visszavonult invalidusok menhelyévé alacsonyítaná. A nők az új rendszer alatt nem volnának boldogabbak, sőt a mindennapi élet bizonyítja, hogy mind a férfiak, mind a nők igen nagy erkölcsi erővel ragaszkodnak ahhoz, a mit Blum oly könnyen feláldoz.

Felvethető az a kérdés is, igaz-e, hogy a házassági intézmény teszi az embereket szerencsétlenné és boldogabbak volnának-e a szabad szerelemben vagy házasságon kívül? A tapasztalat az ellenkezőt bizonyítja. A leány presztízisének ledöntése, a családi erkölcs felforgatására és társadalmi forradalomra vezetne, a mit a szerző nem vesz tekintetbe. Vezeteti magát azon kevés szerencsétlen nő fájdalma által, kikkel a szalonokban találkozott és kik fiatal korukban, férfiúban vonzalmat kelteni nem bírván, mint a fogadalom szentsége alatt hajdan a papnők, szerelem nélkül megöregedtek. Nem értheti, hogy a társadalom vagy az erkölcsi rend mily jogon foszthat meg egyes lényeket az élet örömeitől.

Blum doktrínája vakmerő és forradalmi. Erkölcsainkkal, felfogásunkkal és életmódunkkal ellentétben áll és a mi a fő, veszélyezteti az emberiség legdrágább kincsét: az igaz szerelmet. A férfi és nő közti ismeretséget megkönnyíteni annyit tenne, mint a házasság kincsét lealacsonyítani. Ama zsarnoki és igazságtalan erkölcsi törvény, melytől a nők szenvednek, erényeik iránt való hódolatunk kifolyása és a ki ez alól felmenteni akarná, a nő értéktelenítését óhajtja.

EGY HADI LÉGHAJÓ ELSŐ UTAZÁSA.

Paris, 1907 július 16.

A párisiak a múlt napokban igen kellemes meglepetésben részesültek. A »Patrie«, a francia kormány tulajdonában levő kormányozható hadi léghajó, múlt héten tette meg Paris tetői felett első fővárosi utazását. Az érdeklődés annál nagyobb volt, mert a lapok napokon át foglalkoztak e kormányozható léghajóval, melyről el volt terjedve a hír, hogy a német katonai körök által múlt hónapban kipróbált »Zeppelin« nevű léghajó, nem volna egyéb, mint a Julliot mérnök zseniálisan épített »Patrie« hadi léghajójának a másolata. A megindított vizsgálat azonban kiderítette, hogy a hír valótlan volt és hogy a Parseval német őrnagy által épített »Zeppelin« csak a »Patrie« rossz utánzása.

A »Patrie« első sikeres utazásait már múlt évi decemberben Meudonban kezdte, aztán a gázt kibocsátva, összehajtották és egész télen át pihentették. Ez év tavaszán a kísérleteket Meudonban

mintegy harminczszor megújították, melyeknek eredményeképpen építésze előre kijelenthette, hogy a »Patrie« meghatározott napon és órában, a nagy vihar esetét kivéve, tekintet nélkül a szél nagyságára, negyven kilométernyi órai sebességgel, fog Paris felett körútra indulni. A léghajó a párisi lakosság nagy öröme, a negyven kilométernyi körutat egy óra és húsz perc alatt, másodpercenként hat méternyi erős szélesebbég ellenére, teljes biztonságban és minden fennakadás nélkül tette meg. A léghajókosárban négy személy foglalt helyet: a mérnök, a gépész és két katonatiszt, kiknek feladata lesz, ezt az első hadi léghajót, a Németország határához közel levő Verdun várába szállítani, hol a francia hadügyminiszter már előzetesen nagy léghajóállomást építtetett részére.

Néhány évvel ezelőtt a kormányozható léghajózás, csak mint pium desiderium élt az emberek képzeletében, és ma már a kormányok az elvitázhatatlan eredménnyel szemben, az új találmány háború esetén való gyakorlati alkalmazásával foglalkoznak.

Valahányszor az emberi tevékenység egy nagyfontosságú probléma megoldása előtt áll, a képzelt találmányok egész serege gyakran eltéveszti a gyakorlati hasznavehetőséghez vezető irányt. Csak miután a teoretikusok pontos matematikai számítások alapján, a kutatók pedig folytonos javítások-

kai és újításokkal gyakorlati hasznavehetőségét előkészítették, lehet megközelítő vagy végleges megoldásról beszélni. A léghajózás se került ki a nagy találmányok általános törvényét. Hány szerencsétlen ember fogyasztotta erejét, képességét és vesztette el életét a léghajózás kormányozhatóságának hiábavaló keresésében. Mióta Montgolfier a XVIII. század végével még meleg levegővel töltött papírléghajó jávai először felszállt, mennyi kísérletnek és hasztalan erőfeszítésnek voltunk tanúi!

A francia tudományos akadémia 1902-ben a kormányozható léghajózás gyakorlati alkalmazásáról még 18 emlékiratot kapott, melyek közül az e célra küldött bizottság 17-et, mint teljesen alkalmatlant, visszautasított. 1906-ban új pályázat lévén kihirdetve, ugyanarra a tárgyra vonatkozólag már csak hat emlékirat érkezett be és ezek közül három Santos-Dumonttól, kinek a léghajózás körül folytatott működése, az egész világon ismeretes. A gyakorlati fontossággal bíró nagy találmányok, csak igen ritkán egy lángeszű agy szüleményei, hanem a tapasztalat arra tanít bennünket, hogy a korszakot alkotó nagy találmányok és felfedezések, legtöbbször igen szoros összefüggésben állanak egymással. Az elv felfedezése önmagában már fontos, de ha valamely találmány gyakorlati alkalmazásáról van szó, rendesen igen fejlett és kipróbált gépekre is van szükség.

Az automobilipar páratlan fejlődése, az évtizedek óta vajúdó kormányozható léghajózást lényegesen előmozdította. Az addig alkalmazott gőz- és villamos mozdonyok nehézsége miatt, a léghajó-kutatók alig mutathattak fel haladást. Csak mikor az automobilgyárosok könnyű szerkezetű benzinmotorokat kezdtek készíteni, melyek csekély súly mellett is óriási erőt képesek kifejteni, a kormányozható léghajózás problémája, nagy lépéssel haladt előre.

Az utolsó években tapasztalt sajnálatraméltó balesetek, a kutatókat azonban sok tekintetben bátortalanították. Általában azt látjuk, hogy minél jobban közeledik a léghajózás végleges megoldásához, annál kevesebb kutatóval találkozunk és annál kevesebb léghajót építenek. Maga Santos-Dumont ki ezen a téren sokáig úttörő volt, talán sértett hiúságból, talán mert Julliot és Surcoût mérnökök a »Lebaudy« léghajó szerkezetével oly általános elismerést arattak és talán mert mások felfedezései által tulszárnyaltattott, a kormányozható léghajó problémájának kutatásával felhagyott és kizárólag a repülőgép gáznélküli problémájának szenteli idejét és tehetségét.

A francia hadügyminisztérium a »Patrie« szerkezeti titkát szigorúan őrzi, különösen a gépezet amaz alkatrészét illetőleg, mely a léghajó nyugodt, légbeli állandóságát biztosítja. Úgy látszik, hogy

ez ma fontosabb tényező, mint maga a kormányozhatóság, melynek technikai kivitele már túlhaladott álláspont.

A »Patrie« Verdunbe való szállításával, a kormányozható léghajózás gyakorlati alkalmazhatósága kétségtelen. Az elért haladás, ha nem végleges is, de határozottan annyit bizonyít, hogy ma már oly léghajókat tudnak építeni, melyekkel a viharos idők kivételével, az úgynevezett közepes szélsőségek ellen is, tetszés szerinti irányban utazhatunk, ami háború esetén a hadseregek igen nagy előnyöket fog biztosítani.

A léghajó első sorban kitűnő tudósító és hírhozó eszköz lesz és mint az ellenség kinyomozó tényezője, óriási szolgálatokat fog tehetni. Ezer méternyi magasságból, a szakértők véleménye szerint, különösen világosabb talajon, az egyedülálló embert, a közeledő hadsereget és a lovakat is még szabad szemmel is igen jól meg lehet különböztetni. Az ágyukat e magasságból ugyan már nem lehet látni, de a befogott lovak csoportjából az ágyuk számára igen pontosan lehet következtetni. Nagyító üvegek segítségével e nehézség is megszűnik. Tegyük fel már most, hogy egy tábornok négy hadtestből álló, negyven kilométernyi távolságban levő ellenséges hadseregről kivan alapos tájékozást. Három tiszt és egy gépész felszáll a »Patrie« léghajón. A katonai szakértők szá-

mítása szerint, egy útban levő hadtest 24 kilométernyi hosszúságot vesz igénybe, a mi szükségessé teszi, hogy a léghajó a távolságot négyszer tegye meg. Ha az oda- és visszautazást hozzászámítjuk, a »Patrie«, hogy a kitűzött feladatot megoldja, összesen 200 kilométernyi utat fog megtenni, a mihez öt óra szükséges; a hatodik órában a tábornok az összes megkívánt adatok birtokában lesz.

A léghajó a csatában is tevékeny részt fog venni. E tekintetben Julliot, a »Patrie« építésze, következőképpen nyilatkozik: »Tegyük fel, hogy a francia hadsereg 30-40 kilométernyi távolságban tíz kormányozható léghajóból álló hajóhaddal fog rendelkezni. Két óránál kevesebb idő alatt, minden léghajó mintegy ötven darab tíz kilogramm tartalmú melinittel vagy más robbanó anyaggal megtöltött löveget fog az ellenség sorai közé dobni és ez által a legvitásabb pontokon pusztítást és demoralizációt létrehozni. Ez az eredmény elérhető legfőleg harmincz élet és három millió franknyi felszerelés kockáztatásával, a mi aránylag csekély áldozat, ha tekintetbe vesszük, hogy a tengeri csatában, néha egy harmincz millió értékű, 800 emberrel felszerelt páncélos hajó, egy torpedónak esik áldozatul.«

A léghajó háborúban való közreműködése, morális szempontból is igen fontos tényező lesz.

A győztes fél a kezébe került terület egyik végétől a másikig fog szabadon utazhatni. A lakosság mindenütt a bizonytalanság benyomásával és a megsemmisüléstől való félelem nyugtalanságával fog az ég felé tekinteni, nincs-e a közelben léghajó, mely katasztrófát idézhetne elő. Éjjel a villamos projektorok sugarai ki fogják kutatni az ellenség sánczait, hadi szállásait, rettegést és pusztítást okozva emberben és állatban egyaránt.

A francziák büszkék arra, hogy az első kormányozható hadi léghajó francia eredetű és hogy találmányuk zsenialitása túlszárnyalta a világ összes kutatóinak eddig elért eredményeit. A német hadseregben lázas tevékenységgel folytatott léghajózási kísérletek azt bizonyítják, hogy a német császár és a német katonai körök nagy fontosságot tulajdonítanak a francziák léghajózási felsőbbségének.

HÁBORÚ ÉS BÉKE.

Paris, 1907 augusztus 1.

A hágai konferencia, mely most tartja nagyfontosságú üléseit, ama pozitív szellemű írók részéről, kik a politikai háborút a fejlődő társadalom és a szenvedő emberiség érdekében épp oly kikerülhetlennek és fatálisnak tartják, mint az időről-időre ismétlődő gazdasági kríziseket, számos kritikanak és szatirikus támadásnak van kitéve. Állításaik megerősítésére felhozzák az 1898-iki első hágai békekonferencia sikertelenségét, mely pár év alatt a világtörténet két legirtózatosabb összetűzését, a tranzváli és az orosz-japán háborút se volt képes megakadályozni. Ez igaz. De az első hágai békekonferencia csak ajánlotta, de nem tette kötelezővé a nemzetközi békebírószágok igénybevételét és se Angolország, se Japán, se Oroszország 1898-ban erre vonatkozó semmiféle kötelezettséget nem vállaltak. Azonkívül tekintetbe kell vennünk.

hogy organizációja kezdetén, semmiféle új intézmény nem fejtheti még ki azt az áldásdus működést, melyet teljes kifejlődése után nyújtani képes. Sőt ha az érdekelt hatalmak a nemzetközi békebiróságok alkalmazását a jövőre kötelezőleg elfogadják, még akkor se lesz minden háború elkerülhető. Mindenki tudja, hogy a kinin a váltólázat gyógyítja, de azért mégis vannak szerencsétlen betegek, kik sárgalázban meghalnak. Kinek fog ezért eszébe jutni ebből azt a következtetést vonni, hogy a kinin nem jótékony hatású gyógyszer? Ha valamely gyönyörű kilátást nyújtani hivatott emléksobrot építünk, ki fog csodálkozni azon, mikor a monumentum alapköveit lerakjuk, hogy az ígért gyönyörű kilátást még nem élvezhetjük?

Mintegy nyolczezer éven át, háborúk elpusztítottak városokat és falvakat, népek és nemzetek tűntek el, vérpatakok folytak és legfontosabb társadalmi intézményeink, a népek gyilkoló összeütközései eredményein épültek fel. Ilyen körülmények közt, hogy lehetünk meglepve, ha a hadseregek varázsütésre el nem tűnnek, ágyuk, puskák és löszerek el nem pusztulnak és hogy fejedelmek, diplomaták és tábornokok nyájas arcmosolylyal, a nagy vehemenciával előre törő evolúció tényeit készségesen azonnal el nem fogadják?

Sokszor találkozunk oly szerencsétlenekkel, kiknek arczát véres daganat, seb. vagy kelés eltör-

zította. Utczáról-utczára, városról-városra, a fájdalomhoz szokva, tekintet nélkül az embertársaikban keltett érzésre, tovább czipelik szánalmat gerjesztő bajukat. A modern társadalom is, a háború irtózatos következményeihez szokva, századról-századra tovább viszi az ókori barbárság ezen iszonyú maradványát.

Képzeljünk oly társadalmat, melynek minden egyes tagja boldog, oly társadalmat, melyben a tudomány mindennapi hódítása által, a jólét és boldogság nemzedékről-nemzedékre emelkedik; az ilyen társadalom volna, ugyebár, a haladó társadalom boldogságának a szimbóluma.

Tegyük fel most az ellenkezőt és képzeljünk oly társadalmat, melynek tagjai éhség és hideg által gyötörve, betegségek által tizedelve napról-napra nyomorultabbak, a világ haladó ismereteiről tudomást szerezni vagy azokba mélyebbre hatolni képtelenek. Az ilyen társadalomról bizonyára mindenki azt fogja mondani, hogy hanyatlík. Ha már most ezen ellentétes társadalmakat egymással szembe állítjuk, természetesnek fogjuk találni az elvet, mely megkívánja, hogy minden polgár és minden kormány legfőbb kötelessége, a haladó és boldog társadalom alapítására és fejlődésére segédkezet nyújtani és minden lehető eszközt mozgásba hozni. E tekintetben az egyének, kormányok, népek és nemzetek közt nincs is ellentét. A véleményeltérés

csak ott kezdődik, ha annak megítéléséhez fogunk: mi hozza létre az emberek boldogságát vagy mi okozza szerencsétlenségüket?

A háború nem alkalmas arra, hogy a polgárok közt a földi boldogságot növelje. Mi jót hozott a háború az emberiségnek az utolsó századokban? Öldöklést a harczmezőn, hol életük virágában levő százezrek, kegyetlenül lemészároltattak. A haldoklók fojtó fájdalma, sebesülések, amputációk gyászt hoztak a családokra, hol az apák siratják gyermekeiket, az asszonyok férjeiket. Tífusz, kolera és egyéb járványok nyomában kísérte a hadseregeket, hol a visszamaradt betegségek sokszor több bajt okoztak, mint az ágyuk és puskák tüzei. Elfoglalt városok rettegése, az utakon czipelt, vagy a várak fogságaiban sínlődő százezrekre menő foglyok, elpusztított falvak, léggeröpített hidak, tönkretett vetések, hideg, melegség, éhség és szomjúság által okozott irtózatosszenvedések, a kétségbeesés szomorú kiáltásai: a modern háborúk fájdalomának és pusztításának mérlege.

Igaz, hogy ezen iszonyú mérleggel szemben áll mindig a győztes fél öröme és büszkesége. Ez azonban nem képes a legyőzött ország kegyetlen szenvedéseit ellensúlyozni. Aztán a győző hadseregnek is vannak elesett áldozatai, sebesültjei. Ha valamely apa négy fiát küldte a harczmezőre, fel fog-e áldozni közülök kettőt, hogy a másik kettő

katonai dicsőségben vagy kitüntetésben részesüljön? Ilyen pedig az az ország, mely, hogy túlélő fiainak katonai dicsőséget szerezzen, meg nem határozható számú fiait biztos halálra szánja.

E szomorú helyzettel szemben a háborúk védői felhozzák azt az érvet, hogy a modern civilizált társadalomban, túlságosan nagy értéket fűzünk az élet kincséhez. Tudom, hogy nem minden időben és nem minden országban van az emberi életnek egyenlő ára és értéke. Még időnkben is, a békés természetű Kínában és a háborús szellemű Japánban, az emberi élet értéke sokkal kisebb, mint Európa bármely civilizált országában; de tagadhatatlan, hogy minden emberi élet önmagában becses és értéke nálunk még emelkedik azáltal, hogy az egyén halála rendszeren az egész család gyászát vonja maga után. Ki tudná megmondani, hogy egy végbemenő csatában, mely pár óra alatt egy nagyszámú, reményekre jogosító fiatalságot megsemmisít, mennyi nemes és zseniális tehetség tűnik el értéktelenül és nyomtalanul, a nélkül, hogy alkalma lett volna tehetségéről és képességéről az emberiségnek beszámolni?

Azonkívül tekintetbe kell vennünk, hogy a katonák halála, nem egyedüli vesztesége a háborúnak. A tranzváli háború idejében, a gyermekhalandóság, a szülések hetvenöt százalékára emelkedett. 1870-ben, a francia-német háborúban, Paris ostroma alatt a

polgárok halandósága, hetenként négyezer lélekkel magasabb volt, mint normális időkben.

Igaz, hogy a harcztéren való katonai halál, dicsőség és hogy a haza függetlensége, önállósága és védelme érdekében kifejtett küzdelem, minden polgár legfőbb kötelessége. Csakhogy nem minden háború a haza védelméért való küzdelem. Az utolsó orosz-japán háborúban elesett 600.000 orosz katona közt igen kis százaléka halt meg abban a tudatban, hogy a háború elkerülhetetlen és hogy életét Oroszország függetlenségeért feláldozni nélkülözhetetlen szükség volt.

A tizenkilencedik század háborúiban elesett áldozatok száma, iszonyú útmutatást nyújt arra nézve, hogy az öldöklő fegyverek fejlesztésével szemben, mit várhatunk a jövő háborúitól. A tizenkilencedik század háborúi, a Napóleoni háborúktól kezdve (1799-1815), az 1854-iki orosz, az 1859-iki olasz-osztrák-magyar, az 1866-iki porosz-osztrák-magyar, az 1870-iki francia-német, az 1878-iki török-orosz, az Egyesült-Államok polgári háborúja és az angol és francia gyarmati háborúkat is beleértve, összesen 15 millió ember áldozatát követelték. Maga a huszadik század is rémségesen kezdte már pályáját, a mennyiben az orosz-japán háború máris egy millió ember életébe került. A háborúban elesett mártírok, a modern társadalom legerősebb, legbátrabb és legegészségesebb elemeit alkotják.

A tapasztalat ugyanis azt bizonyítja, hogy a legmerészebb és legbátrabb katonák inkább ki vannak téve az ellenség golyóinak, mint a lusták és félnékek.

Az igazságszolgáltatás az egész világon évenként körülbelül száz gonosztevőt ítél el, kik kötél, nyaktiló, villamosság általi halállal kivégeztetnek. E banditák raboltak, gyilkoltak és csak miután a társadalom védelmük céljából minden lehető eszközt rendelkezésükre bocsátott és csak mikor bűnöségük a napnál világosabb, törekszünk őket gyorsan, a lehető legkisebb kínzással elpusztítani. E számokat alapul véve, az egész XIX. század, tízezer gonosztevő kivégeztetését látta és e nyomorultak halála mégis mozgásba hozta az egész civilizált világot, mely már évtizedek óta vitatkozik arról, jogos-e, méltó-e, megengedett-e, a gyilkosságok halálbüntetéssel való megtorlása? Ugyanabban a században, a háborúkban elesett 15 millió ártatlan hős élet elveszte felett, a társadalom csak sokkal később kezdett töprengeni. Az első gyakorlati lépés volt az orosz cár által 1898-ban összehívott első hágai békekonferencia, kilencz évvel későbbben a most üléselő második hágai békekonferencia következett.

Noha nem ringatjuk magunkat abban a reményben, hogy a hágai bizottságok tárgyalásaiból, a világbéke egyszerre ki fog fakadni, kétséget nem

szenved, hogy a mi most Hágában történik, nagyfontosságú politikai esemény, mely a népek jövő barátságos és ellenséges érintkezéseiben, határozott szerepet fog játszani és mely új lépcsőfokot jelez azon monumentum felépítésénél, melyet világbékének nevezünk. Mikor készül el? Ki tudná megmondani? Evolúció ez is.

A MODERN DRÁMAI CSELEKMÉNYRŐL.

Paris, 1907 augusztus 15.

Most, hogy nemcsak a párisi, de a nagy városok nevezetesebb színházai is, a nyári szünidők miatt bezáródtak és jelesebb újdonságok bemutatásáról szó nem lehet, érdekes lesz talán a modern színirodalom drámai cselekményének irányát megfigyelés tárgyává tenni.

Voltaire, ki tragédiákat is irt, melyek sorsával azonban nem törődött, a korabeli színirodalomról következőképpen nyilatkozott: »Mivel foglalkoznának a drámaírók, ha házasságtörés és szerelem nem léteznék?« Hasonló észrevételeket hallunk sokszor most is, különösen kevésbé sikerült újdonságok bemutatási estéin: »megint szerelmi darab, megint házasságtörési cselekmény, a drámaírók képzelmi ereje fogy« stb. Hát ez nem úgy van. A szerzők meseszövíő tehetsége nem hanyatlik; de addig, míg a szerelem az emberiség történetében azt a szerepet

fogja játszani, mely a fajok őseredete óta osztályrészéül jutott, addig, míg a társadalomban a házassági kötelék által egyesített férj és feleség örök hűségű fogadalmukat meg nem tartják, a míg szerelmi csalódások kedélyállapotunkra bizonyos hatással lesznek, addig nem kell tartanunk attól; hogy a szerelem és a házasságtörés, mint a drámai cselekmény tárgyai, elavulnak. A szerelem és a házasságtörés forrásai kimeríthetetlenek, épp úgy, mint Molière nem merítette ki a hipokrizist Tartuffe-ben, Shakespeare a féltékenységet Othellóban, Racine az anyai szeretetet Andromaque-ban. Ugyanezen tárgyak a jövő generációk drámaírói részére is újak és érdekesek maradnak, mert új emberek bemutatásával a szenvedélyek, érzelmek, emóciók és az emberi fogyatkozások változnak, és az eszmék és erkölcsök is, a szerint, a mint más helyen vagy más körülmények közt hozatnak mozgásba, szintén módosulnak. Például tagadhatatlan, hogy vannak közös vonások Kossuth Lajos és Gambetta országmentő működéseiben, de e közös vonások, a két nagy ember külön helyi és jellemi viszonyai sokaságánál fogva, majdnem teljesen eltűnnek. Ezért nincs és nem lesz drámaíró, költő vagy bölcsész, ki a fősvénység és féltékenység összes körülményeit örök időkre ki tudja meríteni vagy képes érzelmünket, indulatunkat úgy leírni, hogy ugyanazon érzelemről vagy indulatról más leírás lehetetlenné

válják. Valamint az emberiség fejlődési történetében még nem volt eset rá, hogy két teljesen egyenlő, egymáshoz abszolút hasonló ember lett volna és valamint az emberi típus változása céljából, egy lényegtelen arcvonal módosulása elégséges, úgy az íróknak is, új alakok és helyzetek teremtése céljából, elégséges tehetségéből fakadó új eszméit és gondolatait, a viszonyokhoz alkalmazva, módosítani. Tíz vagy tizenöt évvel ezelőtt, színházi körökben még valóságos előítélet uralkodott az úgynevezett »pénzügyi vagy tőzsdedarabok« ellen, mely különösen abból állott, hogy nem volt tanácsos a drámában sokat pénzről vagy tőkeszerzésről beszélni, mert a pénzügyi tartalommal bíró darabok nem tartották magukat műsoron és nem jövedelmeztek. Ezen érv hathatós is volt, mert a színházigazgatónak sokszor kitűnő ürügyül szolgált, hogy fiatal drámaírók éretlen darabjait visszautasíthassa. Shakespeare a »Velencei kalmár«, Dumas »Question d'argent« (pénzkérdés) című darabjai az írók halhatatlan hírnevének és e művek nagy irodalmi értékének ellenére, soha állandóan műsoron nem maradhattak. Ezen előítélet tulajdonképpen félreértésen alapult, mert a szó szoros értelmében pénzügyi kérdéseket tárgyaló darabok nincsenek, épp oly kevéssé, mint a hogy nem léteznek törvényt, családot vagy tulajdont tárgyaló darabok. Minden színdarab alapja a cselekmény, mely a

dráma különös feltételei alatt, emberi lényeket állít egymással érintkezésbe és ellentétbe. Az író vérmérséklete és életfelfogása szerint, ezen érintkezés meghatározható vagy komikus és a szerző tehetsége és ihlete szerint érdekes vagy unalmas, de a színdarabban a pénzkérdés, a törvénykönyv vagy a családi viszonyok, csak a szenvedélyek kifejtésére szolgáló eszközök. Az úgynevezett jellem- és erkölcsdarabokban a pénz a leghathatósabb segédeszköz, mert a társadalom megfigyelésében és az emberek egymásközi érintkezésében alig van körülmény, melyben a pénz erejét, befolyását és közreműködését ne konstatálhatnók. Csakhogy a színpad a tulajdonképpeni pénzügyi kérdések bemutatására alkalmatlan, a mint valóságban a pénzérték cirkulációja véghetetlen titokzatosságában és változatosságában, soha színpadra nem is hozatott, épp oly kevésbé, a mint a drámai művészet szélesítése céljából, senkinek még eszébe nem jutott, hogy a vegytani elemzést, vagy a csillagászati kutatásokat színpadon tanulmány tárgyává tegye. A drámai művészet a tudomány, a bölcsészet és a politika köréből csak eszközöket, kereteket vehet igénybe, a nélkül, hogy ezek problémáit felállíthatná, vagy döntésükbe bármely módon befolyhatna. A tudós színpadi szempontból érdektelen egyéniség, érdekessé csak jellemtulajdonságai és életfelfogása által lesz, a mint hogy a költő is

színpadilag csak a társadalom elleni felháborodása, szenvedése, szerelme és nagy érzelmei által érdekelt.

Mindnyájan emlékszünk ama nagy tőzsdei krízisre, mely a múlt évben, százmilliós spekulációban érdekelt két nagy tőzsdejátékos bukása által előidézett. Mi érdekelt bennünket e drámában V Croizier, a szegény hivatalnokból czukorkirálylyá emelkedett spekuláns tragédiája, vagy a Printemps, a virágzó áruház ezer hivatalnokának megtakarított fillérjeivel spekuláló főnök bukása, vagy maga a czukorkérdés? Egyik sem, hanem a főszereplők jellemei. Az egyik az ezrekre lecsapott szerencsétlenséget könnyen vette, a nagy bajt mintegy elvesztett sakk- vagy tekejátszmának tüntetve fel, melyből mindenekelőtt önmagát és óriási vagyonából a lehető legtöbbet maga részére meg akarta menteni. A másik ellenben cselekedete tragikus hordereje tudatában, az utolsó pillanatig vaskézrel küzdött, meg lévén győződve, hogy ellentállási képességétől függ jövő sorsa, mely vagy visszahozza neki a kockáztatott milliókat, vagy megfosztja mindenétől, még az életétől is. A jellemeik különfélesége a két drámát más-más megoldásra is vezette. Az első az uri módból, észrevétlenül kis lakásba vonult vissza, a másik öngyilkos lett. S a két dráma mégis egy időben, ugyanabban a társadalomban játszódott le, a mi azt bizonyítja, hogy a dráma érdekessége

nem függ tisztán cselekményétől, de különösen az azt körülvevő érzelmektől, eszméktől és a mozgó személyek jellemeitől.

Valamint az életben, úgy a színpadon is a pénz lelkiismereti vagy erkölcsi életünkben sohase játszott oly nagy szerepet, mint most. A társadalomban új osztályokat teremtett, régi korlátokat szét-tört és újakat állított fel. A pénznek tulajdoníthatjuk, hogy, legalább Franciaországban, egy vagyonilag tönkrement nemes, már nem tekintetik arisztokratának, míg egy meggazdagodott munkás pár év alatt azzá lehet.

Egy másik tény, mely a modern színházat jellemzi: a sajtó és a színház szabadsága. A közigazgatási korlátok, beleértve a sokszor hangoztatott cenzurát is, megszűntek és nemcsak hogy a színpad szabad, de a néző, a színházlátogató közönség minden esztétikai előítéletet félretéve, hozzászoktatva a társalgás és előadás merészségéhez, keveset törődik a benne előidézett emóció okával és eredetével, hanem csak azt követeli, hogy ezen emóció benne akár víg, akár tragikus, akár szentimentális eszközökkel, de tényleg előidéztesék. Mintha a drámaírónak azt mondaná: merítse tárgyát a társadalom bármely rétegéből, válasza személyeit a honnan tetszik, mondja el véleményét a vallásról, a törvényről, a családról vagy az erkölcsről, az nekem mindegy, de egy

dolgot követelek és ez az, hogy a darabja érdekeljen, mulattasson vagy megsirasson.

A nagyközönség ezen lelkiállapota, az első pillanatra veszélyesnek látszik, mert ha az állam és a színházlátogatók ellenőrzése megszűnik, ha a mulattatás és érdeklődés előidézése okából a színpadon mindent be lehet mutatni és mindent elmondani, nem kell-e attól tartanunk, hogy a színpad és a színház eldurvulnak és erkölcstelenekké válnak? E veszély csak látszólagos, mert a hang, a vélemény, akár élőszóval, akár sajtó útján intéztetik a nagyközönséghez, nem éri el célját, ha erkölcstelen vagy tisztátalan motívumokból ered. Az emberi természet kifürkészhetetlen sajátsága, hogy mihelyst az emberek bizonyos számban egyesülnek, a lelkük és érzésük egyszerre nemeesebbé és finomabbá válik. A nagylelkűség, az őszinteség és a sajnálat, a tömegek normális érzései és életszabályai. A tömeg az igazságtalanságot, a kegyetlenséget, melyet az egyén elkövet, mindig perhorreszkálja. Azonkívül, ha a közönség megengedi, hogy a szerző mindent elmondhasson, nem kell attól tartani, hogy ez bizonyos korlátokon túl fog menni, vagy szabadságával vissza fog élni, mert ha a drámaíró igazságtalan, erőszakos vagy erkölcstelen, a színházlátogató kíváncsiságból egy ideig meg fogja hallgatni, de annál biztosabban elfordul tőle és nem jön többé vissza. Kitűnő segédeszköz

e tekintetben a színházak közt fennálló és mindinkább érezhetőbbé váló verseny. A párisi színházakban, az utolsó évtizedben lábrakapott erkölcs-telen darabok gyakori előadását minden rendőri beavatkozás nélkül, a sajtó szigorú ellenőrzése és a tömegek erkölcsi érzése nagy részben megszüntette. A színházigazgatók versenyeznek egymással, hogy minél deczensebb, egyszerűségükben is érdekes, szellemes darabokat mutathassanak be. Ez a divat; a közönség és a színházak kitűnően érzik magukat mellette.

AZ ALKOHOLIZMUS VESZÉLYE.

Paris, 1907 augusztus 29.

A politikai és társadalmi meggyőzések küzdelmeiben van egy kérdés, melyben az összes nézetek és vélemények találkoznak és ez a közlelki ismeret konstatálása, hogy a modern államokban az alkoholizmus a legveszélyesebb társadalmi bajok egyike. Ha statisztikai adataink és a tudósok és orvosok tapasztalatai nem volnának, elégséges a főváros és a vidék kávéhazaiban és korcsmáiban körülnézni, hogy meggyőződjünk, hogy oly társadalmi bajjal állunk szemben, mely a kormányok és az államférfiak figyelmét a legnagyobb mértékben igényli.

Lehet, hogy Francia- és Angolországban az országos veszélylyé fejlődött baj súlyosabb és akutabb, mint nálunk, hol az ebéd és vacsora előtti úgynevezett »apéritif« divata alig létezik, de viszont Magyarország némely vidékén a pálinka

és bormérés óramutatót nem ismer és szegény parasztjaink reggeltől estig élvezik az élet- és lélekölő ital kiirthatatlan mérgeét.

Mi az alkoholizmus és hol kezdődik? Az első pálinka- vagy likőrpohárnál-e vagy az első pohár pezsgő- és szomorodni bornál-e? Voltak tudósok, kik bizonyítani akarták, hogy a szesz szükséges élelmiszer; ma már azonban minden tudós és szociológus egyetért abban, hogy lehetséges, hogy a szesz tudományos szempontból élelmiszer, de bizonyos, hogy társadalmi szempontból mérge. Sőt a modern felfogás konstatálja, hogy minden ember, ki étel közben néhány pohár bort és étel után néhány pohár konyakot vagy likőrt megiszik, lassú, de biztos lépéssel az alkoholizmus felé halad. Maurel tanár egy középűlű, szabad levegőben tartózkodó, rendesen, keze munkájából élő ember részére, 22 grammnyi szeszt jelöl meg mint ama határt, melyet az emberi szervezet naponként minden veszély nélkül elbír. Sok ember alkoholikus a nélkül, hogy tudomása volna róla, különösen azok közt, kik az étel előtti abszint vagy likőrhöz hozzá vannak szokva, még akkor is, ha részegség sohase vesz rajtuk erőt. A naponkinti abszint, likőr vagy bármely természetű pálinka égeti és pusztítja az emberi szervezetet, úgy hogy az első komoly betegség a helyett, hogy erős ellenállással rendelkező szervezetre akadna, fáradt, megrongált és a

szeszes italok folytonos élvezete által gyengült szerveket talál.

De ha az alkoholizmus már a műveltebb osztályokban oly nagy bajt okoz, képzelhető, mily óriási pusztításokat visz véghez az alsóbb osztályok közt. A városi iparosmunkásoktól, a közlekedési eszközök fejlődése által segítve, a szeszes italok mindennemű élvezete óriási lépésekkel halad a vidéki községek és falvak lakosai közé, hol a parasztek vásárok, választások és egyéb egyesülések alkalmával, a városi munkástól igen könnyen megtanulják a legmérgezőbb szeszes italok élvezetét. Így bátran lehet állítani, hogy az alkoholizmus minden társadalmi osztályban el van terjedve, a városokban épp úgy, mint a vidéki mezei munkások közt, sőt gyakran az asszonyok és gyermekek közt is.

Az ezáltal okozott bajok a legkülönbözőbb formákban mutatkoznak. Valamint a lustaságról azt mondják, hogy sok bajnak az okozója, úgy az alkoholizmusról is bátran lehet állítani, hogy a jövő ártatlan nemzedékre viszi át visszaéléseink és túlzásaink következményeit. Fiziológiai szempontból a krónikus alkoholizmus által okozott betegségek sorozata igen hosszú. Az emésztő-, lélegző- és idegszervezet legnagyobb ellensége és a legkompetensebb orvosok véleménye szerint, a mint az alkoholizmus gyengébb szervezetre akad, az illető egyén gyengébb szerve szerint gyomor-, tüdő-, májbetegséget, vagy

gyakran tüdővéaszt idéz elő. Kétségtelen, hogy a szeszfogyasztás és a tüdővész által okozott halál-esetek, igen szoros összefüggésben állanak egymással. Az alkoholizmus által okozott idegbetegségek szintén óriási pusztításokat visznek véghez. Mindnyájan ismerjük az öreg, iszákos emberek reszketését, a fejlődő delírium tremenst, az alkoholikus epilepsziát és az örültséghez vezető paralízist.

A kleptomániában szenvedő szerencsétlenek nagy része alkoholikus, vagy alkoholikus szülőktől származik; de mielőtt az illető a büntető igazságszolgáltatás kezébe kerülne, ki tudná megmondani ama nagy bajokat és szerencsétlenségeket, melyeket családja körében már okozott. Állatok, rokonok, idegenek és mindazok, kik az alkoholikus keze vagy befolyása alá kerültek, állandó izgatottsága, dühkitörése és a folytonosan megújított szeszes italok kigőzölgése által előidézett túlzásai és rémképei által, kegyetlen szenvedéseknek vannak kitéve.

A francia statisztikai adatok szerint, és e tekintetben más országok adataiban sincs nagy eltérés, az alkoholizmus a bünyenyítő esetek kétharmadának az okozója. Száz gyilkossággal vádolt egyén közt ötvenhárom, száz gyűjtogatással vádolt egyén közt ötvenhét, száz súlyos testi sértéssel vádolt egyén közt kilenczven alkoholikus. Az öngyilkosságok nagy százaléka az alkoholikus egyénekből kerül ki és a mi legjobban bizonyítja, hogy az

alkoholizmus mily arányban vezet a bűnösséghez, legjobban kitűnik abból, hogy Paris külvárosaiban most oly ijesztő módon terjedő modern »apache«-ok (rablóyilkosok) túlnyomó része alkoholikus.

Legrain tanár »Dégénérescence sociale et l'alcoolisme« című kitűnő munkájában kimutatta, hogy alkoholikus szülők gyermekeinek a fele, három-éves kora előtt hal meg; az életben maradó második fele fizikailag munkára képtelen, erkölcsi érték és esztétikai fejlődés szempontjából pedig igen alacsony fokon áll. Könnyen látható, hogy ilyen körülmények közt ezek sorából az államra és társadalomra mily nagy teher hárul. A férfiak katonai szolgálatra, társadalmi munkára képtelenek és a jótékonyági intézmények állandó jelöltjei; a nők anyai szerepre alkalmatlanok és az immoralitás legnagyobb kontingensét szolgáltatják.

A terjedő veszély elhárítására szolgáló első lépés, a baj felismerése. Franciaországban az alkoholizmus gyógyítására és elhárítására, a leghathatósabb rendszabályokat léptették életbe. A sajtó, egyetemi tanárok és tudósok, papok, tanítók és orvosok egyesültek, hogy az alkoholizmusnak háborút üzenjenek. Első helyen áll maga a köztársaság, mely daczára annak, hogy a szeszes italokból befolyó jövedelem a költségvetési egyensúly helyreállítása céljából igen fontos tényező, a képviselőház és a sajtó sürgetésére az összes községekben

és falvakban, a hadseregben és a városok köz-
helyein állandó hirdetést tétetett közzé, melyben
a szesz italok mértéktelen élvezete által okozott
óriási bajokra felhívja a lakosság figyelmét. Ezen
feltűnő betűkkel nyomtatott hirdetést, az állami
hatóságon kívül a leghíresebb egyetemi tanárok
és tudósok is aláírtak, mely főbb pontozataiban a
következőket tartalmazza:

Az alkoholizmus krónikus mérgezési folyamat,
mely a szesz italok rendszeres élvezetéből ered,
még akkor is, ha részegséget nem idéz elő.

Tévedés azt hinni, hogy a szesz ital a nehéz
munkákat végző munkások részére szükséges, hogy
az erőt fenntartja vagy szaporítja; valóságban
a szesz a szervezetnek nem hasznos, ellenkezőleg
ártalmas.

Az iszákosság a családi szeretet ellensége, a
társadalmi kötelességek feledésére, a munka meg-
vetésére, a lopáshoz és bűnhöz vezet. A szesz
ital a kórházhoz vezető legbiztosabb út, és a leg-
kínosabb és legborzasztóbb betegségek előkészítője.

A szülők hibái visszaesnek a gyermekekre,
kik, ha korán el nem halnak, rendszerint hülyék,
epileptikusak vagy tüdővészeselek.

Az összes elemi iskolák tanítói kötelesek e
hirdetés szövegét a gyermekeknek magyarázni és
példákkal illusztrálni. A hadügyminiszter paran-
csára, e hirdetés nemcsak hogy minden kaszárnyá-

ban látható helyen kell hogy ki legyen ragasztva, de a tiszték kötelességévé tétetett, hogy azt magyarázva, a legénységet mérsékletre tanítsák. Az összes francia kávéházokban a szeszes italok bármely formában való eladása szigorúan meg van tiltva. Az állam az abszintgyártást Franciaországban és az országba való bevitelt megtiltotta; a korcsmai és borelárusítási engedélyeket megszorította és újakat csak a legkritkább esetekben ad ki. Azonkívül az ország minden városában antialkoholikus ligákat alapított, melyek élén a polgármester, az állami és városi hatóságok, a papok és a tanítók állanak, kiknek feladata minden lehető eszközzel odahatni, hogy a létező alkoholikus esetek következményeit csökkentsék és hogy az irtózatosságot által leginkább fenyegetett alsóbb osztályú lakosságot a szeszes italok mértéktelen élvezetétől visszatarthassák.

ORVOSI PROBLÉMA.

Paris, 1907 szeptember 8.

Nagy feltűnést keltett az utolsó washingtoni orvosi kongresszuson, Knopf dr. newyorki orvosnak az a kijelentése, hogy reménytelen esetekben, mikor a tudomány segédeszközei már felmondják a szolgálatot, a gyakorlóorvosnak az a kötelessége, hogy a kikerülhetetlen véget siettetve, megrövidítse a beteg szenvedéseit. Az amerikai és angol lapok oly nagy vehemenciával támadták a newyorki orvosnak ezt a merész kijelentését, hogy az másnap kénytelen volt a lapokban helyreigazítani félreértett szavait. Valóságban azt mondta, hogy az orvos szent kötelessége, a haldokló betegnek oly adag morfint beadni, hogy az örök elalvás gyorsan és fájdalom nélkül megtörténhessék.

A kongresszusnak ez az incidense újra fel-elevenítette a legfontosabb morális kérdések egyikét, mely abból áll: lehetnek-e körülmények, mikor

az izgalom és sajnálkozás jogot ad egy emberi lény megölésére, vagy emberszeretetből eredő, érdeknélküli szándékok feljogosítanak-e arra, hogy elállítsuk egy emberi lény szívének utolsó dobbanásait?

A halál megkönnyítésének kérdése nem új. Vannak esetek, mikor a gyógyítás lehetetlen. A beteg irtózatosan szenved, hívja a halált, kéri, hogy megöljék. Nem volna-e emberiesebb, ha az orvos, elősegítve a halált, megrövidítené a beteg szenvedéseit? Néhány hónappal ezelőtt Ohio állam törvényhozásában erre vonatkozó törvényjavaslatot nyújtottak be, melynek értelmében az orvos törvény által megengedett cselekedetet visz véghez, ha gyógyíthatatlan bajban kegyetlenül szenvedő betegnek három, nem a család tagjai közül való orvos jelenlétében kifejezett kérésére, oly narkotikus szert ad be, mely fájdalom nélküli könnyű halált idéz elő. Hasonló tartalmú törvényjavaslatot nyújtott be Iowában Gregory dr. Ennél tovább ment Oaklandban Wendte dr., ki négy orvostól álló bizottság kiküldését kérte, mely a polgármester elnöklete alatt a beteg megkérdezése nélkül, a családtagok beleegyezésével kimondhatná a megkönnyítő halált.

A san-franciscói múltévi földrengés alkalmával, az égő házak tetejére menekült menthetetlenül elveszelt embereket irgalomból lelőtték. Első

Napoleon a pestisben megbetegedett katonák szenvedései megkönnyítése céljából az orvosoknak utasítást adott, hogy sietessék a halált, mire Desgenettes főorvos azt válaszolta, hogy az ő hivatása nem ölni, hanem gyógyítani. Ugyanily eljárást kívánt More Tamás híres »Utópiájá«-ban; csakhogy a beteg a hatóság és az egyház jelenlétében vagy maga végezhetette ki magát, vagy a halálos szolgálatot mástól kérhette, de a beteg beleegyezését szükségesnek tartotta, mely körülménnyel se Napoleon, sem a san-franciscói katonák nem igen törődtek. A gyógyíthatlanok kivégzése tehát nem új kérdés, de Spárta és némely barbár törzsön kívül sehol törvényesen nem alkalmazták.

A kérdés maga felháborító. Kétségtelen, hogy ha magyarázat és a körülmények tekintetbe vétele nélkül fölteszszük a problémát, az emberiség legnagyobb része borzalommal fog elfordulni az ölés gondolatától. A társadalomnak már amúgy is elég baja van a gyilkos gonosztevők kivégeztetésével és bizonyára senkise kívánja alkalmaztatását ártatlanokkal szemben akkor, a midőn a modern felfogás vétkes embereknél már emberietlennek deklarálja. Ezért ezt a problémát nem is lehet bölcsészeti szempontból tárgyalni, legfőlebb bizonyos konkrét gyakorlati eset szempontjából tehetjük vitatkozás tárgyává.

A csatatéren az ellenség területén járó csapat egy katonája sebesülés vagy fáradság következtében összerogy. Közlekedési eszköz hiányában el nem vihető és az egész csapat életének megmentése érdekében ott kell hagyni. Fél óra múlva talán már a felbőszült ellenség kezébe kerülhet, mely esetleg kínzások közt el fogja pusztítani. A sebesült tudja ezt és könyörögve fordul társaihoz, hogy öljék meg. Mit fognak ezek tenni? És mi a kötelességük? Bármily borzalommal fordulunk is el az ölés gondolatától, úgy-e a rokonsági kötelék sem óvhatja meg bennünket e kegyetlen kötelesség teljesítésétől? Kétségtelen, hogy az ily cselekedet véghezviteléhez nagy bátorság és lelki erő szükséges és mégis még az adott körülmények közt is, az áldozat beleegyezése nélkül a kegyelmi halál meg nem adható. Sokan a haláldöfés véghezvitelére egyáltalában képtelenek. Hátha az ellenség közelsége csak képzelt dolog, hátha a seb nem halálos?

A német-francia háború idejében történt, hogy egy német tiszt hasonló körülmények közt társának, ki oldala mellett súlyosan megsebesült, a közös megállapodás értelmében tett ígéretét teljesítette. A háború után Németországba visszatérve, lelkiismereti furdalásoktól nyugtalanítva, egy híres sebésznek leírta a sebesülés történetét és a sebet. A sebész minden habozás nélkül kijel-

lentette, hogy a seb olyan volt, mely a legtöbb esetben gyógyul.

– Ilyképpen gyilkosságot követtem el – kérdezte kétszbeesve a tiszt.

– Nevezheti bárminek – felelte a sebész – de ha cselekedetét én bírálnám, csak gyilkosságnak mondanám.

A beteg beleegyezése nem elég jogczim az emberi élet kioltására, mert a beteg a nagy fájdalomtól gyengített és sokszor befolyásolt ítélőképessége miatt tisztán nem lát. Azonkívül a fájdalom nem mindig a betegség súlyosságának mértéke. Hányszor történt, hogy baleset vagy vasúti szerencsétlenség következtében valaki súlyosan megsebesült, láb-, kéztörés, vagy zúzás az illetőnek oly iszonyú fájdalmakat okozott, hogy könyörögve fordult embertársaihoz, mentsék meg a kínos gyötrelmektől. Az orvos ilyenkor megelégszik azzal, hogy elaltatja és lábát vagy kezét amputálja. A felgyógyult beteg azután a legtöbb esetben hálás, hogy a sebesülés alkalmával kifejezett kívánságát azonnal nem teljesítették.

Nemrég történt, hogy az orvosok egy előkelő francia nőnél gyomorrákot konstataáltak. A nőt megoperálták s a gyomorrák eltűnt. Néhány héttel ezelőtt az újságokat bejárta a hír, hogy az oly súlyos betegnek képzelt szép nő, a puteauxi tenniszversenyen megnyerte az első díjat.

Ily esetek nem ritkák. Az orvosoktól gyógyíthatlanoknak vagy elveszett embereknek kijelentett betegek felgyógyulhatnak, mert az orvosok tévedhetnek. Senkinek nincs joga a sors életpusztító tevékenységét elősegíteni és még a legnemesebb érzelmektől vezéreltetve, se szabad siettetni a halált.

MINDENKI A MAGA MÓDJA SZERINT.

Paris, 1907 szeptember 14.

Mindenki a maga módja, felfogása és körülményei szerint keresse boldogságát. »Chacun sa vie.« Ez a czime a Théâtre Français ezidei első újdonságának. Nem hiszem, hogy volt még eset rá, hogy Franciaország első színháza szeptember első felében, a mikor a többi színházak még jóformán nyári szünetet tartanak és a párisi előkelő lakosság még a fővárosba vissza se tért, egy nagy premierrel lepte volna meg a színházlátogató közönséget. A többi színházakban most még csak a jövő idény programját készítik elő, vagy a szünidők által félbeszakított darabok próbáit tartják.

A múlt szezonban a Théâtre Français igazgatójának nem volt szerencsés keze. Premierjei nem nagyon sikerültek, legalább nem oly mértékben, mint azt más években tapasztaltuk, mikor Donnay, Prévost, Capus vagy Bataille új darabjaival az egész színházi idény sikerét biztosítani képes

volt. Hogy jó darabokban nem volt hiány, azt eléggé bizonyították a Renaissance, a Gymnase, a Vaudeville és más előkelő színházak is, a hol a múlt idényben bemutatott premierek egész éven át oly sikerrel tartották magukat, hogy a színház-igazgatók e sikerteljes darabokkal kezdik meg a most megnyíló színházi évet.

A három vagy négy darab, melylyel Claretie, a Théâtre Français igazgatója, a múlt évben szerencsét próbált, nem tartozott azok közé, a melyek állandó telt házat csinálnak és így valószínűleg azért, hogy ne legyen kénytelen a színházi évad kezdetén a múlt évi gyengébb, vagy a régi, de már elcsépelet darabokat felfrissíteni, siettette szeptemberben Guiches és Gheusi »Chacum sa vie« című háromfelvonásos drámája előadását.

Mondjuk meg mindjárt, hogy az új darab igen nagy sikert aratott. Olyan darab az, mely száz előadás után is a Comédie Française-nak, valamint minden előkelő színháznak vonzó repertoárdarabja fog maradni. Miért? Mert modern, finom, érdekes és szellemes. Mert a legfontosabb jelenetekben, a szereplőkben van szenvedély, érzés és igazság. Mert hangja előkelő és az előadás kifogástalan. De a legfőbb oka e darab nagy sikerének, hogy a két tehetséges szerző a cselekményből kifolyólag természetes utón törekszik bebizonyítani, hogy minden ember fel van jogosítva azt a boldogságot keresni,

melyet ösztöne, tehetsége és körülményei megengednek és ennek bebizonyítására se teóriára, se problémára, se felesleges ékesszólásra nem volt szükség. Egyetlen felséges, hatásában biztos és kimaradhatatlan eszközük volt: a természetes jószág és józanság. A legjobb drámaírók legújabb időben arra a meggyőződésre jutottak, hogy korunkban, mikor a legfontosabb társadalmi problémák egymással szenvedélyes harcot vívnak, mikor minden tábor a küzdelem bizonytalanságában a leghevesebb és legkíméletlenebb eszközökkel, eszméi csallhatatlanságát és kimaradhatatlan győzelmét bizonyítani akarja, a színpadon a természetes jószággal, a tiszta igazsággal és szeretettel még nagy hatások érhetők el. Guiches és Gheusi e felfogásukat talán tulságig is vitték. A szerző joga a drámai főszemélyek érzelmi kalandjait komolyan venni és a cselekmény kiindulási pontjául választani; de mikor a hős a szív és szerelem legnagyobb krízisében küzd, talán még se eléggé meggyőző a szereplő személyeket mosolygó arcczal, gondtalan modorral, nyárspolgári közönytelen színpadra állítani. Ha a krízis komoly, nem lehet oly könnyű szerrel vele elbánni, mert azok, kik bármely körülménynél fogva veszélyes szerelmi kalandokba bocsátkoznak, nem szoktak az életben édes szóval, üres beszéddel onnan kimászni; ha meg mindaz, a mit a szenvedély és a szerelem a színpadon bemutat, közönséges és banális, fölös-

leges volt ama szenvedélyes, a társadalmi és vallási legfontosabb kérdéseket felölelő párbeszédet alkalmazni.

De mindez nem von le semmit a darab érdeméből és érdekességéből. Cselekménye, mely elejétől végig érdekfeszítő, a következő:

Desclos Ferencz mérnöknek nagy gyarmati vállalata van Algériában, irodája pedig Parisban van. Vállalata nagy jövedelmet biztosít neki; különben igen komoly, okos és meggondolt ember, a ki hideg józansága daczára, mégis gyakrabban itél szívével, mint eszével. Ez az erős jellemű ember abba a hibába esett, hogy szerelemből vett el egy feltűnő szépségű, elegáns és kokett nőt, Henriette-et, ki e túlságosan tevékeny és testi szépségek nélküli mérnököt sohasem szerette. Ellenben szerelmes d'Arvant Jacques-ba, egy szép, arisztokrata családból származó, gazdag és gögös bon-vivant-ba. D'Arvant is szereti Henriette-et és e szerelmes viszonyról mindenkinek van tudomása, még a szerencsétlen férjnek is, a ki eleinte igen sokat szenvedett általa, de később a józan gondolkodás erőt vett rajta és nyájas arczczal, hideg szívvel föltette magában, hogy megvárja a szabadító pillanatot. E dráma nagy előnye, hogy már a harmadik jelenetben mindezt átlátjuk.

D'Arvant Desclos-ékat meghívta sologni kastélyába vadászatra, mely alkalommal Desclos egyik

barátja előtt megnyitja szívét, elmondván, hogy a Henriette és D'Arvant közt fennálló intim viszony fejlődését, melyről régóta tudomása van, figyelemmel kíséri. Tudja, hogy Henriette, noha d'Arvant-ba szerelmes, még el nem bukott, de nem lesz meglepve, ha a kimaradhatatlan krízis bármikor be fog következni.

D'Arvant-nak volt egy fiatalkori barátnője, kivel anyja házában együtt nevelkedett, az okos, szép és szerény Germain Pauline, a kivel a sors, bátorsága, szívbeli és lelki nemes tulajdonságai ellenére, mostohául bánt, úgy hogy mindennapi kenyerét irodai munkával volt kénytelen megkeresni. Maga D'Arvant volt az, a ki jó irodai állást szerzett neki Desclos házában; a mérnök annyira szerette az okos, lelkiismeretes és buzgó hivatalnoknőt, hogy a legkényesebb munkát is reábízta.

D'Arvant, hogy Henriette féltékenységét fel ne keltse, nem nagyon udvarias módon szakított ifjúkori barátnőjével. Egyszerű levélben, pár szóval kérte meg, hogy ezentúl ne jöjjön többé a kastélyba, ürügyül felhasználva azt a kifogást, hogy nem akarja kompromittálni. Pauline, a nélkül, hogy ezt valaha bevallotta volna, szerelmes volt D'Arvant-ba és a levél vétele után, női hiúságában megsértve, elpanaszolta baját a barátjává vált főnökének, Desclos-nak.

Íme, két ember találkozott, kit d'Arvant sze-

rencsétlenné tett. Az eltaszított barátnő és a megcsalt férj. De Desclos Ferencz a felsőbb lények energiájával kifejti teóriáját, hogy a sors tévedései ellen csak határozott akaraterővel lehet küzdeni. A rosszul végzett munkát újra kell megkezdeni. Ha az ut, a melyen megindultunk, rossz, a jó utat kell keresni; ez az, a mit Desclos szándékozik tenni és ezt Pauline-nak is tanácsolja. Mindenki a maga útja és módja szerint keresse boldogságát.

Henriette tíz hónapon át küzdött szerelmével és még mindig becsületes nő maradt, de D'Arvant türelmetlenségével és hő szerelmével szemben érzi, hogy többé ellentállni nem képes. Maga megígéri neki, hogy pár nap múlva övé lesz. Férjétől megkapta az engedélyt, hogy egészsége helyreállítása céljából Luzerne-be utazhassék, de szándéka Svájc helyett Florenczbe menni, hol boldog lesz D'Arvanttal találkozhatni.

Pauline a wagons-lits irodájában egy véletlen által megtudta a D'Arvant és Henriette közt tervezett olaszországi utat. Henriette-nek is tudomása van arról, hogy Pauline ismeri az utazás titkát és ezért nem habozik őt kérdőre vonni. A két nő közti jelenetet zavarja Desclos megjelenése. Pauline izgatottságában minden habozás nélkül a megcsalt férjnek elárulta az olaszországi ut tervét.

– Nagyon jól van ez így – mondja a mérnök. – Én szerelmemmel megajándékoztam e nőt

és íme, ő hozza nekem vissza a szabadságomat! Es itt két gyönyörű jelenetnek vagyunk tanúi. Az egyikben Desclos a legnyugodtabban kijelenti felesége előtt, hogy csak ezt az inczidenst várta, hogy szabadságát és az elválás útján a személye feletti szabad rendelkezést visszaadja. A másik jelenet, mikor Pauline egyedül marad Desclos-val, kinek jelleme és életfelfogása annyira hasonlít az övéhez, hogy igazán igen kevés kell ahhoz, hogy ez a két lény megértse egymást.

E második felvonás valóban remekül van összeállítva. Van benne élet, mozgalom és tapasztalat.

D'Arvant oly arisztokratikus családhoz tartozik, a hol a válást nem igen szeretik, vallási okokból el nem ismerik és azért őszintén megvallja Henriette-nek, hogy feleségül nem veheti.

Itt a helyzet kissé furcsa. íme egy elegáns úriember, ki vallási okokból nem akarja elvenni feleségül azt a nőt, a kit igazán szeret és a kit kész volt szeretőnek elfogadni. Mit fog mondani ájtatos anyja, a rokonság és a nagyvilág? Ő, az ő családból származó D'Arvant, egy elvált nő férje! Ezt a teóriát heves indulattal magyarázza Desclosnak is, kinek kárpótlásul párbajnál egyebet nyújtani nem hajlandó. Ez se nem nemes, se nem előkelő cselekedet. Már ekkor Desclos is megharagszik és a vallására és előkelő származására

hivatkozó d'Arvant-nak ismétli a bibliai tízparancsolatból azt, mely azt mondja:

– Ne kívánd meg felebarátod feleségét!

D'Arvant belátja, hogy nincs igaza. Henriette-et igazán szereti és azért mindent reparálni hajlandó. A konklúzió pedig az, hogy a Desclos-házasság elválása után, két boldog házasság kötött.

Márkus Emília, a Nemzeti Színház kitűnő művésznője, ki e pompás premier gyönyörű előadásán jelen volt, azt mondta nekem:

– Megkérem a Nemzeti Színház igazgatóját, hogy szerezzé meg e szép darab előadási jogát. Igen szeretném Henriette szerepét eljátszani.

Meg vagyok győződve, hogy ezt a darabot mindenütt nagy sikerrel fogják előadhatni.

ANTIPATRIOTIZMUS.

Paris, 1907 október 4.

Ki hitte volna, hogy a sok »anti« közt, melyre az utolsó évtized társadalmi kérdései vezettek, a politikai tényezők és hírlapok az »antipatriotizmus« gyűlöletes fogalmával is kénytelenek lesznek komolyan foglalkozni. Az antiszemitizmus, az anti-klerikalizmus és az antimilitarizmus, bármiképpen is gondolkodunk a nemzetek társadalmi békéjét zavaró és veszélyeztető eme kinövésai felől, hatalmas és gazdasági háttérrel bírnak és egész osztályok létérdekét és érdekközösségét érintik. Ha valamely országban a felekezeti türelmetlenség túlsúlyra emelkedik, vagy valamely faj gyors vagyonosodása kidomborodik, a vallásfelekezeti kérdések tért hódítanak, így keletkezett az antiszemitizmus azon országokban, hol a zsidók száma és vagyonosodása bizonyos tulajdonságok és jellemvonások kielégítése vagy hiánya által, a más felekezetekhez

tartozó lakosság érdekeinek útjában állott. Az antiklerikalizmus a papi hatalom túltengésének és visszaélésének köszöni létét. Az antimilitarizmus, bármennyire elitelendő határt nem ismerő támadó és erkölcstelen tendenciája, politikai és gazdasági kérdés, mely milliók aspirációit, érdekeit, vagyoni és családi viszonyait mélyen érinti.

De mi jogosít fel az antipatriotizmusra? A hazafiság nemcsak érzés és vonzalom, hanem velünk született ösztön is. A nemzet és hazafiság fogalmai egymástól el nem választhatók. Az utóbbi kiölése annyit tenne, mint a virágot megfosztani illatától, a hangot zenei ritmusától, vagy a csillagot fényétől. És mégis, sajnos, e kérdés fel van vetve, létezik és terjed. Mint az antimilitarizmusnak testvére és kinövése, az antipatriotizmus nemtelen propagandája akkor ütötte fel a fejét, midőn a francia kormány nem a legszigorúbb eszközökkel torolta meg Hervé azon propagandáját, melyben a hadsereghez intézett nyilvános hirdetményben felszólította a katonákat, hogy háború esetén ne az ellenségre lőjjenek, hanem az azokat vezénylő tábornokok és tisztek ellen forduljanak.

Az állásától megfosztott történettanár igen gyorsan tett szert országos hírnévre. A közte és Jaurès közt kifejlődött fegyverbarátság súlyt és fontosságot adott szavának, melyre a szocziálista tömegek vezérük bemutatására hallgattak is.

Jaurès, a l'Humanité című szocialista napilap szerkesztője, egyike Franciaország legtehetségesebb politikusainak és a képviselőház legjobb szónoka. Ékesszólása, ragyogó tehetsége és határt nem ismerő ambíciója, a francia történet legnagyobb politikai alakjaira emlékeztet. A Combes és Bourgeois-féle miniszteriumok, valamint az azelőtti kormányok is, minden lehetséges eszközzel keresték a vezetése alatt álló szocziálistapárt támogatását. A szocziálistákról írt munkája a francia szocziálisták bibliája.

Jaurès az utolsó hetekben igen válságos politikai helyzetbe jutott, míg a kezdetben szerény eszközökkel munkálkodó antimilitarista Hervé, óriási lépésekkel haladt előre. Néhány hónappal ezelőtt Picquart hadügyminiszter még jelezte, hogy a francia hadseregben antimilitaristák nincsenek; nem tudom, hogy ezt a kijelentést ma is épp ily határozottsággal ismételné. Tény az, hogy Hervé tanai óriási mértékben gyorsan terjednek azon osztályokban, melyek talaja a szoczialista és anarchista tanok által amúgy is kitűnően elő volt készítve. Hervé »la guerre sociale« (a társadalmi háború) cím alatt lapot is indított, mely szoczialista hívei közt nagyon el van terjedve és mint olyan ember, kinek elfoglalt álláspontja után már semmi veszteni valója nincsen, ellenben forradalmi elvei révén mindent nyerhet, nem állott meg antimilitarista elve mellett, hanem, mint Jaurès anta-

gonistája, a legnagyobb cinizmussal és merészséggel megteremtette az antipatriotizmus forradalmi tanait. Álláspontja az, hogy mint a legtágasabb értelemben vett internacziionalizmusnak hive, a műveltség magasabb fokán álló országok mind egyenlő értékűek. A haza a munkások érdekeivel szemben mostoha anya és valamint a családi életben a mostoha anyákat nem szeretjük, úgy nincsen semmi ok arra, hogy miért adjunk előnyt az egyik országnak a másik felett.

Hervé merész zászlóbontása által Jaurès két tűz közé került. Mint szocziálista képviselőnek nyilatkoznia kellett Hervé államellenes és hazafiatlan tanai felől; megkívánták azt tőle választói és képviselőtársai egyaránt. A nyilatkozat nem volt könnyű, mert Jaurès jól érezte, hogy ha Hervé tanait magáévá nem teszi, elveszti választói bizalmát, ha pedig mint az antimilitarizmus és antipatriotizmus hive Hervén tulliczítál, képviselői és pártvezéri állását és befolyását lehetetlenné teszi.

Jaurès hatezer hallgató jelenlétében tartott programbeszédet, mely, ha oly megszorító témával nem foglalkoznék, mint az ékesszólás remeke bámulatra méltó. Mind a két tábor akarta kielégíteni; hatásában és eredményében azonban csalódott. A szocziálistákat ki nem elégítette, mert Hervé elvei merészebbek; a politikai és kormánykörök pedig hevesen támadták, mert

forradalmi elvei, a megengedett szabad politikai meggyőződés határán túlmentek. Kormány és kormányképes párt nem támaszkodhatik oly politikai vezérre, ki programjában a milliókra menő szociálista hívőknek azt tanácsolja, hogy háború esetén a nemzet védelme céljából kezükbe adott fegyvert mindenekelőtt azon bűnös kormány elpusztítására fordítsa, mely a háborút előidézte.

Hervé álláspontja bűnös brutalitásában legalább azon előnnyel bír, hogy világos. Neki Németország épp olyan kedves haza, mint Franciaország. Háború esetén általános felkelés és lázadás előidőzését tervezi, mely mindenekelőtt az ország határán túl, a nemzet védelméért küzdő hazafias polgárság javaira ráteszi a kezét. Jaurès, Hervé tanait enyhíteni akarván, háború esetén csak a kormány elpusztítását és a hatalom elfoglalását tanácsolja, a mi ama veszélyes pillanatban, az ellenség győzelmét és az ország elfoglalásának elősegítését jelenti.

A ki, mint Hervé, nemzetközi határokat nem ismer és kinek egyedüli célja a társadalmi forradalom előidézése, annak tökéletesen mindegy, hogy Franciaország francia, német vagy angol terület. De Jaurès, ki mint komoly politikus, a nemzetek autonómiáját, a határok fentartását és a hazafias érzések ápolását óhajtja, hogy ringathatja magát azon reményben, hogy honvédelmi programja

kormányképes és keresztülvihető? Az egész francia köztársasági sajtó igen élesen támadta a még néhány hónappal ezelőtt óriási népszerűségnek örvendő néptribunt.

Hervé, ki a stuttgarti német szocziálista kongresszuson az antipatriotizmusnak is híveket óhajtott szerezni, a németek rendithetetlen hazafiságában, a legélesebb ellenállásra akadt. Azt válaszolták neki:

– Mi németek nem vagyunk hazaárulók. A legradikálisabbak köztünk szülőföldjüket és anyanyelvüket az utolsó csepp vérig fogják megvédeni. Nekünk szükségünk van azon országra, a hol születtünk, a földre, melyen élünk és a nyelvre, melyet beszélünk, azért is, hogy hazánk a föld legszebb és legtökéletesebb országává fejlődhessék.

Mily gyönyörű kijelentés ez és mennyire különbözik a Hervé és Jaurès minden hazafias érzést megsemmisítő anarchikus tanától!

Az antimilitarizmus tág értelemben vett eszméje addig, míg a militarizmus, vagyis a jólét és vagyonosodását veszélyeztető fegyverkezés elleni reakciót célozza, nem megvetendő és nem bántó fogalom. Nem megvetendő politikai fogalom akkor sem, ha, mint némely országban, a katonai preponderancia ellen küzd, mely nem enged a társadalomban, a polgárság költségén, külön kasztot létesíteni, vagy az államban külön államot terem-

teni. De az antimilitarizmus, mely mint a haza és a polgárok katonai kötelezettségeinek negációja jelentkezik, az antimilitarizmus, mely béke idejében a katonákat szökésre, háború esetén pedig felkelésre, lázadásra és forradalomra tanítja, mely képes volna a megtámadott országot védelem nélkül az ellenségnek kiszolgáltatni, az ily tanokkal járó antimilitarizmus, épp úgy, mint ifjabb testvére az antipatriotizmus, csak megvetést érdemel. Valóban némely felizgatott, eszeveszett bolond agy deliriumánál, vagy némely szenzációt hajhászó forradalmi politikus gyűlöletes reklámczikkénél egyébnek nem tekinthető. Oly betegség az, mely ha pillanatnyilag terjed is, alkotmányosan fejlődő országban nagy bajt nem okozhat, különösen akkor nem, ha a hadsereg az ország iránti kötelességtudástól és a haza védelme magasztos érzelmétől át van hatva.

Az a nép, mely emlékeiről, reményeiről, erkölcssterjesztő és nevelő missziójáról lemondani nem akar, az az ország, mely mint minden nép és faj, az általa elfoglalt terület védelmét legszentebb és legszigorúbb kötelességének ismeri, utálattal fog elfordulni a hazafiatlanságot terjesztő propagandától. Az a forradalmár, kinek a magyar, francia vagy német haza egyaránt kellemes, mert egyikben se érezné magát szerencsétlenebbnek, úgy cselekszik, mint az a fiú, ki az apja vagy anyja iránti

szeretetet, a családban élvezett jólét fokától teszi függővé. Könnyű azt mondani: háborút a háborúnak! de ha csak egy ország mondja és a háborúra készületlen nemzet magára marad, az ily kijelentés a mostani politikai viszonyok mellett nem egyéb, mint veszélyes jelszavakkal űzött deklamáció!

A TÖMEG PSZICHOLÓGIÁJA.

(Lebon dr., Alois de l'évolution des peuples« (a népek fejlődési törvényei) és »la psychologie des foules« (a tömeg pszichológiája) című munkákban foglalt bölcsészeti iránya).

Paris, 1907 szeptember végén.

A tömeg mindig nagy szerepet játszott a népek történetében, de soha e szerep nem emelkedett oly nagy fontosságra, mint napjainkban. A tömeg öntudatlan tevékenysége, mely az egyén öntudatos cselekvése helyébe lépett, a jelenkor legkiválóbb karakterisztikonja. Két fontos tényező különösen oka annak, hogy a történet nagy eseményei lezajlásával, az emberek gondolkodási módja változáson ment keresztül. Az egyik a vallási, politikai és társadalmi hit ledöntése, a másik a modern tudomány s a korszakot alkotó ipari felfedezések következtében beállott új eszmék és létfeltételek érvényesülése. Nem tudjuk ugyan még, hogy a mostanit felváltó társadalom mily alapon fog felépülni, de biztossággal állíthatjuk, hogy új szervezetében, a modern kor legnagyobb hatalmára, a tömegek ellenállhatatlan hatalmára fog támaszkodni.

Még egy századdal ezelőtt, a politikai és társadalmi kérdések eldöntésénél, a tömeg véleménye alig esett latba, hanem az uralkodók és fejedelmek hagyományos politikája volt az események legfőbb tényezője. Ma a politikai hagyományok és az uralkodók személyes tendenciája mindinkább háttérbe szorulnak és helyét a tömegek szuverén szava és véghetetlen hatalma foglalja el, mely arra int, hogy a királyok isteni joga helyébe, a tömegek isteni joga lépett.

Az egyénnek a tömegben más természete és más gondolkodási módja van, mint az egyénnek a magánéletben. Ennek oka az, hogy a tömegbeli egyén, legyőzhetetlen hatalom öntudatával rendelkezik, mely felelőtlensége tudatában sokszor oly cselekményre ragadja, melyet a magánéletben maga is elítélt volna. Egy másik oka, a hipnotikus állapotra visszavezethető ragályosság, mely sokszor arra készíti a tömegbeli egyént, hogy személyes érdekét az összerdeknek feláldozza. Nem kis szerepet játszik ez állapotban a szuggesztió is, mely a hipnotizált személy cselekvési öntudatlanságára emlékeztet. A tömegbeli egyén ítélőképessége, mint a hogy azt hipnotizált egyéneknél tapasztaljuk, korlátolva van, ellenben a szuggesztió hatása alatt, más tulajdonságok, mint például nagyfokú idegesség és izgatottság, könnyebben előidézhetők. Innét van az, hogy a tömegbeli egyénben

az öntudatos személyiség helyébe, az öntudatlan személyiség lép, mely a szuggerált eszméket gyorsan a cselekvés terére vinni törekszik.

A tömeg a külső behatások impulzív nyomása alatt áll. Az igaz, hogy a magánegyén szintén ugyanazon izgalmaknak lehet kitéve, mint a tömegbeli egyén, de mivel ítélőképessége korlátolva nincsen, józansága rendszeren visszatartja a fenyegető veszélytől, míg a tömegbeli egyén magán uralkodni nem tudván, e képességgel nem rendelkezik.

A tömeg izgató behatásoknak könnyen enged. Innét van az, hogy sokszor a legvérmesebb vad-ságot a legnemesebb nagylelkűség vagy hősiesség váltja föl. A tömegbeli egyén ritkán cselekszik előre megfontolt szándékkal és életét könnyen, sokszor könnyelműen kockára tenni hajlandó. Ha kívánsága teljesítését nagy zajjal és erélylyel követeli is, kitartása nincsen, mert akarata és eszmenete igen változó. Megalkuvásra nem hajlandó és kívánsága nemteljesítését vagy visszautasítását azért nem tudja megérteni, mert mint a tömeg egy része, a sokaság ellenállhatatlan hatalmának hatása alatt van. A lehetetlenség fogalma is ismeretlen előtte. Míg az egyén a magánéletben érzi, hogy magára hagyva, nem tudna palotát felgyújtani, üzletet kirabolni, ha tömegben van, sokszor a legvadabb kísértésnek sem tud ellenállani.

A tömeg hiszékenysége ismeretes. Rá nézve

valószínűtlenség nincsen és azért a legváltozatosabb legendák, mendemondák és mesék igen könnyen hitre akadnak. Elég e tekintetben a tiszteszlári eseményekre visszaemlékezni, mikor elhitték a legvalószínűtlenebb mesemondákat, melyeket normális időben, mikor a közvélemény szuggerálva és hipnotizálva nincsen, senki elhinni hajlandó nem lett volna. E szempontból kiindulva, bátran lehet állítani, hogy a világtörténet számos eseménye, a képzelem műve. A hagyomány sokszor rosszul megfigyelt tények hamis leírását nemzedékről nemzedékre átszarmaztatva, ránk hagyta. Ki tudná megmondani, mi az igaz Herkules, Budha, Mahomed vagy Mózes ránkmaradt élettörténetéből? Különben a világtörténet e nagy alakjainak igazi élettörténete mellékes is. A mi korunkat csak a legenda által feldolgozott és a hagyomány által ránk hagyott, a tömegek lelkére benyomást gyakorolt alakok leírása érdekli. A múlt században a világtörténet egyik legnagyobb alakjának legendája ötven év alatt háromszor is változott. A Bourbonok alatt Napoleon idillikus, emberszerető és szabadelvű alakká vált. Harmincz évvel később az imádott hősből a legvéresebb zsarnok lett, ki miután a szabadság hatalmát bitorolta, tisztán csak személyes ambíciója kielégítése céljából, három millió ember életét áldozta fel. Napjainkban Napóleont megint más szemmel nézzük.

Kétezer év múlva a jövő tudósai e véleményváltozást észelve, talán kételkedni is fognak e nagy történeti alak létezésében, a mint ma sokan kételkednek abban, vajjon Buddha, Mahomed vagy Mózes egyáltalában léteztek-e valaha.

A tömeg érzelmi túlzása a kételyt és a bizonytalanságot nem ismeri. A gyanú csakhamar elvitáztatlan valósággá lesz és az eszmék, érzelmek, fajok vagy társadalmi kérdések ellen kifejezett ellenszenv, mely a magánéletben alig módosul, a tömegbeli egyénnél könnyen vad gyűlöletté változik át. A felelőtlenség tudata túlzásba viszi a tömeg erőszakosságát. Azért a szónok, ki a tömeget magával akarja ragadni, rendszerint erőszakos állításokba és túlzásokba tartozik bocsátkozni. A tömeg türelmetlen, zsarnokoskodó, ellenvetést és ellenmondást nehezen tűr el. A nyilvános gyűlések alkalmával, néha a szónoktól felhozott ártatlan megjegyzés gyalázó zajra, sőt tettelegességre is vezet. A mellett a tömeg respektálja az erőt és a hatalmat, melynek könnyebben enged, mint a jó szónak vagy a jóságnak, melyet inkább gyengeségnek magyaráz. Logikai gondolkodást vagy érvelést a tömeg nem ismer és azért bátran lehet állítani, hogy a tömeg nem gondolkodik, vagy hamisan gondolkodik, mert cselekvési ösztöne és forrása a képzelem. A világtörténet legnagyobb alakjai a nép képzelmi erejét hatalmuk megerősítésére és

fokozására tudták felhasználni és ha sikert akartak aratni, sohase próbáltak ellene cselekedni. Erre vonatkozólag, a történet Napoleon egyik jellemző mondását jegyezte föl. Azt állította ugyanis, hogy a vendée-i háborút csak azért fejezhetette be oly könnyen, mert katolikussá lett. Egyiptom meghódítása végett törökké lett és mikor az olaszországi papságot meg akarta nyerni, ultramontánnak mutatkozott. »Ha – úgymond – a zsidó népen kellene uralkodnom, mindenekelőtt helyreállítanám Salamon templomát.« Antoniusnak se sikerült pusztá ékes-szólásával Caesar gyilkosai ellen a népet felizgatni, hanem erre csak Caesar végrendeletének felolvasása és a holttestének bemutatása által volt képes.

A tömegre ható körülmények, két forrásból erednek. Az egyik távoli, a másik pillanatnyi. A francia forradalom távoli vagy közvetett indító okai voltak a tizennyolczadik század bölcsészeinek felvilágosító művei, a nemesség követelései és a tudományos eszmék fejlődése. A nép lelke ilyképpen elő lévén készítve, pillanatnyi benyomások által, a milyenek voltak a szónokok izgató beszédei, az udvar ellenállása, a reformok visszautasítása, könnyen fel volt lázítható. Maga az idő legjobban készíti elő a tömegek meggyőződését és hitét; innét van az, hogy némely eszme bizonyos időben keresztülvihető, míg más időszakban meg nem valósítható. Ki hitte volna a múlt század nyolcz-

vanás éveiben, hogy tíz vagy tizenöt évvel később, Magyarországon a polgári házasság törvényerőre fog emelkedhetni? Az idő e tekintetben a legjobb mester, folyásában a legvalószínűtlenebbeknek látszó eszmék átalakulnak. A mi korszakunkban is, a tömegek fenyegető aspirációi és megjósolt felforgató szándékai miatt sokszor nyugtalankodunk, de e félelem és nyugtalanság felesleges, mert maga az idő fogja a társadalom és a tömeg közti egyensúlyt helyreállítani.

A közoktatás és nevelés nagy befolyást gyakorol a tömeg lelki életére. Nem lehet ugyan állítani, hogy a közoktatás jelenlegi rendszeréből az emberek erkölcsösebbekké vagy boldogabbakká lettek volna, mert a modern statisztikai adatok bizonyítják, hogy a köznevelés és közoktatás jelen rendszerének terjesztésével, a kriminalitás statisztikája is emelkedett és hogy a társadalom legnagyobb ellenségei iskolavégzett egyénekből kerültek ki. Guillot Adolphe munkájában kimutatja, hogy ma ezer tanulatlan vagy műveletlen bűnösre, háromezer iskolavégzett bűnös jut és hogy ötven év alatt 100.000 ember közt, a bűnösök száma 227-ről 552-re emelkedett, vagyis az általános bűnösség statisztikája 133 százalékkal emelkedett. Ebből nem az következik, hogy a közoktatás és köznevelés terjesztésével áldásos eredményeket nem lehet elérni, hanem az, hogy nem minden tanítási és nevelési rendszer egyaránt

hasznos és áldásos. Kétséget nem szenved, hogy a mostani tanítási és nevelési rendszer sok tekintetben oka annak, hogy bizonyos osztályok, valóságos utálattal vagy gyűlölettel viseltetnek existenciájuk viszonyai és feltételei iránt és hogy e feltételek és viszonyok megváltozása céljából semmiféle eszköztől vissza nem rettennek.

A munkás nem akar többé munkásnak maradni, a paraszt nem akar parasztnak tekinteni és a legutolsó polgár legfőbb kívánsága az, hogy fia állami tisztviselővé legyen. Az iskola, a helyett, hogy az embereket az életnek nevelné, közszolgálatra készíti elő, hol a tisztviselők gyakran tehetség nélkül, rokonságra és befolyásra támaszkodva, töltik el életüket. Az ilyen közoktatás az alsóbb osztályokban a sorsával elégedetlen proletárok egész hadseregét teremtette meg, a felsőbb osztályokban pedig léha, munkakerülő, sokszor munkaképtelen kasztot hozott létre, mely az államtól mindent vár és saját hibája miatt a társadalmat okolja.

Az állam, mely a diplomákat nagyban gyártja, az iskolavégzett egyének csak kis százalékát használhatja, a felesleges része foglalkozás nélkül marad. Természetes tehát, mikor az állam az előbbieket ellátására vállalkozott, az utóbbiakat a maga és a társadalom ellenségeivé tette. A társadalom legmagasabb létrafokától kezdve lefelé, a legkisebb hivatalnoktól fel a legmagasabb tisztviselőig, a

diplomások nagy száma, a hivatalnoki állásokat ostromolja. Mikor az ipar és kereskedelem kifogyhatatlan forrása otthon és a külföldön százezreknek nyugodt megélhetést biztosít, a legkisebb államszolgálati hivatal üresedése, mindig ezrekre menő aspiránsra talál. Az államtól fizetett tisztviselők száma aránylag csekély lévén, az elégtelenek száma napról-napra emelkedik. Ez utóbbiak aztán könnyen a forradalmárokhoz vagy bármi néven nevezendő elégtelenek csoportjához csatlakoznak.

Valamely ország fiatalságának nyújtott közoktatásából és közneveléséből könnyen lehet következtetni arra, hogy az illető ország jövője, mely irányban fog fejlődni. Általánosságban azt lehet állítani, hogy a mostani nemzedéknek nyújtott oktatás és nevelés, a legkomolyabb bonyodalmak csiráját foglalja magában.

Lebon dr. »a népek fejlődési törvényei és a tömeg pszichológiája« című munkáiban e kérdést nagy tudományyal, szakavatottsággal és bölcsészeti mélységgel tárgyalja. A gyakorlati életből vett példákkal iparkodik bebizonyítani, hogy mindaz, a mit a tömeg lelki állapotáról, felfogásáról és vezetőiről állít, tapasztalati megfigyelés eredménye. Lebon bölcsészeti fejtegetései e téren úttörők és élénk vitatkozásra adtak alkalmat.

AZ ÁLLAMFŐ KEGYELMEZÉSI JOGA.

Paris, 1907 október végén.

A halálbüntetést eltörölték Franciaországban. Az erre vonatkozó törvényjavaslatot a francia törvényhozás ugyan még el nem fogadta és törvényerőre még nem emelte, de gyakorlati végrehajtásáról már szó nem lehet. Fallières köztársasági elnök, még abban az időben, mikor a szenátus elnöke volt, a halálbüntetés eltörlése mellett erélyesen foglalt állást, úgy hogy akkor, midőn a két törvényhozás bizalmából a köztársaság legmagasabb polczára emelkedett és tizenhét halálra ítélt gonosztevőnek élete csak az alkotmány által részére biztosított kegyelmezési joga gyakorlásától függött, már senki se hitte, hogy a halálbüntetési ítéleteket meg fogja erősíteni. Fallières elnök tényleg elveihez híven, a halálra Ítéteknek egymásután megkegyelmezett. A kegyelmezési jognak az államfő által való gyakorlása, a közvélemény beavatkozása nélkül tovább is

folytathatta volna engesztelő útját, ha egy ritka kegyetlenséggel végrehajtott gyilkosság nem hívta volna ki az elnök kegyelmezési joga ellen, az utolsó kegyelmezés körülményeinél fogva, a nagyközönség általános felháborodását.

»Az Újság« olvasói emlékezni fognak a halál-büntetés eltörléséről szóló cikkemben leírt Soleillant gyilkosságára, ki a szülői házból elcsalt tizennégy éves Eberling Mártát megbecstelenítette és megölte. A hullát azután zsákba varrva, elvitte a vasúti állomáshoz és letette ott az áruraktárban. A törvényszék a zsüri egyhangú véleményére, Soleillant-t nyaktiló által való halálra ítélte. Gyilkosság és törvényszéki tárgyalás régen nem gyakoroltak oly nagy benyomást a felháborodott közönségre, mint e hallatlan cinizmusmal végrehajtott gonosztett tárgyalása alkalmával, annál is inkább, mert Soleillant utánzókra talált és Parisból, épp úgy mint az ország más városaiból is, folyton érkeztek megrémült anyák panaszai, hogy serdülő, iskolába járó leányukat gonosztevők elrabolták, vagy meggyilkolták.

A törvényszéki tárgyalás után, a közvélemény a lapokban, nyilvános gyűlésekben, a köztársasági elnökhöz intézett kérvényekben követelte az igazságszolgáltatás szabad folyását és Soleillant kivégeztetését. Fallières elnök, a kegyelmezési tanács véleményének meghallgatása után, e gonosztevőnek

is megkegyelmezett és a halálbüntetést életfogytiglani gályarabságra változtatta. E megkegyelmezés bizonyára nem fokozta Fallières elnök népszerűségét, mert az emberek napokig jóformán másról nem is beszéltek, mint a nagyközönség elkeseredéséről. Még a legkormánypártibb lapok is rossztálták az elnöknek az ország közvéleményével szemben elfoglalt álláspontját. Előkelő állású emberek, köztisztviselők megöregedett tisztviselők nem titkolták el haragjukat. Megrémült anyák és várakozásukban megcsalt apák nyilvánosan kijelentették, hogy az igazságszolgáltatásban többé nem bíznak és hogy a Soleillant-hoz hasonló gonosztevőkkel szemben, ezentúl nem marad más megtorlás hátra, mint a lincselés joga és szabadsága.

Senki sem kételkedik abban, hogy a köztársasági elnök, mint becsületes, lelkiismeretét követő államfő gyakorolta az alkotmány által részére biztosított jogot, tekintet nélkül arra, vajjon e gyakorlás által a nagyközönség tetszését, vagy felháborodását ki fogja-e hívni. Elhatározását régi időktől fennálló meggyőződése diktálta, mely abban kulminált, hogy a társadalomnak nincs joga ölni. Ezen elhatározással szemben állott az egész ország közvéleménye, mely csak azt látta, hogy a gonosztevő a legelőkelőbb francia törvényszék által halálra volt ítélve, hogy a halálbüntetés még jogilag eltörölve nincsen és hogy a törvény hasonló bün-

tettre halált mond ki, melynek végrehajtását az ország legmagasabb tisztviselője, egy méltatlan monstrum érdekében meggátolja.

Korunk ezen illogizmusa rendkívül élénk vitatkozásokra adott alkalmat. Az államfőnek joga van a megkegyelmezést úgy gyakorolni, a hogy neki tetszik és így a minden emberi érzésből kivetkőzött gonosztevő megkegyelmezésével, bármennyire is maga ellen zúdította, különösen az alsóbb osztályok haragját, csak a privilégiumával járó jogot gyakorolta. Ez ellen a józan politikai és tudományos körök kritikája ki nem kelhetett. A mi azonban a politikai életre befolyó tényezőket különösen meglepte, az ama törvényes intézkedés elmaradottsága, mely lehetségessé teszi, hogy az államfő a megkegyelmezési jogot egyáltalában még bírja és gyakorolja.

A francia alkotmány a köztársasági elnök méltóságát a politikai pártok fölé, oly magas polczra állította, hogy az elnök személye és tevékenysége, a politikai vitatkozás vagy kritika tárgya ne is lehessen. Az északamerikai Egyesült-Államok alkotmánya köztársasági elnökének kormányzati és kezdeményezési jogot ad; a francia köztársasági elnök azonban nem avatkozhatik az ország belső adminisztrációjába, nem rendelkezik politikai kezdeményezési joggal és mikor méltósága magas polczát állandó fénysugárral környezte, tulajdon-

képpen működési körét korlátozni kívánta. Csak egy téren engedett neki korlátlan hatalmat és ez a börtönök lakóival szemben, a köztársasági elnök nem nevezheti ki a legkisebb község legutolsó hivatalnokát sem, de ráeresztheti a társadalomra az igazságszolgáltatás által sújtott gonosztevők egész bandáját. A gyilkosok, tolvajok és csalók az ő hatáskörébe tartoznak, nem azért, hogy fölöttük Ítéljen, hanem ha úgy tetszik, megmenthesse őket.

A mi a köztársasági elnök ezen speciális esetében történt, megeshetik minden alkotmányos ország koronázott fejedelmével is és alkalmazást találhat úgy a monarchikus, mint a köztársasági államforma mellett egyaránt.

Az államfő összes privilégiumai közt egyetlen egy sincs, mely oly nagy mértékben befolyásolhatja népszerűségét, mint a kegyelmezési jog gyakorlása. Az államfő a legtöbb esetben oly kegyelmezési okmányokat ír alá, melyek tartalmáról tudomása sincsen és nincs kizárva azon eset sem, hogy egy ügyetlen, vagy rosszakaró tisztviselő tévedése, kockára teheti presztízst és népszerűségét. Az igaz, hogy modern államokban az igazságügyminiszterium terjeszti elő a megkegyelmezendőket listáját, de ki tudná megmondani, hogy a felterjesztett esetek közt mennyi vezethető vissza pártfogásra, protekcióra és barátságra és mennyi esik a méltányosságra, a mi pedig a kegyelmezési jog egyedüli

igazolható kútforrása. Nem volna-e modernebb és okosabb, ha a kegyelmezési jog az államfő kezdeményezési jogköréből elvonatnék és előkelő bírákból, tudósokból és kriminálistákból álló oly bizottságra bízatnék, mely az akták alapos áttanulmányozása után, szenvedély és rosszakarat nélkül ítélné az elítéltek kegyelmezési ügyeiben? Miért nem lehetne a méltányosságot és a kegyelmet épp úgy szervezni, mint a hogy alkotmányos, modern országokban az igazságszolgáltatást szervezték? Az ily bizottsági ítélkezés vagy felterjesztés alatt, az államfő aláírása sokkal megnyugtatóbb és igazságosabb volna és ez esetben nem állnának szemben azon anomáliával sem, melynek értelmében az alkotmány elvette az államfőtől a becsületes emberek feletti bíraskodást és igazságszolgáltatást, de meghagyta részére a gonosztevők feletti korlátlan hatalmat.

Az összes lapok napokig foglalkoztak a köztársasági elnök kegyelmezési jogával és számos tudós és politikai tekintély szólalt fel ellene. Manouvrier, az antropológiai főiskola tudós tanára, egy párisi napilapban, a kérdéstről következőképpen nyilatkozott:

– A zsűri, mely nemcsak a közvéleményt, de a közérdeket is képviseli, minden osztálytól vagy kaszttól függetlenül szolgálja az igazságot és az igazságszolgáltatást. Az általa kifejezett szentencia

szabad polgárok véleménye. Ezenkívül tekintetbe kell vennünk, hogy demokratikus államokban a polgárok összessége oly tiszteletteljes és impozáns tényező, hogy az államfőnek nem áll érdekében, a polgárság véleményének meghallgatása után, annak verdiktumát megváltoztatni vagy megsemmisíteni.

NÉMETORSZÁG ÉS A NAGYVILÁG.

Paris, 1907 október 31.

Ha a német közvélemény mozgalmát figyelemmel kísérik, lehetetlen észre nem venniük, hogy ez a hatalmas, nagyságban és jólétben egyaránt emelkedő birodalom, bizonyos fizikai bajban szenved, mely nemcsak saját határai közt észrevehető ideges nyugtalanságban nyilvánul, de külföldön is bizonyos mértékben nyugtalanító idegességet okoz. Velünk született tulajdonság, hogy nem jól érezzük magunkat, ha egy hatalmas barátunk, kivel naponkénti érintkezésben vagyunk, ideges. Németország ideges, mert folyton izoláltságára gondol. Keserűséggel veszi észre, hogy a földteke egész területén, a szövetségek és barátságok egész sorozata jött létre, holott az ő hatalmas barátságát és támogatását nem kereste senki. Es e nagy és büszke, tetőtől talpig felfegyverkezett birodalom idegesen megrázkódik; nem félelemből, mert Németország bátor és nem fél, hanem az érzés oly termé-

szetű, mintha attól tartana, hogy politikájával az összes hatalmak haragját maga ellen fogja irányítani.

Az utolsó hónapokban végbement politikai események, a helyett, hogy a megnyugvás és bizalom érzését keltették volna fel benne, inkább izgató nyugtalansággal töltötték el, holott a politikai lát-határ régen nem volt oly tiszta és felhőtlen, mint a mostani pillanatban. A hármas szövetség, melynek ő egyik legfontosabb tényezője, a három nagy-hatalom közös egyetértésével kötöttet és hosszabbított meg. Mégis úgylátszik, mintha Németország bizonyos bizalmatlansággal viseltetnék, ha nem is az osztrák-magyar, de bizonyára az olasz szövetséges iránt, az angol-francia-orosz-spanyol csoporttal rokonszenvező viszonyai miatt; holott az utolsó években létrejött összes nemzetközi meg-állapodásoknak, mint a hatalmak földrajzi és gazdasági helyzetének konszolidációja és a világbéke megerősítése, első sorban Németország megalégedésével és bizalmával kellett volna találkozniuk.

Az angol-francia egyetértés legjobban izgatja a német érzékenységet, mert alig múlik el nap, hogy a német sajtó valamely formában neheztelésének vagy bizalmatlanságának kifejezést ne adna, az angol király nemzetközi politikája miatt. Sokan e legújabb politikai alakulások okát, az angol király és a német császár közt régóta fennálló feszült személyes és rokonsági viszonyban keresik; de e

felfogásnak nagyobb fontosság már azért sem tulajdonítható, mert ma már hatalmas országok nemzetközi politikája, nem támaszkodhatik tisztán a fejedelmek személyes érzéseire. Tény az, hogy az angol király jelenleg a világ legfinomabb diplomátája és korunk legügyesebb államférfia. A tranzváli háború után, mely Angolországnak annyi vérébe és pénzébe került, trónra lépve, rövid pár év múlva visszaszerezte nemzetének pillanatnyilag elvesztett presztízsét, kifejlesztette hatalmát és emelte tekintélyét. Japán által Oroszországot évtizedekre veszélytelenné tette, egyes házasság által Spanyolországot befolyása alá vezette, az orosz-angol, a francia-angol, a japán-angol megállapodások által, jóformán a nemzetközi világpolitika kulcsát kezében tartja.

Kétségtelen, hogy e nemzetközi politika célja, a világbéke fentartása és biztosítása; de Németországban úgy magyarázzák, hogy a német tengeri és gyarmati hatalom gyors emelkedése, régóta Angolország legnagyobb aggodalmai közé tartozván, az angol politika egyedüli feladata, e hatalom korlátozása és elszigetelése.

E pszichikai viszonyokra visszavezethető felfogás kútforrása, a francia-német háború óta folytatott német politikában található, mert úgy mint az egyének, a népek és nemzetek is érzési kríziseknek ki vannak téve. A győzelem után a Bismarck-féle rendszer, az exaltáció ezen állapotába sodorta a

harci dicsőségtől ittas nemzetet. Minden német meg van győződve arról, hogy minden, a mi a világon történik, német befolyásra vagy eredetre vezethető vissza. Németország mindenbe beleavatkozik, a német termékek szerintük a legjobbak, a német tudomány a legalaposabb, a német szellem a leghatalmasabb, a német művészet a legelterjedtebb, a német császárság Isten műve, a német kard Isten fegyvere, a német császár az Isten választottja és a civilizált világ minden eszméje Németországból ered. A német nyelv világnyelv és a világon a legszebb, stb. Nehéz annyi öntudattal és büszkeséggel telt lelkeknek, szerénységről és mérsékletről előadást tartani. Ezt csak az élet tapasztalata a maga brutalitásában teheti. Az algezirasi konferencia volt Németország első keserű pilulája, melyet az európai hatalmak akarásával bevenni volt kénytelen. Az angol királynak Németország megkérdezése és beavatkozása nélküli számos szövetség- és barátságekötése, volt második kellemetlen tapasztalata és bizonyára még más figyelmeztetések is fognak következni, ha a német császár kíméletlen, csak a fegyveres erőre támaszkodó politikája meg nem változik.

Harminczöt év múlt el az 1870-iki francia német háború szomorú eseményei óta. Ez alatt a hosszú idő alatt, a két nemzet közti viszony csak úgy volt fentartható, hogy kölcsönösen minél keve-

sebb érintkezési pontot kerestek. De az események ereje által a két ország közti viszony mélyreható változáson ment keresztül. Európában egymást ignorálni akarván, a nagyvilágban találkoztak és ha a marokkói zavarokból kifolyólag, első találkozásuk nem volt valami szerencsés vagy nagyon szívélyes, mégis azt lehet állítani, hogy végeredményében semmi irreparabilis dolog fel nem jegyezhető. Ellenkezőleg, a most folyó században, a hosszú lejáratú reményeket tápláló nagyhatalmak gyarmati hódítások után indultak, vagy a távoli világrészekben fekvő óriási kiterjedésű országokban igyekeztek ipari és kereskedelmi termékeik részére fogyasztási privilégiumokat szerezni. Franciaországnak épp úgy mint a német birodalomnak, a föld térképén már megvannak teljesen meghatározott zónáik. Franciaországé Afrika nyugati része, Egyiptomtól egészen az Atlanti-óceánig, Kongótól egészen a Földközi-tengerig. Németországnak is vannak afrikai gyarmatai; de mint oly ország, mely nagyobbára Bismarck hibájából, csak akkor kezdett tengerentúli aspirációkkal gyarmati politikát csinálni, mikor a föld legegységesebb részei már más európai nagyhatalmak által el voltak foglalva, ugyan hasznos, de értékben csak jelentéktelen gyarmatokra tudott szert tenni. De van Németországnak külön politikai ambíciója, mely a török birodalom és Kis-Ázsia felé irányítja tekintetét. A német tőke, mint a

politikai befolyás úttörője, a perzsaöböl felé vezető nagy bagdadi vasúti vonalba keresett befektetést, abból a célból, hogy a keleti országokban a német ipari és kereskedelmi termékek részére, új utat és kedvező fogyasztási piacot szerezzen.

Ha Franciaország marokkói kívánságának a teljesítését, német akadékoskodás még gátolja, Németország kelet-ázsiai ambícióját viszont sok tekintetben, a francia-angol befolyás és hatalom szintén korlátozza. így csak természetes, hogy francia és német forrásokból eredő oly hangú felszólalásokkal találkozunk, melyek arra intenek, hogy ha már a két nemzet európai viszonyai, a körülmények erejénél fogva fel nem melegedhetnek, mi akadályozza meg, hogy a két nagyhatalom teljes egyetértésben, érdekeik kölcsönös kielégítésével, ne folytathassa nagyvilági és gyarmati politikáját?

E felfogás pártolói abból a szempontból indulnak ki, hogy noha francziák és németek még hosszú ideig európai ellenségek maradnak, tevékenységük, érintkezésük a kultúra és a civilizáció terén oly nagy és oly gyakori, hogy az emberi haladás nagy művében, inkább mint önkéntelen szövetségesek vagy mint nemes riválisok találkoznak. Ki tudná tagadni a francia kultúra nagy befolyását a német szellemre, vagy a francia forradalom kulturális hatását a német társadalmi viszonyok fejlődésére

Ki nem ismeri a német bölcsészet óriási befolyását a francia tudományra? Alig van még két ország a világon, mely oly hathatós eszközökkel működött volna közre a kultúra és haladás terjesztésében, mint e két nagy nemzet, mely mégis harminczöt év óta jéghidegen érintkezve és állig felfegyverkezve, mint két engesztelhetlen ellenség áll szemben egymással.

Hogy köztük legalább Európában, ha nem is meleg barátság, de őszinte érdek-érintkezés, Európán tul pedig a nagyvilágban egymást támogató érdeközösség fejlődhessék, szükséges, hogy Franciaország részéről az elválasztó emlékek keserű érzései feledésbe mehessenek, hogy a társadalom vezető körei, a jelen és a jövő nemzedéket ne minden alkalommal emlékeztessék az 1870-iki temető csendes sírjaira és hogy a múlt század szomorú eseményeire, az engesztelés és feledés fátyolát engedjék rávetni. Németország részéről pedig a győzőhez illő nagylelkű szerénység és a nemzetközi érintkezésben a kölcsönös érdekeket védő oly előzékenység szükséges, mely többet ad az idő gyógyító hatására, mint a nyers erőre és nagyobb fontosságot tulajdonít a csendes és jóakaró bizalomnak, mint az öntudatra támaszkodó büszkeségnek vagy folytonos kardcsörgetésnek.

A világ bizalommal viseltetik a jeles tulajdonságokkal felruházott fejedelem iránt, a ki a háború

hőstettei és vitéz cselekedetei közt nőtt fel, a ki ősei kardját fiatalkorában csak díszképpen kötötte fel és a ki minden harczias hajlama mellett is megértette, hogy a vezetése alatt álló nagy nemzet jövője, nem a harcz dicsőségében, hanem az ipar és kereskedelem szupremáciájában keresendő.

A FRANCZIA HADSEREGRŐL.

Paris, 1907 november 7.

Nincs a világon nemzet, mely nagyobb szeretettel és büszkeséggel ragaszkodnék hadseregéhez, mint a francia. A nemzet és nyelv egysége, nemzetiségi aspirációk nélkül, egybeforrasztotta a katonát a többi társadalmi osztályokkal. Ama válaszfal, mely más országokban a katonai elemből egy, hivatásával sokszor visszaélő »polgári« elemet lenéző kasztot teremtett, Franciaországban ismeretlen. A köztársaság, demokratikus irányának megfelelően, az állampolgárok hadkötelezettsége tekintetében minden különbséget és kiváltságot megszüntetett, sőt még a más művelt országokban fennálló egyévi önkéntességi jogot is eltörölte. Minden francia fegyverképes polgár kétévi katonai szolgálatra van kötelezve. A nemességi címek ugyan hivatalosan eltörülve nincsenek, de a márkí, gróf, báró és a legegyszerűbb polgár vagy paraszt minden születési, vallási vagy vagyoni kiváltság nélkül, a katonai szolgálatot hasonló körülmények közt

tartoznak teljesíteni és a hadsereg előléptetési rangjaira, az egyéni tehetség mértéke szerint egyenlő joggal aspirálhatnak. Innét van az, hogy a francia hadsereg demokratikus alapra fektetett nemzeti intézmény, mely e tekintetben az összes európai államok, sokszor rang és születés által befolyásolt hadseregei felett áll.

A francia hadsereg hírnevére és dicsőségére büszke és féltékeny, mert az 1870-iki szomorú események óta, a mostani generáció vérébe ment már át a tudat, hogy ez az intézmény van hivatva az utolsó francia-német háború alkalmával a nemzeten ejtett csorbát helyreállítani, a megcsontított államtestet kiegészíteni és a francia hadsereget legyőzhetetlenné tenni, mint a mityen legyőzhetetlen, dicső és féltett volt valamikor első Napoleon idejében. Noha Franciaország és német szomszédja a legbékésebb intenczióktól vezettetnek, kétséget nem szenved, hogy az 1870-iki események óta már két ízben csak egy hajszálon függött, hogy az egymásra féltékeny két nemzet közt újra ki nem tört a háború. Először a múlt század kilenczvenes éveiben, mikor Boulanger volt a francia hadügy-miniszter, és másodsor 1905-ben, a marokkói zavarokból kifolyólag. Ez az oka annak, hogy a francia hadsereg existenciája, létfeltétele és kiképzetése, csak a valamikor végbemenő újabb francia-német háború szempontjához igazodik,

mintha más országtól határolva nem volna és mintha más nemzettel való összeütközése örökre ki volna zárva. Azóta a francziákat a régi közmondás vezeti: Si vis pacem, para bellum. Nincs a francia hadsereg nagyságát, dicsőségét vagy legyőzhetetlenségét előmozdító oly kiadás, áldozat vagy teher, melytől a francia törvényhozás a múlt években visszariadt volna.

Az utolsó hetekben, a marokkói zavarokból kifolyólag, a francia hadsereg igen szigorú kritikának volt kitéve, pedig a legkompetensebb szakértők véleménye szerint, a Drude tábornok vezetése alatt álló, Casablancában küzdő 7 vagy 8000 francia katona a legbátrabban, bámulatra méltó kitarással verekedett. Humbert kapitány és képviselő, André volt hadügyminiszter hadsegédje »Sommes nous défendu?« (Meg vagyunk-e védve?) címmel a hadseregről érdekes, de pesszimisztikus felfogástól vezérelt munkát irt. Langlois tábornok és szenátor, a francia tábornok tagja, a Revue des Deux Mondes-ban, a Matin-ban és Temps-ban a francia hadsereg szervezetéről, felszereléséről és mozgásáról igen tanulságos cikkeket közölt. Az összes lapok a szokottnál részletesebben foglalkoztak a kérdéssel, a közvélemény fel volt lármázva, úgy hogy nemrég Lazies és Gauthier képviselők, a francia hadügyminiszterhez interpellációt intéztek, melyben a közönség megnyugtatása céljából

felvilágosítást kértek arra nézve, igaz-e az, hogy a francia hadsereg háború esetében az országot megvédeni nem képes? Picquart hadügyminiszter azonnal adott válaszában, hivatalos adatokkal és a marokkói harctérről beérkezett tábornoki jelentésekkel bebizonyította, hogy a szárnyra kelt híresztelések alaptalanok, hogy a hadsereg harczképessége kifogástalan és hogy az ország teljes bizalommal viseltethetik a nemzet védelmét biztosító intézmények iránt. A képviselőház óriási többséggel elfogadta a hadügyi kormánynak bizalmat szavazó napirendjét.

Hogy a francia hadsereg értékéről tiszta képet nyerjünk, legcélszerűbb azt más európai hadsereg szervezetével összehasonlítani. E tekintetben semmi sem lehet tanulságosabb, mint azt a német hadsereggel, mely ma legnagyobb antagonista, párhuzamba állítani, a mi annál érdekesebb, mert a német hadsereggel való mérkőzés, az ő létezésének legfőbb feladata és célja.

A modern háború kimenetele, napjainkban, első sorban függ a morális erők összeütközési hevétől, a mihez azután mint legfontosabb elem a felszerelés, fegyverzet, várak és mindenféle öldöklő gépezet tökéletessége járul. Az utolsó orosz-japán háborúban Oroszország fegyverzete és anyagi felszerelése, ha nem is volt tökéletesebb, de legalább egyenlő fokon állt, a japán haderő anyagi elemei-

vei és mégis Japán erkölcsi erőinek felsőbbségével győzte le a kifogyhatatlan emberanyaggal rendelkező európai óriást.

E tekintetben a francia hadsereg mérkőzhetik a világ bármely államának hadseregével. Egy Németországgal való összeütközés esetén, a hazaszeretet forró tüzétől lelkesítve, a francia katona egyéni értéke kimagasló. Természeténél és fajánál fogva okos és bátor és ha háborús veszedelemben erkölcsi erejét és akaratát meggyőződés is támogatja, emberfölötti megerőltetésre, kitartásra és áldozatra képes. Ezzel elesik a külső látszatra szembeötlő, többször hangoztatott kifogás, mintha a francia katona fegyelmezettsége kevésbé volna kifejlődve, mint a németé. Bizonyos, hogy a német katona parádés lépése pontosabb és ütemesebb, a sorakozás pontosságai, kivitele, fegyelme bámulatra méltók, de e tulajdonságok békés időben, ünnepi alkalmakkor kedvező és tetsző tényezők lehetnek, háborúban azonban az öldöklő fegyverek precizitása mellett, alig számbavehetők. A francia faj a kitűnő tulajdonságok oly előnyével rendelkezik, melyek elenyésztetik élénk vérmérsékletéből folyó kisebb fogyatkozásait. Minél jobban kifejlődnek a fegyverek és egyéb védelmi eszközök technikai tényezői és a háború tudományos jellege, annál jobban fog latba esni, a francia faj szellemi és kezdeményezési tulajdonságainak ez a felsőbbége.

A francia altiszt rendszerint fiatalabb és talán nem is ismeri oly alaposan a szolgálati szabályzat részleteit, mint a hosszabb ideig szolgáló német altiszt, de a legénységgel kevésbé brutális, és kétségbevonhatatlan nagyobb tekintélyét, nem a büntetéstől való félelemből, sem szellemi felsőbb-ségéből, sem hosszabb szolgálati idejéből nem meríti, hanem a csapat előtti nagyobb tekintélyének kútforrása, erkölcsi tényezőkre vezethető vissza, mint a milyenek, a bajtárs és főlebbvalóhoz való ragaszkodás, valamint a minden francziában, a kötelességteljesítés iránt kifejlődött erős érzék.

A francia tiszt műveltsége és technikai kiképzése is magasabb token áll, mint a német tisztké. A német tisztek, az önkéntesektől eltekintve, nagyobbára kadetiskolákból kerülnek ki, hol a tudományos képzettség rovására, a katonai kiképzetésre fektetik a fősúlyt. A francia tisztek ellenben csak a baccalaureának nevezett érettségi vizsga letétele után vétetnek fel a magasabb tisztképző intézetekbe, hol a tudományos és technikai képzettség legalább is oly fontos szerepet játszik, mint a katonai kiképzetés. A francia tiszt rendszerint szerényebb igényű családból származván, jobban simul a legénységhez, nagyobb súlyt vet alattvalói szeretetére-és rokonszenvére, a mi háború idejében, mint nagy erkölcsi erő és befolyás kútforrása, nem kicsinylendő tényező.

A német ezredkar szervezete tökéletesebb mint a francziáké, mert minden irodai és közigazgatási foglalkozástól menten, tisztán a háború előkészületei teendőinek élhet, holott a francia hadiiskolából kikerült tisztek, a különböző csapatokhoz beosztva, mindenféle irodai és igazgatási teendőkkel vannak elhalmazva; így sokszor figyelmen kívül hagyják tulajdonképpen, a háború előkészítésére vonatkozó hivatásukat. Azonkívül a német ezredkar, a nagyhírű Moltke idejéből származó tradíciókból kerülvén ki, egységben és egyetértésben fölötte áll a francia, sokszor politikai vagy társadalmi szempontoktól befolyásolt ezredkarnak. De e tekintetben Picquart hadügyminiszter erős keze és biztos szeme, már igen szerencsés reformokat léptetett életbe, melyek a francia tisztekben rejlő kitűnő személyes tulajdonságokat, a hadsereg harczképességének nagyobb előnyére, fogják érvényre juttatni.

Mozgósítás esetében úgy a francia, mint a német hadsereg, előre meghatározott központosító zónákba vannak beosztva. E centrumok védelmére szolgálnak mindkét oldalon a határ közelében harczkészen álló csapatok, melyek bármely pillanatban megkezdhetik az ellenségeskedést és melyek mozgósítás esetén, a harczot addig tartoznak fenn tartani, míg az ország minden részéből beérkező tartalékok segítségükre nem érkeznek.

Az ország szélén több százmillió költséggel megerősített várak, mindenkor annyi élelmi- és felszerelési anyaggal vannak ellátva, hogy több-havi ostromot is képesek kiállani és a béke idejéből a háború állapotába való átmenet, csak az emberanyag lényeges szaporítását teszi szükségessé. Franciaország központosítási zónája Nancy, a németeké pedig Chateau-Salins környéke. Németország legjobban megerősített várai: Metz és Strassburg, összesen 31 zászlóalj gyalogsággal, 15 lovas-századdal és 24 ágyúüteggel, ellenben a francia oldalon a legjobban megerősített várak: Toul és Verdun, összesen 26 zászlóalj gyalogsággal, 48 lovas-századdal és 22 ágyúüteggel; a mihez aztán hozzá kell adni a német koncentrálnálási környéken harcukészen álló 76 zászlóalj gyalogságot, 55 lovas-századot és 66 ágyúüteget, a francia oldalon pedig 65 zászlóalj gyalogságot, 56 lovas-századot és 46 ágyúüteget. A mi már most a két ország teljes haderejét illeti, kétségtelen, hogy Németország hatvan millió folyton szaporodó lakosságából sokkal nagyobb hadsereget tud talpra állítani, mint a negyven millió lakossal bíró Franciaország. A német hadsereg áll 633 zászlóalj gyalogságból, 102 lovas-századból és 574 ágyúütegből, összesen 3444 ágyúval; ellenben Franciaország hadserege rendelkezik 651 zászlóalj gyalogsággal, 89 lovas-századdal és 506 ágyúüteggel, összesen 2024 ágyúval.

Ez adatokat vizsgálva, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Németország hadserege egy részét, az ország keleti határainak megvédése céljából, kénytelen lesz visszatartani és hogy a francia hadügy-minisztérium, a marokkói eseményekből kifolyólag, lázas sietséggel dolgozik azon, hogy az ágyúütegek és lovas-századok számát lényegesen szaporítsa.

A háború hirtelen kitörése Németországnak határozott előnyt biztosítana, mert a német császár, mint legfőbb hadúr, maga határozhat béke és háború fölött; ellenben a köztársasági alkotmány egyik legfontosabb alaptörvénye előírja, hogy az elnök háborút csak a törvényhozás mindkét tényezőjének hozzájárulásával üzenhet, még akkor is, ha az országot külső ellenség megtámadja. Ez a legkedvezőbb körülmények közt, ha a törvényhozás ülészik, legalább is huszonnégy órai késedelmet jelent. Ez alatt az idő alatt, a német hadsereg mintegy harmincz kilométernyi távolságra behatolhat francia területre. A francia hadügyminiszter, ez ügyben interpelláltatva, a német megrohanási tervét, Tóul és Verdun várak óriási ellenállási képességére hivatkozva, kivehetetlennek tartotta, de Langlois tábornok, a lehetséges terv veszélyes voltára figyelmeztetvén, halaszthatlan intézkedést követel oly irányban, hogy a keleti határon központosított, harczkészen álló létszám lényegesen felemeltessék.

Ha a német hadsereg számbeli fölénye, a németek részére határozott előnyt biztosít is, tekintetbe kell vennünk, hogy egy bizonyos számon túl a hadsereg élelmezése és felszerelése óriási nehézségekbe ütközik és hogy a modern háború viseléséhez rengeteg tőke szükséges. E tekintetben Franciaország kifogyhatatlan vagyon- és pénzforrásai következtében, kedvezőbb helyzetben van, mint az aránylag nagy iparral és kevesebb tőkével rendelkező Németország.

Egészen véve a francia hadsereg harcképessége 1870 óta rendkívül fejlődött és ha politikai okokból, vagy valamely hadügyminiszter rövidlátása miatt, a mint az André minisztersége alatt vagy a Dreyfuss-esetből kifolyólag is történt, e fejlődés erőben és tekintélyben rövid időre meg is akadt, bátran lehet állítani, hogy a francia hadsereg mai szervezete és a francia ügyes politikából folyó szövetségek és megállapodások, oly hatalmat képviselnek, mely érthetővé teszi Picquart hadügyminiszternek egy hozzá intézett interpellációra adott válaszát. Ez pedig abból állt, hogy az ország teljes nyugalommal megbizhatik hadseregében, mely a nemzetet bármely oldalról jövő ellenség ellen meg tudja védeni.

SAMSON.

Paris, 1907 november 14.

Egy nagy és mélyrehajtó, figyelmünket lekötő, érzelmeinket lebilincselő színházi sikerről akarok beszámolni. Bernstein Henrik, kinek *Kerülő ut*, *Baccarat* és a *Tolvaj* című darabjai a magyar színházlátogató közönség előtt is ismereteseek, *Sámson* címmel új négyfelvonásos drámát írt, melynek első előadása a Renaissance-színházban valóságos irodalmi eseményszámba ment. Bernstein neve néhány évvel ezelőtt még teljesen ismeretlen volt. Említett darabjaival azonban csakhamar magára vonta a színházigazgatók és az irodalmi körök figyelmét. Minél jobban vonzottak drámái, a kritikusok annál szigorúbban kezdték bírálni jellemalkotásait, cselekménye brutalitását és bonyodalma valószínűtlenségét. Bernsteinnek sok és kímeletlen ellensége van a kritikusok és íróársai közt egyaránt. Határt nem ismerő ambíciója, elismert szerzői tehetsége és elért sikerei annyira felbátorították, hogy fiatal kora ellenére is több

kíméletlenséggel, mint szerénységgel bánt el bírálói-val és irigyeivel. A valóság pedig az, hogy a fiatal szerző két szépséghibában szenved. Az egyik az, hogy zsidó, a másik, hogy tiszta francia nevelése mellett, vérében a német és amerikai faj keveréke, konstatálható. Bernstein, a német származású, Amerikában meggazdagodott, jóhírű Seligmann bankár unokája, már Parisban született és francia iskolákban szívta magába a modern francia kultúrának a színirodalomra kiválóan kvalifikáló levegőjét. Alkotásai, cselekményei, jellemei francia légkörben mozognak, nyelvezete a legtisztább francziaság szellemességéről és gyökerességéről tanúskodik. De bármilyen szigorúsággal bírálják is műveit, mély, alkotó, a színirodalom terén imponáló tehetségét nem tagadja senki.

Előbbi darabjai is már az egész művelt világ minden színpadján nagy sikert arattak, de általános a vélemény, hogy Sámson, Bernstein legjobb darabja. Mihelyst az első felvonásban a függöny felgördül, érdeklődésünket megkapja, azt jelenetről jelenetre és felvonásról felvonásra fokozva, annyira fogva tartja, hogy a harmadik felvonásban már teljesen hatalmában vagyunk. A nézőközönség oly csendben és figyelemmel kíséri az erős jellemek hatalmas viaskodását, hogy, a mint mondani szokás, a teremben az óra ketyegését, vagy a légy zümmögését is meg lehetett hallani.

E dráma kétségbevonhatatlan művészettel élénk állítja a mindennapi élet küzdelmeinek viszontagságát, rámutatva a modern társadalomban rejlő fogyatkozások és erények, aljasságok és nagylelkúségek egymással folytatott küzdelmére. Irgalom nélküli küzdelem ez. Bernstein irgalmat nem ismer. Kegyetlen kézzel lerántja a modern társadalomról a leplet és rámutat: ilyenek vagytok, ez a ti életetek, ez a ti erkölcsötök! Erejétől és szenvedélyétől elragadtatva, Sámson szerzője nem ismeri a kíméletlenséget. A felbőszült tenger hullámai kegyetlenül csapdosnak, a terjedő tűz lángjai kíméletlenül pusztítanak. Brachard Jacques is, a dráma hőse, féltékenységében, szerelmében halálosan megsértve s megsebesítve, mint a bibliai Sámson, megfogta a tőzsde két oszlopát és hatalmas erejével tönkre tette fájdalma okozóit, bántalmazóit és mindazokat, kiket rövid idő előtt még gazdaggá tett, de . . . magamagát is. Innét való a dráma címe.

A társadalmi körben, melybe a szenvedélyes pesszimista szerző bevezetett, minden rothadt és sülyedő. D'Andeline márki, felesége, fia és Anna-Mária leánya a legrégebb francia arisztokrata családokhoz tartoznak. A márki vagyoniilag teljesen tönkre van téve és mint afféle vén vivőr, vagyonával együtt eszét és ítélőképességét is elvesztette. Teljesen ideges és kokett feleségének befolyása

alatt él, ki nem valami utánzásra méltó példát és életmódot mutatott Anna-Mária szép és büszke leányának, a kinek térden csúszva könyörgött, hogy a családi tekintély és vagyon helyreállítása céljából menjen feleségül Brachard Jacques-hoz, a marseillei zsákhordóból harmincz milliónyi vagyonnál rendelkező rézkirályhoz. Ez a Brachard Jacques mint valami szellemi óriás kiemelkedik, az erkölcsileg romlott, léha, munkaképtelen arisztokratikus környezetből. Mint az egyiptomi rézbányák tulajdonosa, ő irányítja a tőzsdén bevezetett részvények árfolyamát, melyek óriási emelkedésének köszönhető, hogy a márki és barátjai elveszett vagyonukat visszaszerezhették.

E környezetben élt a fiatal és elegáns Le Govain gróf is, ki mint Brachard barátja, szintén rézben spekulált és máris igen számottevő vagyonra tett szert. E vagyont még szaporítani akarván, mindjobban Brachard-hoz simul, kit mindenki a legnagyobb pénzügyi kapacitásnak ismer. Le Govain gróf, a nagy sportsman, rettegett párbajhős, alapjában lenézi az alacsony származású, rossz modorú Brachard-ot, dehát mi mindent nem tesz meg az ember a pénzért és a vagyonért? Brachard barátságának köszönhetette, hogy tovább is szórhatta az olvasatlan ezreket, mert a tőzsdén kétszáz frankkal bevezetett egyiptomi rézrészvények, már nyolczszázötven franknyi árfolyamra emelkedtek.

Brachard azon véleménynek adván kifejezést, hogy e részvények nemsokára az ezer franknyi árfolyamot is meg fogják ütni, Le Govain »à la hausse« való pozícióját még lényegesen emelte. Óriási és független vagyona akart szert tenni és soha jobb alkalom nem kínálkozott rá, mint a Brachard intim barátsága.

Sajátságos házassági viszony volt Brachard és felesége, Anna-Mária közt. A büszke és szép arisztokrata leány, szülei könyörgésének engedve, feleségül ment ugyan a rézkirályhoz, de határozottan kijelentette előtte, hogy nem szerette, most se szereti és nem is fogja szeretni soha. Brachard, bizva végzetlen szerelmében, nagy vagyonában és azon elismerésben, melyben minden barátja részesítette, elfogadta ez alkut is. Azt gondolta, hogy a mint egész környezete rokonszenvét és szeretetét meg tudta nyerni, úgy sikerülni fog a fiatal asszony visszataszító döllyfét is letörni és számító jósággal, áldozatot nem kímélő gyengédséggel meghódítani szerelmét.

E számításában azonban tévedett. Anna-Mária gyűlölte férjét, ellenben Le Govain grófot szerette és szeretője is lett. Le Govain gróf pedig erkölcsi léhaságában a legtermészetesebb dolognak tartotta, hogy azt a barátot, kinek minden vagyonát, a társadalomban elfoglalt állását és szerepét is köszönte, megcsalja. A legraffináltabb cinizizmussal

csalta meg. Brachard kénytelen lévén az esti vonattal Londonba utazni, Le Govain gróf Anna-Máriát a Café de Paris külön termében rendezendő vacsorára meghívta. Összesen tizenketten lesznek; barátjai elhozzák szeretőiket és azonkívül két szép félvilági nő is megvolt híva. Anna-Mária, nem is sejtve, hogy micsoda erkölcstelen mulatságnak és bestiális orgiáknak lesz tanúja és szemlője, a meghívást elfogadta.

Brachard elutazása előtt Grace Ritherfordné-től értesült e vacsoráról. E nő Le Govain gróf meggazdagodása előtt annak szeretője volt, neki pénzt előlegezett azon határozott ígérete mellett, hogy elfogja venni feleségül. Le Govain pénzhez jutván, a kölcsönt visszafizette és a gyönyörű szép asszonyt faképnél hagyta, ki azóta kegyeit mindenkinek, még Brachard-nak is osztogatta. E nőtől tudta meg a megcsalt férj a vacsora körülményeit és mivel az is megvolt híva, a gyalázatos orgiák részleteit is. Természetes, hogy Brachard nem utazott többé Londonba, hanem éjfélkor hazatérvén, a felesége hálószobáját zárva és üresen találta. Reggelfelé Anna-Mária összetépett ruhával és véres kézzel tért vissza. Női szemérmességével, erkölcsi érzésében mélyen sértve, féltékeny férje kívánságára, mint oly kimerült nő, kinek idegei már felmondják a szolgálatot, elmondta a légyott és a vacsora részleteit.

– A mi házasetünk nem olyan, mint a többi embereké. Van-e nekünk közös otthonunk? Házások vagyunk-e mi? A kötelességemet önnel szemben mindig teljesítettem. Megállapodásunk szerint e kötelesség abból áll, hogy önnel egy fedél alatt lakjam társaságban oldala mellett megjelenjek és hogy nagyvilági ambícióját előmozdítsam. Mindezt megtettem, többhöz joga nincsen.

Brachard kegyetlen boszút eszelt ki. Mindenki elhitette, hogy a legközelebbi vonattal Londonba utazik, valóságban pedig a Ritz-szállodában lakosztályt bérelt ki, hová tőzsdei ügynökét és Le Govain grófot sürgősen meghívta. Az előbbinek szigorú utasítást adott, hogy a tőzsdén az egyiptomi rézbánya részvényeit százezernyi mennyiségben kínálja eladásra olyképpen, hogy az árfolyam a tőzsde megnyitásakor legalább is kétszáz frankkal csökkenjen, az utóbbtól pedig azt a szolgálatot kérte, hogy vele reggelizzen. Le Govain gróf természetesen e szívességet teljesítette. A dejeuner a legvidámabb jókedvben telt el, míg az utcáról az újságeladók fülsiketítő zaja, magára nem vonta a jókedvű gróf figyelmét. A tőzsdei árfolyamok rohamos hanyatlása! Az egyiptomi rézbányarészvények kétszáz franknyi árcsökkenése! – ez volt az újságkihordók zajos kiáltása.

Le Govain gróf eleinte rossz tréfának vette a dolgot, de mikor Brachard torkon ragadta és

számon kérte tőle, hogy az elmúlt éjjel miért vezette feleségét a Café de Paris-ba, a volt zsák-hordó izmos karjaitól összetörve, lovagias elégtételt ajánlott fel. Azután menekülni akart, hogy részvényeit a tőzsdén eladhassa, de Brachard erős kézzel elzárta előtte az utat.

– El vagy veszve, gazember, hallod-e? A te bukásodat kiáltják odakint. S mivel a nyomorúságtól félsz, pénzeért el fogod venni feleségül Grace Ritherfordnét, ki régen az én szeretőm volt.

– Nos hát, ha ez úgy van, szemedbe mondom, hogy feleséged az én szeretőm: Szerelmét végigélveztem nem egyszer, hanem százszor; úgy szeretett, mint ahogy téged nem fog szeretni soha.

Ilyen párbeszéd folyik az egymást sértegető két férfi közt, oly kifejezésekkel, milyeneket csak a marseillei zsák-hordók szótárában lehet találni.

A márki és felesége megtudván, hogy Brachard egész vagyonát elvesztette, leányukat rá akarták venni, hogy válópert indítson férje ellen, de Anna Mária nagylelkűen kijelentette, hogy akkor, midőn mindenki elhagyta, ő nem válhatik el tőle, sőt mikor megtudta, hogy Le Govain gróf megbüntetése és bosszúállása miatt óriási vagyonát is feláldozta, kilátásba helyezte, hogy tőle telhetőleg törekedni fog arra, hogy meg is szeresse.

E megoldás ki nem elégít. Azt vártuk volna, hogy ennyi küzdelem és áldozat után, az asszony

férje nyakába fog borulni azzal a kijelentéssel: »Megboszultál, tied vagyok!« Ez volna a logikai megoldás és nem lehetetlen, hogy Bernstein e tekintetben bírálói tanácsát megfogadva, néhány mondat megváltoztatásával, a kilátásba helyezett szerelem helyett, a feleség odaadó szerelmével fejezi be izgatóan érdekes darabja negyedik felvonását.

Guitry, Brachard szerepében, Le Bargy Simonne, Anna Mária szerepében minden dicséretet felülmúló virtuozitással játszottak. Sámsont az egész világ minden modern színpadján nagy hatással fogják előadhatni.

A SZÉTVÁLASZTÁS UTÁN.

Paris, 1907 november 21.

Körülbelül egy esztendeje, hogy a francia törvény értelmében, az egyház és állam közti szétválás ténynyé vált. Érdekes lesz e nagyfontosságú esemény következményeit vizsgálat tárgyává tenni úgy az állam szempontjából, mely ezzel a hű és buzgó katolikusok neheztelését vonta magára, valamint az egyház szempontjából is, mely a szétválasztás miatt az államtól addig nagy mértékben élvezett anyagi és erkölcsi támogatást elvesztette.

A községi szövetkezetek, melyek a törvény rendelkezése szerint hivatva lettek volna a templomokban az egyházi javakat és jövedelmeket adminisztrálni, a pápa határozott ellenállása miatt seholyan létesülhettek. A szétválasztás ellenségei mégis nagy kudarcot vallottak. A megjósolt és kilátásba helyezett zavarok, a hívők és nem hívők közti egyenetlenkedés, az állam és egyház pártfogói közt várt ellenségeskedés elmaradtak, a polgár-

mesterek és az állami közegek a legnagyobb mérséklettel és tapintattal vették át és leltározták a templomokat, épp úgy, mint az egyházi javakat, és a papok, mint a szétválasztás előtt, a hívők nagy örömeire zavartalanul végzik az isteni szolgálatot. Egyetlen egy templomot sem zártak be, egyetlen egy mise se maradt el.

A főpapokra azonban nagy baj és gond hárult azzal, hogy két fontos problémát kellett megoldaniuk: az egyik a papság anyagi viszonyaira, a másik az egyház erkölcsi nimbuszának helyreállítására vonatkozik. Minthogy a vallásügyi kiadásokat kitörölték az állami költségvetésből, a papok javadalmazása és megélhetése tisztán az egyházmegyei hívők jótékony adakozásától és a megyés püspök bőkezűségétől függ. A szétválasztás után az első hónapokban mindkét forrás elég bőkezű volt, mert sokan úgy voltak meggyőződve, hogy a mindkét oldalról várt engedékenység és békülési szellem, a francia katolikus egyház s az azt híven szolgáló klérus szomorú helyzetén némiképpen segíteni fog; de ez a remény a pápa hajthatatlan ellenállása miatt meg nem valósult. A gazdagabb megyékben lakó püspökök a kerületük szegényebb vidékein élő alsó papság szükségleteit fedezik ugyan, de számos megyéből felhangzik a panasz, hogy a tisztán a hívők jóakaró adakozására támaszkodó alsóbb papság megélhetése nincs biztosítva

és hogy ilyen alapra helyezve, a papok jövő existenciája nagyon sötét, sőt kritikus színekben mutatkozik. így például a tarbes-i püspök panasz-kodik azon, hogy az ő megyéjében a papok jövedelme elégtelen. A nice-i püspök azon a véleményen van, hogy ha az adakozási jövedelmek a jövőben nagyobb összegekben be nem folynak, kénytelen lesz a papok és egyházi községek számát redukálni. A verduni püspök a jelen helyzet tarthatatlanságáról van meggyőződve. Szerinte nagy tőkére volna szükség, melynek összegyűjtésére nincs kilátás és azért örömmel látná, ha az állam és egyház közti tárgyalások újra megkezdőthetnének.

De ezekhez az anyagi bajokhoz nagyfontosságú erkölcsi tényezők és veszteségek is járultak. A papok megélhetése nem lévén biztosítva, ezek »más foglalkozás után« néznek. A régi szeminaristák közül többen jövőjük bizonytalansága miatt, az új tanév kezdetén tanulmányaikat nem folytatták, az alsóbb osztályokban pedig a beiratkozott új szeminaristák száma lényegesen kisebb, mint a megelőző években. A reimsi püspök erre vonatkozólag a következő kijelentést tette:

– Ez évben még kellő számit új lelkeszt találtunk. A jövő esztendőben kerületemben talán négygyel vagy ötten fogunk rendelkezni, de bizonyos, hogy ha a viszonyok meg nem változnak, tíz év múlva már nem leszünk képesek az üre-

sedésben levő legszükségesebb lelkeszi állásokat is betölteni.

Az 1905. december 9-ikén kelt szétválasztási törvény úgy intézkedett, hogy a közel négyszázmillió frankra emelkedő egyházi alapítványok, az állam felügyelete és ellenőrzése mellett, az alakítandó községi szövetkezetek által igazgattassanak. Községi szövetkezetek azonban a szentszék tiltakozása miatt nem alakulhatván, a törvénynek ezt az intézkedését meg kellett változtatni. A most tárgyalás alatt álló új törvény, melyet valószínűleg nagy többségei fogadnak el, u«y intézkedik, hogy az egyházi alapítványok ezentúl meghatározott jótékonyági intézmények által igazgattassanak. Az egyház hívei keservesen panaszkodnak az állam kíméletlen erőszaka miatt, mely szerintük a halottak szándékát és intézkedését meghamisítja és azonkívül a jövőben egyházi célokra vonatkozó alapítványok létesítését kizárja. A közoktatásügyi miniszter e kérdésben interpelláltatván, azt válaszolta, hogy ez a szigorú rendszabály szükséges volt azért, mert az egyház a törvény határozott intézkedése ellen foglalt állást. Bebizonyított tény, hogy a francia hazafias püspökök hajlandók voltak már községi szövetkezetek alakítására, de a szentszék parancsoló utasítása, megakadályozta szándékuk kivitelét. A pápa erre vonatkozó utasítása következőképpen hangzik:

– Kijelentjük, hogy az 1905-iki törvény értelmében előírt községi szövetkezetek alakítását el-lenezzük addig, míg törvényes utón intézkedés nem történik arra nézve, hogy a községi szövetkezetekben az egyház isteni konstitúciója elismer-tessék és hogy a római szentszéknek, valamint a püspököknek az alapítványok és az egyházi és vallási épületek felett való kizárólagos közigaz-gatási joga, minden kétséget kizáró módon bizto-sittassék.

Kétségtelen, hogy a pápa neheztel a francia kormányra és erre elég oka is van. Uralkodása rövid ideje alatt sok szerencsétlenség és baj érte és más országokban folytatott egyházi politikája se mutathat fel valami nagy sikert. Franciaország, a katolikus egyház legidősebb leánya, a kongre-gációkat megszüntette, a konkordátumot felbon-totta, római nagykövetét visszahívta, a szentszék párisi nuncziusát pedig az országból egyszerűen kiutasította. Az állam és egyház közti szétválasz-tást az egész országban, minden várakozás elle-nére s csekély rendzavarásoktól eltekintve, nyuga-lommal hajtották végre. Olaszországban az egyház és állam kilátásba helyezett vagy várt közeledése a napfényre került skandalumok miatt, elmaradt; buzgó katolikusok a régi hit ős ereibe friss vért akarván önteni, modern reformeszméket hangoz-tatnak. E rendzavaró kísérletek különösen Olasz-

és Németországból erednek, melyek a szentszéknek és környezetének sok gondot okoztak. A jelen század tudományos, bölcsészeti és demokratikus mozgalma szintén nem valami irigylésre méltó helyzetet teremtett az ezeréves vallási dogmákhoz hiven ragaszkodó szentszéknek. Angolországban egy Tyrrel nevezetű öreg jezsuita nyilvánosan kikelt X. Pius pápa abszolutizmusa ellen és noha ezen egyházi lázadó épp úgy, mint az olasz reformátorok exkommunikáltattak, az angol lapok arról értesítenek, hogy szavai a katolikus hívőkre mély benyomást gyakoroltak. Az Egyesült-Államokban a modernizmus az egész katolikus egyházban nagyon el van terjedve, mert a püspökök és papok attól tartanak, hogy ha a Szent Tamás-féle vagy a középkorból eredő régi dogmákhoz változatlanul ragaszkodnának, hívőik nagy részét elveszítenék.

Mi sem természetesebb tehát, mint hogy a szentszék ez újító reformeszmék ellen a legerélyesebb módon védekezik. »Gravissimo-enciklikája, mely tisztán a modernizmus által felvetett eszmék leküzdésére készült, úgy az érvek csoportosítása, mint a meggyőződés melegsége tekintetében a vallásbölcsészeti értekezések valóságos remeke. A modernisták tévedéseire rámutatva, a melyek a bölcsészet agnosztikus tanaiban találják eredetüket, az emberi ész gyengének és elégte-

lennek tartja arra, hogy Istenig felemelkedhesek. Innét van az, hogy a modernizmus új teológiát teremteni volt kénytelen, melynek dogmái inkább szuggesztív eszményből, mint ismert valóságból származnak. A modernizmus, a bölcsészet következtetéseire támaszkodva, eltorzítja a vallás történetét és minthogy önkényes doktrínából indul ki, folytonos tévedésekbe esik. Vallási reformról lévén szó, a modernizmus kritikája megtámadja a vallás bölcsészetét, a teológiai tanítást, az egyházi kormányzatot, a vallási szertartást és az egyháznak a politikával és a társadalmi renddel szemben elfoglalt álláspontját; ami más szóval annyit jelent, hogy a modernizmus nemcsak egyesek tévedése, hanem az összes eretnokségek találkozása.

A mi már most e bajok orvoslását illeti, az enciklika előírja, hogy a skolasztikus bölcsészet rendszabályait szigorúan be kell tartani. Meghagyja a püspököknek, hogy a modernista tévedések propagációját, tőlük telhető eszközökkel akadályozzák meg, ami különösen azzal érhető el, hogy a szemináriumokban és a katolikus egyetemeken a bölcsészet, a teológia és a skolasztika tisztán katolikus szellemben taníttassanak, a miért is a modernisták ez intézetekből eltávolítandók. A püspökök feladatává tétetett személyesen felügyelni arra, hogy a kormányzatuk alatt álló papság, a lehetőség határai közt napilapokban

vagy folyóiratokban közre ne működjék. Egyházi kongresszusok megtartásának eltiltása és felügyeleti tanács létesítése, valamint a szentszék állandó értesítése hasonlóképpen a főpapok kötelességévé tétetett.

Bizonyos, hogy az enciklika célja az, hogy a katolikus hívőket a modernizmusban rejlő veszélyekre figyelmeztesse és a modernista Írókra és iskolájukra ráijeszzen. De közzététele egyúttal azt is bizonyítja, hogy a mozgalom fontosságát sokáig tagadó optimizmus megszűnt és hogy a Vatikán a helyzet komolyságát ma kénytelen bevallani. Az újító tanok behatoltak az olasz klérus fiatal tagjai közé és követőkre találtak néhány szeminárium-ban, hol a fiatalság titkos gyűlésekben a dogmák reformálása érdekében szenvedélyesen síkraszállt. Az enciklika nagy benyomást tett a francia klérus tagjaira is és számos habozót megijesztett. De eltekintve attól, hogy drákói szigorúságának némely intézkedése kivihetetlen, többféle rendelkezése, a mint az előrelátható volt, különösen Francia- és Olaszországban élénk vitát provokált. A Vatikán a vitatkozásra el volt készülve, mert céljaival nem ellenkezett, hogy az elégedetlen elemek inkább az Egyházból való kilépésre kényszeríttessenek, mintsem hogy megengedtessek, hogy az évszázados változatlan pápai fegyelem bármely irányban is csorbát szenvedjen.

KOLDULÁS ÉS SZEGÉNYÜGY.

Paris, 1907. november végén.

Ama társadalmi kérdések közt, melyek a napi események benyomása alatt álló mozgalmas közvéleményt érdeklik, nem utolsó helyen áll a koldulás és a szegényügy. Mindenki tudja, hogy különösen a nagy városokban, a nyomorúság különböző formái alatt az alamizsnáért könyörgő koldusok legnagyobb része, jószívűségünkkel visszaélő, az igazi szegényt elnyomó professzionátus. Tudvalevő dolog az is, hogy míg az utczán hamis koldusoknak összességükben nagy summákat juttatunk, addig szerencsétlenségben és nyomorúságban élő emberek, különösen nagy városokban, sokszor a szó szoros értelmében éhenhalnak.

A szocziálisták, kik minden szegényben a társadalmi küzdelem áldozatát látják, általában minden koldust védelmükbe vesznek és a koldulásnak minden nemét megengedhetőnek tartják. De igen furcsa benyomást tesz az emberre, ha lapjaikban, mint a hogy az nemrégén történt, azt olvassuk, hogy egy jól ismert koldus ágyában, halála után

százhuszezer franknyi összeget találtak. Nem jut-e önkéntelenül eszünkbe az a gondolat, hogy mindazok, kik ezt az aránylag nagy tőkét garasonkint összehordtak, azt jótékonyabban alkalmazhatták volna? Mennyi igazán szegény családon lehetett volna ezzel az összeggel segíteni, vagy mennyi segítségre szoruló gyermeket lehetett volna megmenteni vele? Senki se mondhatja, hogy az eset egyedül álló; hasonló esetek minden országban és minden időben tapasztalhatók.

Kétségtelen, hogy a koldulást egyszerűen eltiltani nem lehet. Nem képzelhető társadalom, mely szerencsétlen emberi lénynek megtilthatná, hogy embertársai jótékonyására vagy segítségére appelláljon. Ha az adakozás kötelesség, a könyörgés nem lehet se vétek, se hiba. Az a szerencsétlen ember, ki a maga erejéből meg nem élhet, nem követhet el büntetendő cselekményt, ha jótékony-ságért könyörög; de viszont az, a kinek van pénze vagy élni valója és alamizsnáért könyörög, az, a ki dolgozni tud, munkaképes és azokkal akarja magát eltartatni, kik takarékossgal és fáradsággal keresik meg mindennapi kenyerüket, a ki hamisított bizonyítványokkal, csalárd fondorlattal kihívja a járó-keelő közönség irgalmát, épp olyan csalást követ el, mint az az ember, ki a büntető törvénykönyv meghatározott paragrafusa értelmében elkövetett csalásért szabadságbüntetésre elítélhető.

A társadalom nem nézheti tétlenül, hogy szívtelen szülők, vagy rosszlelkű vállalkozók koldulási szándékkal órákon, sokszor napokon keresztül, zsege korban levő gyermekeket kitegyenek az idő zordonságának, esetleges megbetegedéseknek, de biztos demoralizációnak csak azért, mert ezzel a koldulási üzlet könnyebben kizsákmányolható.

A nagy városokban jótékony célokra kiadott összegek óriási summákra emelkednek. Paris városa közjótékonyági célokra évenként százmillió franknyi összeget költ, a melyet a múlt évben száztízezer ember közt osztottak fel. E számítás szerint egy emberre átlag körülbelül kilencszáz franknyi összeg jutott, tehát több, mint a mennyit Paris lakosságának háromnegyed része évenként megkeres. Nem ismerem erre vonatkozólag a más európai fővárosok statisztikai adatait, de valószínű, hogy London, Berlin vagy Budapest fővárosok közjótékonyására szánt összegeiket szintén hasonló arányokban osztják föl. Ha már most tekintetbe vesszük, hogy a jótékony célokra szánt óriási összegek mellett még mennyi nyomorúság marad Parisban, Londonban és Budapesten, önkéntelenül felvetődik a kérdés: hová megy ez a sok pénz'?

A jótékonyt gyakorló személy, mikor az utcza szélén álló koldusnak pár krajczárt ad, sohasse törődik e kérdéssel; és ha figyelmeztetnők, hogy a kegyeiben részesült szegény orra, a kelle-

ténél vörösebb, vagy hogy lehelete pálinkaszagú, csak kellemetlenkednék vele. Ugyanez áll az országos, vagy egész vidékeket megsemmisítő nagy szerencsétlenségek s katasztrófák alkalmával öszszegyült nagylelkű adományokkal. A pusztító csapások hatása alatt mindenki kinyitja tárczáját és kevesen törődnek azzal, hogy hová lett, miképpen használtatott fel a befolyt rengeteg pénz. Igazgatási költségek, utazások, ünnepélyek, irodák, nyomtatványok, hivatalnokok és ellenőrök megemésztik a jótékony célokra szánt összegek nagy százalékát. De ha a jótékonyosági intézmények élén álló egyének ébersége folytán, minden visszaélés ki volna is zárva, megmarad még mindig a segélyezést paralizáló az a nehézség, hogy a könyöradományok az igazi szükség és szegénység forrásaihoz juttathassanak. A közjótékonyoságot kizsákmányoló hamis szegények száma minden társadalomban igen jelentékeny és mennél nemesebb és nagylelkűbb az adományozás, annál jobban szaporítja a vele visszaélő paraziták számát, kik semmiféle eszköztől vissza nem rettenve, a legügyesebb és legfurfangosabb módon, az igazi szegények kárára, zsebre rakják a nekik nem szánt összegeket.

E tények, melyek a szegény ügy rendezését annyira megnehezítik, mindenki előtt ismeretesek és azért szükségessé teszik, hogy a modern közjótékonyoság, a szociális intézmények minél na-

gyobb számban való életbeléptetése által, a kellő mederbe irányíttassék.

Akár igazi, akár tetetett nyomorúságról van szó, akár él vagy élőködik az igazi vagy hamis szegény a jótékonyság egyedüli, kizárólagos forrásából, egy dolog bizonyos és ez az, hogy az efajta koldusok a társadalom holt súlyát teszik, melyek sok tekintetben a közegészség és a közbiztonság fejlődését is megakadályozzák. Ez elbukott vagy elveszett lényeket a társadalom többé meg nem mentheti és csak a legritkább esetekben lesz képes belőlük a közérdeket szolgáló hasznos polgárokat nevelni. A társadalmi gépezet hulladéka ez, melyet a bölcs és előrelátó közigazgatás a minimumra redukálni kénytelen.

E célú csak nagyszámú társadalmi intézmények életbeléptetése által érhetjük el. Ezek az intézmények úgy gazdasági, mint jótékonysági szempontból azért célszerűek és megfelelők, mert a bajt megelőzik és nem várnak a gyógyítással addig, mikor az már teljes súlyával és veszélyével jelentkezett. A preventív gyógykezelés sokkal biztosabb, emberesebb és olcsóbb, mint az akut baj orvoslása. A józan ész és a tapasztalat egyaránt kimutatják, hogy sokkal könnyebb egy embert az iszákosság veszélye elől kiragadni, mint az alkoholizmus betegségébe esett egyént kigyógyítani; sokkal könnyebb egészséges embereket a tüdővész veszélye

ellen megvédeni, mint a Koch-féle baczillussal akkor megküzdeni, mikor az már a szervezetet is megtámadta.

A társadalmi intézmények, a helyett, hogy sok méltatlan szegényt pártolnának, kik csak fogyatkozásuk és lustaságuk jutalmát keresik, a közbiztonság és irgalmukat érdemlő szerencsétlenek rovására, a közjótékonytságot azok részére tartják fenn, a kik a mindennapi kenyérért bátorsággal és erélylyel küzdenek és a kik segítség és tanács, a nyújtott tiszta lakás, a gyermekeknek adott egészséges tej nélkül, alkoholistákká vagy tüdővészesekké válnának. Az e családokhoz tartozó férfiak, nők és gyermekek, a társadalom segítése nélkül testileg és erkölcsileg el volnának veszve, holott a társadalmi intézmények által a család, a munka és a nemzet javára megmenthetők.

A gazdag központoktól távol élő munkások nagy légiója, kik a gyárak és ipartelepek füst- és portömegétől körülvéve, külvárosok szűk utcáiban laknak, az arca verejtékével mindennapi kenyerét megkereső szegény nép, mely a sztrájk, a munkaszünet, a betegségek és balesetek állandó veszélyének kitéve, jövője miatt aggódik, a társadalmi intézményekben találja nyugtalansága biztosítását. Ez az intézmény van hivatva szükség esetén segítségére sietni, gyermekeiről gondoskodni, azokat neveltetni és taníttatni és munkaképtelen-

sege esetén családját a fenyegető nyomorúságtól megóvni. A ki gondtalanul és könnyelműen egész heti fizetését elkölti, azt takarékosagra fogja tanítani, megmutatva neki a takarékoság, a kölcsönösségre alapított szövetkezés előnyeit és a jóléthez vezető út irányát. A gyermeke betegsége miatt kétségbeeső anyának, ki gyógykezelési költségekre utolsó garasát már feláldozta, kinyitja a szanatórium és a közkórház ajtaját. Szóval a társadalmi intézmény, a modern társadalom fokozódó komplikációi közepett, a szegényeknek, a gyengéknek, az egyedül állóknak, a támasz nélkülieknek, kik nem rendelkeznek elég erővel és intelligenciával, hogy az élet nehézségeivel egyedül megküzdjenek, erkölcsi és anyagi támaszul szolgál. Nagyvilági nők, gazdag és fiatal leányok, pompás és elegáns lakásaikat elhagyva, napokig és sokszor hetekig a távolabb fekvő munkásnegyedekbe visszavonulnak, a hol a távol levő, beteg vagy dolgozó anyát helyettesítik.

A társadalmi intézmények az elkülönített, egymást nem ismerő társadalmi osztályokat közelebb hozzák egymáshoz. A vagyonos osztály egy része, ma a munkások nagy tömegében, a társadalmi béke veszélyeztető elemét látja, a munkásosztály pedig a vagyonos polgárságot szívtelen önzéssel vádolja; és ha a véletlen vagy a szükség úgy hozza magával, hogy a két osztály asszonyai és

gyermekai egymással érintkezésbe jutnak, mindkét fél csodálkozik azon, hogy a másik nem olyan, a milyennek gondolta vagy képzelte. Az ilyen érintkezés és közeledés sokszor valódi szeretet és ragaszkodás kútforrása, mely azt bizonyítja, hogy bármely osztályhoz tartozzék is valaki, a tudatlanság vagy büszkeség, irigység vagy gyűlölet által teremtett válaszfal fölött áll az a férfi és az a nő, kit ugyanaz az anyagi szükség és sokszor ugyanaz az erkölcsi aspiráció vezet; hogy sok gond és viszontagság mindkét osztályban ugyanabból a forrásból, az emberi remények és bizonytalanságok, az öröm és fájdalom örökös és véghetetlen forrásából ered. A társadalmi jótékony intézmények még egy országban sincsenek kellő számban és a lakosság előtt még nem eléggé ismeretesek; így még nem teljesíthették teljes mértékben áldásos hivatásukat. De a haladó nemzetek modern központjaiban számuk évről-évre szaporodik és mindinkább érvényre juttatják azt az igazságot, hogy a jómódú polgárság bölcsen cselekszik, ha életét és érdekét lehetőleg a dolgozó osztályok életével és érdekeivel párhuzamosan rendezi be.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap
Két nagy première	1
A »Radium« és csodás hatása	10
Az orosz-japán háború lehetőségének hatása Franciaországban	18
Modern szocializmus	28
Francia színházak, szerzők és darabok	38
Magyarország Franciaországban és külföldön	48
Crocker-Doyen-affaire	58
Vallási és egyházi viszonyok Franciaországban	66
Az amerikai lakosság nemzetisége és hazafisága	74
Az amerikai színházak	81
Paris október kezdetén	87
L'escalade (betörés)	94
A közlekedés csodái	101
A francia pénzpiacról	111
Franciaország néptelenedési mozgalma	116
Erkölcstelenségek a színpadon	125
Vallás, egyház és állam	131
A halálbüntetés eltörlése Franciaországban	139
Anarchizmus az irodalomban	146
A düledező ház	152
Fiatal gonosztevők	160
A sztrájkhoz való jog hatása	167

	lap.
A francia nőkről	178
Francia-német közeledés	182
A modern színirodalomról.....	189
Antimilitarizmus	197
Jogosult-e a halálbüntetés?	204
A kezes.....	210
Az anyag evolúciója	218
A vinczellérlázadás	225
írói és művészi tulajdon	232
A szocializmus csalódása	239
A házasságról.....	247
Egy hadi léghajó első utazása.....	253
Háború és béke	260
A modern drámai cselekményről	268
Az alkoholizmus veszélye	276
Orvosi probléma	283
Mindenki a maga módja szerint	289
Antipatriotizmus	297
A tömeg pszichológiája	305
Az államfő kegyelmezési joga	314
Németország és a nagyvilág	321
A francia hadseregről	329
Sámson.....	339
A szétválasztás után	348
Koldulás és szegényügy	356